

การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษา
การกำจัดขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแก่นพัฒนา
AN APPLICATION OF BUDDHADHAMMA FOR SOLVING ENVIRONMENTAL
PROBLEMS: A CASE STUDY OF GARBAGE DISPOSAL IN MUEANG KAEN
PATTANA MUNICIPALITY

พระครูโสภิตพัฒนโชติ (สุพรรณ โชติธมฺโม)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษา
การกำจัดขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา

พระครูโสภิตพัฒนโชติ (สุพรรณ โชติธมโม)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Application of Buddhadhamma for Solving Environmental
Problems: A Case Study of Garbage Disposal in Mueang Kaen
Pattana Municipality

Phrakrusopitpattanachot (Supan Jotidhammo)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirements for Degree of
Master of Art
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

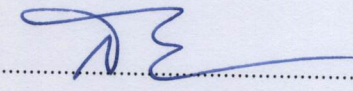

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษาการกำจัดขยะมูลฝอยใน เขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

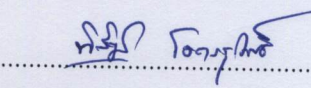

.....
(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

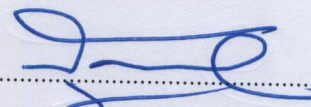
คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....
(ผศ.ดร.แสวง แสนบุตร)

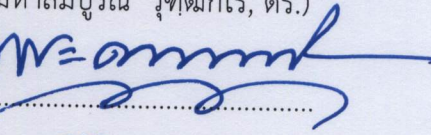
ประธานกรรมการ

.....
(ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์)

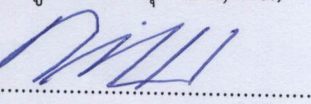
กรรมการ

.....
(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

กรรมการ

.....
(พระครูปริยัตยานุศาสน์, ดร.)

กรรมการ

.....
(ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทรแรง)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

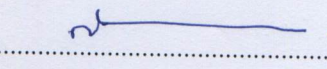
พระครูปริยัตยานุศาสน์, ดร.

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทรแรง

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

.....
(พระครูโสภิตพัฒนโชติ)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษาการกำจัดขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา

ผู้วิจัย : พระครูโสภิตพัฒนโชติ (สุพรรณ โขติธมโม)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ :

: พระครูปริยัติยานุศาสน์, ดร., ป.ธ.๕, Dep. (Pali), B.A. (Pali & Buddhism), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

: ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง, พธ.บ. (ศาสนา), ศศ.บ. (ไทยคดีศึกษา), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Pali & Buddhism)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ๒) เพื่อปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา การวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research) กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้บริหาร พนักงาน เจ้าหน้าที่ ของเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา และประชาชนทั่วไปที่อยู่ในเขตเทศบาล มีจำนวนทั้งหมด ๒๐๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) วิเคราะห์ข้อมูล โดยการหาความถี่ ร้อยละค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน **ผลการวิจัยพบว่า:**

การนำหลักพุทธธรรมแก้ไขปัญหาล้างสิ่งแวดล้อม พบว่า หลักรู้ หลักคิด และหลักปฏิบัติที่ชื่อว่า ไตรสิกขา คือ หลักเจริญปัญญา เจริญสมาธิ คือให้ละเว้นอกุศลธรรมทั้งปวง เจริญกุศลธรรม และทำจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด ล้วนเป็นหลักรู้ หลักคิดและหลักปฏิบัติในการพัฒนาตน พัฒนาคน ให้รู้ธรรม คือรู้สภาวะธรรม เห็นธรรม คือ เห็นสังขารธรรม ปฏิบัติธรรม คือปฏิบัติตามธรรม และปฏิเวธธรรม คือได้ผลตามธรรม ส่งผลต่อการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างสรรค์ความเจริญในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด

การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา โดยใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอย ด้วยหลักฆราวาสธรรม ๔ จำนวน ๔ ด้าน ได้แก่ แนวทางการแก้ไขปัญหามลพิษในชุมชนด้วยหลักธรรมด้านความซื่อสัตย์ การจัดการขยะมูลฝอยในชุมชนด้วยหลักธรรมด้านการฝึกตน การป้องกันหาผลประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมด้านความอดทน และมีการติดตามประเมินผลด้วยหลักธรรมด้านความเสียสละ

Thesis Title : An Application of Buddhadhamma for Solving Environmental Problems: A Case Study of Garbage Disposal in Mueang Kaen Pattana Municipality

Researcher : Phrakrusopitpattanachot (Supan Jotidhammo)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee:

: Phrakrupariyattianusath, Dr., Pali. V., B.A. (Pali & Buddhism),
M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

: Asst. Prof. Dr. Thepprawin Chanraeng, B.A. (Religions),
B.A. (Thai Studies), M.A. (Buddhist Studies),
Ph.D. (Pali & Buddhism)

Date of Graduation : March 17, 2018

Abstract

This thesis is of two objectives: 1) to study the Buddhist Doctrines for the environmental solution, 2) to apply Buddhist Doctrines for solving the garbage problem in area of Mueang Kaen Pattana Municipality. This research was conducted by a survey research method. The samples in this study were administrators, officers, staffs and 200 people of Mueang Kaen Pattana Municipality. The tools used in this research were the rating scale questionnaires and data were analyzed by the frequency, percentage and standard deviation.

The research results revealed that:

Regarding the Buddhist Doctrines for environmental solution, it was found the doctrines of Threefold Training or known as ‘core knowledge, core idea and core practice’. It is the principle of wisdom cultivation and mental development or to refrain from all unwholesomeness, to cultivate wholesomeness and to purify one’s mind. The three cores were considered as the self – development and human development to realize the natural phenomena and the truth. This will impact on the environmental development and its conservation. It will create a prosperous use of natural resources.

An application of the Buddhist Doctrines for solving the garbage problems in areas of Mueang Kaen Pattana Municipality, the **Gharāvāsa-dhamma**: virtues for a good household life were applied for solving community solid waste problems in four aspects viz. Sacca: truth and honesty, Dama: taming and training oneself, Khanti: tolerance and **Cāga**: liberality.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษา การกำจัดขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนาสำเร็จด้วยดีเพราะความเมตตาของ คณะกรรมการที่ปรึกษาทั้ง ๒ ท่าน คือ พระครูปริยัตยานุศาสน์, ดร. ประธานกรรมการ และผู้ช่วย ศาสตราจารย์ ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง ได้กรุณาให้คำแนะนำปรึกษา ปรับปรุงแก้ไข ทำให้ วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จตามแนวทางที่ถูกต้อง จึงขอขอบคุณในเมตตาจิตของคณะกรรมการทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ คณะผู้บริหาร คณาจารย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ที่ให้ความเมตตาดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดี ขอกราบ ขอบพระคุณพระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย ที่ได้ให้โอกาสแก่ผู้วิจัยในการศึกษา และทำการวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบคุณ คณะกรรมการ ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ที่ได้ให้ความรู้ ความคิด แนวคิด คำแนะนำในการค้นคว้าหนังสือในการ ประกอบการเขียน การหาแหล่งข้อมูลในการใช้อ้างอิง อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการทำวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ที่ได้ อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยเพื่อใช้ประกอบในการทำวิทยานิพนธ์

ขอบุญกุศลอันเกิดจากการทำวิทยานิพนธ์นี้ ขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และขอบุญกุศลอันเกิดจากความตั้งใจในการทำวิทยานิพนธ์จงบังเกิดมีแก่บิดา มารดา ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน ทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่และทั้งที่ล่วงลับไปแล้ว ตราบสิ้นกาลนาน

พระครูโสภิตพัฒนโชติ

๑๗ มีนาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ	๕
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๒.๑ พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม	๖
๒.๑.๑ ความหมายของสิ่งแวดล้อม	๑๒
๒.๑.๒ องค์ประกอบของสิ่งแวดล้อม	๒๓
๒.๑.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม	๒๕
๒.๑.๔ พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๔๑
๒.๒ หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม	๔๔
๒.๒.๑ หลักศีล ๕	๔๖
๒.๒.๒ หลักไตรสิกขา	๔๗
๒.๒.๓ หลักขรราวาสธรรม ๔	๕๔
๒.๓ พระราชบัญญัติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม	๖๒
๒.๔ ลักษณะภูมิศาสตร์อำเภอแม่แตง	๗๒
๒.๔.๑ อาณาเขตติดต่อ	๗๓

๒.๔.๒	เขตพื้นที่การปกครอง	๗๓
๒.๔.๓	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	๗๔
๒.๔.๔	ภูมิศาสตร์เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา	๗๔
๒.๔.๕	ลักษณะที่ตั้ง	๗๔
๒.๔.๖	เขตการปกครอง	๗๔
๒.๔.๗	จำนวนประชากร	๗๕
๒.๔.๘	สถานศึกษา	๗๕
๒.๔.๙	สาธารณสุข	๗๕
๒.๕	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗๕
๒.๖	กรอบแนวคิดในการวิจัย	๘๑
บทที่ ๓	วิธีดำเนินการวิจัย	๘๒
๓.๑	ประชากรที่ใช้ในการศึกษา	๘๒
๓.๒	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๘๒
๓.๓	วิธีการสร้างเครื่องมือและทดสอบเครื่องมือ	๘๓
๓.๔	การเก็บรวบรวมข้อมูล	๘๔
๓.๕	การวิเคราะห์ข้อมูล	๘๔
บทที่ ๔	ผลการวิจัย	๘๖
๔.๑	ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	๘๖
๔.๒	แบบสอบถามเกี่ยวกับพุทธธรรมกับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม	๙๐
๔.๓	แบบสอบถามเกี่ยวกับการปรับใช้หลักพุทธธรรม ในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอย	๙๔
บทที่ ๕	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๐๒
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๐๒
๕.๒	อภิปรายผลการวิจัย	๑๐๔
๕.๓	ข้อเสนอแนะ	๑๐๗
บรรณานุกรม		๑๐๘
ภาคผนวก		๑๑๔
ภาคผนวก ก แบบสอบถาม		๑๑๕
ประวัติผู้วิจัย		๑๒๓

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ ๔.๑ จำนวนร้อยละ จำแนกตามเพศ	๘๖
ตารางที่ ๔.๒ จำนวนร้อยละ จำแนกตามอายุ	๘๗
ตารางที่ ๔.๓ จำนวนร้อยละ จำแนกตามสถานภาพ	๘๗
ตารางที่ ๔.๔ จำนวนร้อยละ จำแนกตามระดับการศึกษา	๘๗
ตารางที่ ๔.๕ จำนวนร้อยละ จำแนกตามอาชีพ	๘๘
ตารางที่ ๔.๖ จำนวนร้อยละ จำแนกตามรายได้	๘๘
ตารางที่ ๔.๗ จำนวนร้อยละ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน	๘๙
ตารางที่ ๔.๘ จำนวนร้อยละ จำแนกตามลักษณะที่อยู่อาศัย	๘๙
ตารางที่ ๔.๙ จำนวนร้อยละ ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย	๘๙
ตารางที่ ๔.๑๐ ด้านการควบคุมพฤติกรรม ตามหลักศีล ๕	๙๐
ตารางที่ ๔.๑๑ ด้านไม่ทำลายธรรมชาติ	๙๑
ตารางที่ ๔.๑๒ ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตามหลักศีล ๕	๙๒
ตารางที่ ๔.๑๓ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอย ของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตชุมชนของเทศบาลเมือง เมืองแกนพัฒนาในภาพรวม	๙๓
ตารางที่ ๔.๑๔ จำนวนร้อยละ จำแนกรายชื่อตามแนวทางการแก้ปัญหา	๙๔
ตารางที่ ๔.๑๕ จำนวนร้อยละ จำแนกรายชื่อการจัดการขยะมูลฝอย	๙๕
ตารางที่ ๔.๑๖ จำนวนร้อยละ จำแนกรายชื่อการค้นหาปัญหาและสาเหตุ ของปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน	๙๖
ตารางที่ ๔.๑๗ จำนวนร้อยละ จำแนกรายชื่อการวางแผนแก้ไขปัญหาการจัดการ ขยะมูลฝอยในชุมชน	๙๗
ตารางที่ ๔.๑๘ จำนวนร้อยละ จำแนกรายชื่อการดำเนินงานการจัดการ ขยะมูลฝอยในชุมชน	๙๘
ตารางที่ ๔.๑๙ จำนวนร้อยละ จำแนกรายชื่อการรับผลประโยชน์	๙๙
ตารางที่ ๔.๒๐ จำนวนร้อยละ จำแนกรายชื่อการติดตามและประเมินผล	๑๐๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คัมภีร์ที่ใช้ศึกษาค้นคว้า และนำมาอ้างอิงสำหรับการเขียนวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยกล่าวถึงแหล่งที่มา เล่ม / ข้อ / หน้า คือ เลขตัวหน้าเป็นเลขเล่ม เลขตัวกลางเป็นเลขข้อ เลขตัวหลังเป็นเลขหน้า เช่น วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๙/๒๖ = วินัยปิฎก มหาวิภังค (ภาษาบาลี) เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๓๙ หน้า ๒๖

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาสิ่งแวดล้อมกำลังส่งผลกระทบต่อทุกชีวิต ปัญหาสิ่งแวดล้อมมิได้ให้โทษเฉพาะทางน้ำและอากาศเท่านั้น แต่ยังมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมด้านอื่น ๆ ด้วย ในประเทศเอธิโอเปีย แอฟริกา ที่กำลังเผชิญหน้ากับความอดอยากและความแห้งแล้ง สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากปัญหาสิ่งแวดล้อม^๑ ประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำลังพัฒนาด้านอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วที่สุดในโลก จากการพัฒนาที่ก่อให้เกิดผลเสียอย่างร้ายแรงต่อสภาพสิ่งแวดล้อม เมืองใหญ่ในภูมิภาค เช่น กรุงเทพมหานคร จากาต้า และมะนิลา ถูกจัดให้เป็นหนึ่งในเมืองที่มีมลภาวะเป็นพิษมากที่สุดในโลก ซึ่งมาจากการขาดการควบคุมสภาพแวดล้อม ตลอดจนผลจากความเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว ทำให้ระบบนิเวศ ทั้งระบบตกอยู่ในภาวะอันตราย แหล่งน้ำแหล่งอาหารล้วนปนเปื้อนสารพิษ ปัญหาสภาพแวดล้อมที่ตามมาอีกประเภทหนึ่ง คือ ปัญหาขยะมูลฝอยเมื่อโรงงานอุตสาหกรรมมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นปริมาณขยะจึงเพิ่มตามไปด้วย

ขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล กำลังเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญปัญหาหนึ่งในชุมชนต่าง ๆ ของประเทศไทย โดยเฉพาะในชุมชนที่มีขนาดใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานครและเมืองต่าง ๆ ประสบกับปัญหาขยะล้นเมือง ขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล หากไม่ได้รับการเก็บและกำจัดที่ถูกต้องจะเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาด้านสาธารณสุข ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมืองรวมทั้งปัญหามลพิษในด้านอื่นๆ เช่น การปนเปื้อนของแหล่งน้ำ เป็นต้น ปัญหาขยะมูลฝอยนั้นเกิดจากการที่ไม่สามารถดำเนินการจัดเก็บและกำจัดให้เพียงพอกับปริมาณขยะมูลฝอย นอกจากนั้นการกำจัดขยะยังไม่สามารถแยกประเภทและถูกกรรมวิธี ขยะมูลฝอยส่วนใหญ่ที่จัดเก็บมาได้จะถูกนำมากองรวมกันไว้กลางแจ้งซึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม สำหรับขยะเสี่ยงจากชุมชนที่เป็นอันตราย เช่น กากแบตเตอรี่รถยนต์ ถ่านไฟฉาย หลอดเรืองแสงที่ชำรุด ซึ่งมีส่วนประกอบของสารตะกั่ว แมงกานีส นับเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การแพร่กระจายของสารพิษออกสู่สิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน โดยไม่มีการแยกและนำไปกำจัดอย่างถูกวิธี ส่วนการกำจัดสิ่งปฏิกูลจาก

---

^๑ พระมหาจรรยา สุทธิธนาโณ, พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑.

บ้านเรือน นั้นมักเกิดจากรถยนต์ดูดถ่ายสิ่งปฏิกูลที่ผิดกฎหมายนำไปกำจัดอย่างไม่ถูกวิธี เช่น นำไปทิ้งลงลำธารสาธารณะหรือที่รกร้าง ซึ่งอาจนำไปสู่ภาวะน้ำเสียและโรคระบาด^๒

ขยะมูลฝอยนั้น นับวันจะเพิ่มมากขึ้นตามจำนวนของประชากร ถ้าหากไม่มีการกำจัดขยะมูลฝอยให้ถูกต้องและเหมาะสมแล้ว ปัญหาความสกปรกต่าง ๆ ที่เกิดจากขยะมูลฝอย จะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน ถ้ามองกันอย่างผิวเผินแล้ว ขยะมูลฝอยนั้นไม่ได้มีผลกระทบต่อมนุษย์มากนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยตรงต่อมนุษย์ ยังอยู่ในขั้นที่ไม่รุนแรงมากนัก ผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงไม่ชัดเจนเท่าไร แต่ในความเป็นจริงแล้ว ขยะมูลฝอยจะก่อให้เกิดปัญหาต่อสภาพแวดล้อมเป็นอย่างมาก และจะมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของมนุษย์ด้วย ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

ขยะมูลฝอยหรือของเสีย เป็นเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม และมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย มูลฝอยหรือของเสียกำลังมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นทุกปี เพราะสาเหตุจากการเพิ่มของประชากร การขยายตัวทางเศรษฐกิจและทางอุตสาหกรรม นับเป็นปัญหาที่สำคัญของชุมชนซึ่งต้องการจัดการและแก้ไข ปริมาณกากของเสียและสารอันตราย ได้แก่ ขยะมูลฝอย สิ่งปฏิกูล และสารพิษที่ปนเปื้อนอยู่ในแหล่งน้ำ ดิน และอากาศ ตลอดจนบางส่วนตกค้างอยู่ในอาหาร ทำให้ประชาชนทั่วไปเสี่ยงต่ออันตรายจากการเป็นโรคต่าง ๆ เช่น โรคมะเร็ง และโรคผิดปกติทางพันธุกรรม เป็นต้น^๓

ปัจจุบันผู้นำท้องถิ่นและหน่วยงาน ภาครัฐเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่เกิดขึ้นจากขยะมูลฝอยที่มีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างมาก อันเป็นผลให้เกิดปัญหาต่อสภาพแวดล้อมและมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของมนุษย์ เนื่องจากขยะเป็นแหล่งอาหารและแหล่งเพาะพันธุ์ของแมลงนำโรค ทำให้เกิดกลิ่นเหม็น นอกจากนี้ น้ำเสียที่เกิดจากกองขยะเกิดสารพิษส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ โดยทำให้เกิดการปนเปื้อนของพื้นดิน น้ำ อากาศ สิ่งแวดล้อม รวมถึงสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวทั้งเป็นรูปธรรมและนามธรรม สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ที่มีลักษณะพิเศษในการกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศธรรมชาติอย่างเห็นได้ชัด โดยนำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้ประโยชน์เพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งกากและของเสียทั้งที่เป็นของแข็ง ของเหลว และก๊าซ อันก่อให้เกิดมลภาวะทั่วไป ทั้งบนดิน ในแหล่งน้ำ ในอากาศ ล้วนแต่เป็นอันตรายต่อชีวิต ความเป็นอยู่ และสุขภาพอนามัยของมนุษย์ทั้งสิ้น

^๒ พระมหาบุญช่วย สิริธโร, เอกสารประกอบการสอน นิเวศวิทยาในพระไตรปิฎก, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๗.

^๓ ขยะมูลฝอย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.tungsong.com/Environment/Garbage_n/garbage_07.html [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

จากปัญหาดังกล่าว องค์การของรัฐได้ใช้พระราชบัญญัติ การสาธารณสุข พ.ศ. ๒๕๓๕ หมวด ๓ เรื่องกำจัดสิ่งปฏิกูลมูลฝอย และพระราชบัญญัติรักษาความสะอาด และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. ๒๕๓๕ หมวด ๓ มาตรา ๒๙ ห้ามมิให้ผู้ใดถ่ายอุจจาระ หรือปัสสาวะลงในที่สาธารณะ มาตรา ๓๐ ห้ามมิให้ผู้ใดเท ปล่อย หรือระบายอุจจาระหรือปัสสาวะจากอาคารลงในน้ำ มาตรา ๓๑ ห้ามมิให้ผู้ใดบ้วนหรือถ่มน้ำลาย เสมหะ บ้วนน้ำหมาก สั่งน้ำมูก หรือทิ้งสิ่งใดลงบนถนน ห้ามมิให้ทิ้งสิ่งปฏิกูลหรือมูลฝอยในสถานที่สาธารณะนอกอาณาเขตที่ราชการจัดไว้ มาตรา ๓๒ ห้ามมิให้ผู้ใดทิ้งสิ่งปฏิกูลหรือมูลฝอยลงในที่สาธารณะ ตลอดจนน้ำโสโครกลงบนถนนหรือทางน้ำ^๔

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้า ได้ทรงบัญญัติเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อม ตลอดจน การดูแลสิ่งแวดล้อม เพื่อป้องกันสุขภาพอันเกิดจากสิ่งแวดล้อมโดยทรงชักชวนให้ปลูกสวน ปลูกป่า ให้ดำเนินไปพร้อมการสร้างสะพาน ให้น้ำใช้น้ำดื่ม ให้ที่อยู่อาศัย ถือเป็นกรรมสังคัมสงเคราะห์ ห้ามพระภิกษุตัดหรือทำลายไม้ ห้ามภิกษุก่อสร้างที่อยู่อาศัยตามใจชอบ ห้ามภิกษุเผาป่า ทรงให้ดูแลรักษาเกี่ยวกับส้วม ห้ามพระภิกษุถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงในแม่น้ำ ห้ามพระภิกษุทิ้งของเหลือใช้ลงในแม่น้ำลำคลอง^๕ ข้อห้ามที่พระพุทธองค์บัญญัติในพระปาติโมกข์เกี่ยวกับเรื่องป่า ต้นไม้ และแม่น้ำลำคลอง ที่ทรงบัญญัติขึ้น เพื่อให้สาวกปฏิบัติและเป็นตัวอย่างให้แก่ชุมชน จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์เป็นนักอนุรักษ์ธรรมชาติที่ยอดเยี่ยมที่สุดในโลก จากการที่ทรงบัญญัติห้ามการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงในแม่น้ำลำคลอง เพื่อป้องกันไม่ให้ปนเปื้อนแหล่งเพาะเชื้อโรคพระองค์ยังทรงเป็นนักสุขอนามัยอีกด้วย

อย่างไรก็ดี เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ก็ประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับปัญหาขยะล้นเมือง ได้พยายามหามาตรการและวิธีการต่าง ๆ ในการกำจัดขยะให้ลดน้อยลง จะเห็นได้ว่า ปัญหาขยะมูลฝอยเป็นปัญหาสำคัญทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น

ดังนั้น จึงเป็นที่น่าสนใจว่า การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะเรื่องขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา โดยการนำหลักพุทธธรรมมาปรับใช้ในการแก้ปัญหา เพื่อหาทางออกที่ถูกต้องและใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งในองค์กร ชุมชน โดยเฉพาะในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา และชุมชนอื่น ๆ สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ต่อไป

^๔ [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.thailandlawyercenter.com/index.phpplay=show&ac=article&id=538973889&Ntype=19> [๕ มกราคม ๒๕๖๑].

^๕ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๓/๗๓๓.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

๑.๒.๒ เพื่อปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมือง
แกลงพัฒนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นอย่างไร ?

๑.๓.๒ ผลการปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมือง
เมืองแกลงพัฒนา เป็นอย่างไร ?

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ **ขอบเขตด้านเอกสาร** ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ และทุติยภูมิ เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา พระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้อง ตำรา เอกสารการบรรยาย บทลงโทษผู้ฝ่าฝืนปฏิบัติกับปัญหาและ พุทธวิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม เกี่ยวกับขยะมูลฝอย

๑.๔.๒ **ขอบเขตด้านประชากร** ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งจะทำการศึกษา ผู้บริหาร พนักงาน เจ้าหน้าที่และประชาชนในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกลงพัฒนา ประชากรที่ใช้ในการวิจัย จำนวน ๒๕๐ คน (ควรใช้ตัวอย่างไม่น้อยกว่า ๑๘๐ คน ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ ๙๐ Darwin Handel, April, 1977) ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ ได้ใช้ประชากรจำนวน ๒๐๐ คน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างรอบ ๆ ตัวเรามีทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต

ปัญหาสิ่งแวดล้อม หมายถึง การที่สิ่งแวดล้อมเกิดจากภาวะที่เปลี่ยนแปลงไปในทางลบ อันเนื่องมาจากกิจกรรมของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงนั้นสะสมตัวขึ้น เกินขีดความสามารถในการปรับตัวของสิ่งแวดล้อมจะรับได้

สิ่งปฏิกูล หมายถึง อุจจาระหรือปัสสาวะ และหมายรวมถึงสิ่งอื่นใดซึ่งเป็นสิ่งโสโครกหรือมีกลิ่นเหม็น

มูลฝอย หมายถึง เศษกระดาษ เศษผ้า เศษอาหาร เศษสินค้า ถุงพลาสติก ภาชนะใส่อาหาร แก้ว มูลสัตว์ หรือซากสัตว์ รวมตลอดถึงสิ่งอื่นใดที่เก็บกวาดจากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์หรือที่อื่น

พุทธธรรม หมายถึง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สำหรับประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๖.๑ **ประชากรที่ใช้ในการเก็บข้อมูล** ผู้บริหาร พนักงาน เจ้าหน้าที่และประชาชนในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา ซึ่งมีประชากรจำนวน ๒๕๐ คน (ควรใช้ตัวอย่างไม่น้อยกว่า ๑๘๐ คน ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ ๙๐ Darwin Handel, April, 1977) ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ ได้ใช้ประชากรจำนวน ๒๐๐ คน

๑.๖.๒ **เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล** เป็นแบบสอบถามสำหรับผู้บริหาร พนักงาน เจ้าหน้าที่และประชาชนในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา จำนวน ๒๐๐ คน

๑.๖.๓ **การวิเคราะห์ข้อมูล** ทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามโดยทางสถิติ ประมวลผลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป SPSS for Windows (Statistical Package for the Social Science for Windows) ตามลำดับ

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

๑.๗.๒ ทำให้ทราบผลการปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา

๑.๗.๓ ทำให้ได้องค์ความรู้ในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยตามหลักพุทธธรรม

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทำวิจัยเรื่อง การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษา การกำจัดขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา ได้มีการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑ พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม

๒.๑.๑ ความหมายของสิ่งแวดล้อม

๒.๑.๒ องค์ประกอบของสิ่งแวดล้อม

๒.๑.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

๒.๑.๔ พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๒.๒ หลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

๒.๒.๑ หลักศีล ๕

๒.๒.๒ หลักไตรสิกขา

๒.๒.๓ หลักฆราวาสธรรม ๔

๒.๓ พระราชบัญญัติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

๒.๔ ลักษณะภูมิศาสตร์อำเภอแม่แตง

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม

พระสงฆ์ในฐานะเป็นองค์กรหนึ่งของสังคม ในการช่วยแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังดำเนินไปอยู่ในปัจจุบันนี้ ก็ควรจะได้ทำความเข้าใจเรื่องความหมาย ขอบข่าย และสาเหตุของการทำลายสิ่งแวดล้อมเสียก่อนแล้วจึงแสวงหาจุดที่เหมาะสมว่า พระสงฆ์ควรจะยืนอยู่ตรงไหนจึงจะเหมาะสมกับการให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมานี้ ล้วนมีผลกระทบแก่การดำรงอยู่ของมนุษย์ในทุก ๆ ด้าน มนุษย์ต้องการผืนดินในการผลิตอาหารธรรมชาติ แต่ขณะนี้ดินก็หมดประสิทธิภาพในการผลิต ทุวันนี่ต้องสร้างปุ๋ยเคมี เพิ่มความอุดมให้แก่ดินซึ่งผิดธรรมชาติที่เคยเป็นมา ยิ่งเพิ่มปุ๋ยเคมีลงไปมากเท่าไรก็เป็นการทำลายดินมากเท่านั้น คงต้องใช้เวลานานต่อการย่อยสลาย

ผลิตภัณฑ์สังเคราะห์ต่าง ๆ ที่ทับถมอยู่บนแผ่นดิน ในช่วงเวลาดังกล่าว ดินก็เสื่อมคุณภาพลงไปเรื่อย ๆ กว่าความอุดมสมบูรณ์จะกลับคืนมาก็คงจะใช้เวลานานพอสมควรทีเดียว

ชีวิตมนุษย์ต้องการน้ำเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งหลับตาลงแต่ละวัน มนุษย์ต้องใช้น้ำในการอุปโภคบริโภคประจำวัน เช่น อาบ ตี๋ม ทำความสะอาดร่างกาย และสิ่งต่าง ๆ ใช้ในการผลิตผลทางการเกษตรในไร่นา ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม ใช้ในทางคมนาคม ยานพาหนะบรรทุกคน บรรทุกสิ่งของไปมา ติดต่อกันโดยไม่ต้องลงทุนอะไร ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ แต่เมื่อเกิดมลพิษทางน้ำ ประโยชน์การใช้งานเหล่านี้ย่อมลดลงและหมดไปในที่สุด แต่ความต้องการใช้ประโยชน์จากน้ำ มิได้หมดไปด้วย เมื่อความต้องการมีมากปัจจัยตอบสนองความต้องการมีน้อย การช่วงชิงสูง ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งทะเลาะกันอย่างรุนแรง ได้ในยุคพุทธกาลศากยะตระกูลกับโกลิยะตระกูลอันเป็นตระกูลฝ่ายพุทธมารดาและพุทธบิดา ก็ทะเลาะกันเรื่องน้ำ พระพุทธเจ้าเคยเสด็จไปทรงห้ามบ่อย ๆ แต่พอพระองค์มิได้ทรงห้ามก็รบกันไม่มีวันหยุดหย่อน น้ำจึงมีความสำคัญต่อชีวิตมาแต่โบราณกาล การขัดแย้งกันมีมานาน หากใช้ทรัพยากรน้ำไม่เป็น น่ากลัวว่าในอนาคตจะมีการช่วงชิงจนเกิดความแตกแยกในสังคมขึ้นมาอีกเป็นแน่แท้

อากาศและอุณหภูมิก็มีความจำเป็นต่อชีวิตไม่น้อยไปกว่าสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ และสำคัญมากเสียด้วย มนุษย์ขาดน้ำยังพออยู่ได้ในระยะเวลาสั้น ๆ ขาดอาหารอยู่ได้นานหลายวัน แต่ขาดอากาศบริสุทธิ์หายใจไม่ถึง ๑ ชั่วโมงก็เสียชีวิตทันที หากไม่เสียชีวิตก็อาจจะพิการได้ หากอากาศเสียแผ่ขยายออกไปมาก ๆ ความเจ็บป่วยต่าง ๆ เกิดขึ้นได้ง่าย กระทบกระเทือนสุขภาพก่อน พอนานเข้าก็เป็นอันตรายแก่ชีวิต หากอากาศเสียขยายไปอย่างรุนแรงมนุษย์อาจจะต้องตายจนสิ้นเผ่าพันธุ์ก็ได้ อุณหภูมิก็มีผลกระทบต่อดำรงชีพของมนุษย์ไม่แพ้ สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ร่างกายที่ดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขเพราะร่างกายมีอุณหภูมิสมดุลกับธาตุอื่น ๆ ในร่างกาย และอุณหภูมิในร่างกายย่อมมีความสัมพันธ์กับภายนอกอย่างใกล้ชิด หากอุณหภูมิภายนอกร้อนมากจนร่างกายไม่สามารถปรับตัวอยู่ได้ ก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างแน่นอน

หากมองปัญหาตามแนวพุทธศาสนาเราก็พบว่าขณะนี้ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม กำลังมีปัญหาซึ่งอาจจะเพิ่มความรุนแรงขึ้นทุกวันจนเข้าขั้นวิกฤตขึ้นไม่วันใดก็วันหนึ่ง ชีวิตมนุษย์ตามพุทธทัศนะประกอบขึ้นมาจากธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ตามกฎของธรรมชาติ ต้องอาศัยธาตุ ๔ ที่ส่งเข้าไปสู่ร่างกายและถ่ายเทออกมาต้องบริสุทธิ์และสมดุล ร่างกายจึงจะดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข ถ้าหากเสียดุลบ้างเล็กน้อย ร่างกายก็จะแสดงปฏิกิริยาออกมาในรูปแบบของอาการอ่อนแอหรือป่วยไข้ ถ้ารุนแรงชีวิตจะแตกสลายทันที หากสิ่งแวดล้อมยังอยู่ในสภาวะปกติบริสุทธิ์ สดใสตามธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ก็พลอยพบกับความสุขสดชื่นไปด้วย แต่ถ้าเมื่อไรมีความแปรปรวนมาก ๆ ชีวิตมนุษย์ก็จะประสบทุกข์มากยิ่งขึ้นภารกิจแห่งการร่วมกันเผชิญปัญหา การค้นคว้าหาสาเหตุของปัญหาและทางแก้ไขให้พบ ซึ่งมั่นใจว่าทาง

แก้มืออยู่ จึงมิใช่เป็นหน้าที่ของมนุษย์เพียงคนใด คนหนึ่ง หรือกลุ่มใด กลุ่มหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของชีวิต เพราะมันจะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความดำรงอยู่และการล่มสลายแห่งมนุษยชาติทีเดียว

ในอดีตวิถีไทย คือวิถีแห่งธรรม เพราะธรรม คือแนวทางที่สอนให้มนุษย์สร้างดุลยภาพ แห่งชีวิตระหว่างตนชุมชนและธรรมชาติดูราวว่าควรจะทำชีวิตให้สอดคล้องสมดุลอย่างไร ตามความเชื่อ ตามวิถีทางศาสนาของตนอย่างไร แต่ ณ ปัจจุบันนี้ธรรมนั้นได้ผันแปร เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เมื่อมนุษย์หันหลังที่จะเข้าใจธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติ อันเป็นแม่บทแห่งธรรมมากขึ้น แล้วมุ่งหน้าตัดทวงทำลายธรรมชาติอย่างตะกละตะกลาม เมื่อมากเข้านานเข้าก็ยากที่ธรรมชาติจะทานทนได้ หรือ เพียงพอกับความโลภ อันไร้ขีดจำกัดของมนุษย์ และยิ่งเมื่อวิถีชีวิตมนุษย์ เดินทางห่างไปจากธรรมชาติ หลงไหลในเทคโนโลยีนำพา อุตสาหกรรมเข้ามา ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายดุลยภาพที่เคยสอดคล้องประสานเป็นวิถีชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติภัยแห่งผลพวงนั้น ก็เริ่มลุกลามดุลยภาพแห่งชีวิตนั้น จะขาดวิถีแห่งธรรมเสียมิได้ เพราะธรรมคือกรอบคิดหลักที่วางกระบวนการดำเนินชีวิต วางความหมายแห่งคุณค่าให้เป็นไปอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ อันสงบและเรียบง่าย เนื่องจากปัจจุบัน ป่าต้นน้ำ ถูกทำลาย ถูกบุกรุกแผ้วถางมากมาย ซึ่งทั้งหมดล้วนมาจากผลกระทบของการพัฒนาอย่างไม่ยั่งยืน อันขัดกับหลัก ปฏิบัติตามวิถี ชาวพุทธที่อยู่พอเพียงและเคารพธรรมชาติ การพยายามดึงเอาสถาบันพระศาสนา ชุมชนและประชาคมเมือง ให้มาสนใจ รับรู้และศึกษา ปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับสังคม ทั้งในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม และอื่น ๆ

พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

การอนุรักษ์ หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุงและใช้ประโยชน์ตามความต้องการอย่างมีเหตุผลต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อเอื้ออำนวยให้เกิดคุณภาพสูงสุดในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์อย่างถาวรต่อไป หลักการอนุรักษ์ การที่จะให้บรรลุเป้าหมาย คือ การที่จะทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้และอยู่คู่กับโลกตลอดไปนั้น มีหลักการอนุรักษ์ ๗ ประการ คือ

๑) ใช้อย่างฉลาด การจะใช้ต้องพิจารณาให้รอบคอบถึงผลดี ผลเสีย ความขาดแคลนหรือความหายากในอนาคตอีกทั้งพิจารณาหลักเศรษฐศาสตร์ถึงต้นทุนและผลตอบแทนอย่างครบถ้วน

๒) ประหยัด (เก็บ รักษา สงวน) ของที่หายาก หมายถึง ทรัพยากรใดที่มีน้อยหรือหายาก ควรเก็บรักษาไว้มิให้สูญไป บางครั้งถ้ามีของบางชนิดที่พอจะใช้ได้ต้องใช้ใช้อย่างประหยัด

๓) พื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีหรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น (ซ่อมแซม ปรับปรุง) กล่าวคือ ทรัพยากรใดก็ตามที่มีสภาพเสื่อมโทรมต่อการสูญเสียไป หรือจะหมดไปถ้าดำเนินการไม่ถูกต้องตามหลักวิชา ควรหาทางปรับปรุงให้อยู่ในลักษณะที่ดีขึ้น

๔) ปรับปรุงให้ดีกว่าสภาพธรรมชาติเดิม เช่น การปฏิรูปที่ดิน การปลูกพืชหมุนเวียน หลายอย่างจะทำให้ดินดีขึ้น

๕) นำของใช้แล้วกลับมาใช้ใหม่ เช่น การนำขวดน้ำพลาสติก กระดาษหรือเศษเหล็กเป็นต้นกลับมาใช้ใหม่

๖) ใช้สิ่งอื่นทดแทนทรัพยากรธรรมชาติบางอย่าง เช่น ใช้แกลป์ซีลื้อยและขยะเป็นเชื้อเพลิง การใช้ปูนซีเมนต์ในการก่อสร้างแทนไม้

๗) ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการพัฒนา และต้องศึกษาผลได้ผลเสียอย่างรอบคอบเสียก่อน เช่น การสร้างโรงไฟฟ้า หรือเขื่อน เป็นต้น

แนวคิดของพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ทำไมจึงต้องมีการอนุรักษ์ คำตอบอย่างมีเหตุผลคือมนุษย์ไม่สามารถดำรงอยู่โดยลำพังได้ตรงข้ามชีวิตทุกชีวิตทั้งคนและสัตว์ต่างก็อาศัยสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ เพื่อการดำรงอยู่ ฉะนั้นจึงต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ไว้ เพราะทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้มีประโยชน์มากมาย จนไม่สามารถประเมินค่าได้ ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกได้ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม มีการก่อตั้งองค์การ องค์กร สมาคม สำนักงานที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมมากมาย เช่น องค์การยูเนสโก องค์การเอ็ฟ เอ โอ เป็นต้น องค์การสหประชาชาติได้สนับสนุนความพยายามในเรื่องนี้เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ โดยจัดขึ้นที่เมืองอิโร ซึ่งเป็นการพยายามแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโลก^๑

แม้ในประเทศไทยก็เริ่มมีการตื่นตัวเรื่องนี้ตั้งแต่ปี ๒๕๓๕ โดยมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติขึ้น จัดให้มีแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๔๙ มีพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. ๒๕๔๒ และมีหน่วยงานเกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่น สำนักงานกำจัดสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม คณะกรรมการคุ้มครองสัตว์ป่า นอกจากนี้แล้วยังมีชมรมและกลุ่มอนุรักษ์อีกมากมาย หน่วยงานและองค์การเหล่านี้ล้วนมีวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รัฐบาลแต่ละประเทศได้ออกกฎหมายเพื่อควบคุมดูแลสิ่งแวดล้อม คุ้มครองสัตว์ป่า

มหันตภัยจากสิ่งแวดล้อมเป็นพิษได้ก่อความเสียหายให้แก่ชีวิตของมนุษย์และสัตว์รวมทั้งระบบของธรรมชาติส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ เป็นภัยร้ายที่อยู่ใกล้ตัวที่ทุกคนไม่ควรมองข้าม จะต้องรีบช่วยกันแก้ไขตั้งแต่วันนี้ก่อนที่จะสายเกินแก้ เพื่อชีวิตอันสดใสของอนุชนในอนาคต

สิ่งแวดล้อมนั้น มิได้หมายความว่าเฉพาะสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังหมายถึง สิ่งแวดล้อมทางสังคม อันรวมถึงกลุ่มบุคคล สถาบันสังคม แบบอย่างทางวัฒนธรรม และกระบวนการทางวัฒนธรรม ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมทางสังคมนี้ มีนัยนัยการ เช่น

^๑ ประชา หุตานิวัตร, การเมืองสีเขียว, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเด็ก, ๒๕๒๒), หน้า ๑๐๖.

๑. เป็นแหล่งพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ช่วยทำให้ชีวิตอยู่รอด ถ้าปราศจากกลุ่มคน มนุษย์ไม่สามารถเกิดมามีชีวิตอยู่รอดได้

๒. ช่วยกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกัน ได้อย่างเหมาะสม สถาบันสังคมแต่ละอย่าง ไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันศาสนา สถาบันการเมือง และสถาบันการศึกษา ต่างก็มีความสำคัญในแง่ที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบ ความสัมพันธ์ระหว่าง สมาชิกในสถาบันเดียวกันและต่างสถาบันกล่าวคือ แต่ละสถาบันก็มีระเบียบ กำหนดบทบาทและสถานภาพ ของบุคคล แตกต่างกันไป ขณะเดียวกันก็มี การแนะนำบทบาทที่ถูกต้อง ให้แก่สมาชิกในแต่ละ สถานภาพด้วย เช่น กำหนดบทบาทของครูกับนักเรียน ผู้กำกับ ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา เป็นต้น

๓. ช่วยกำหนดวิถีชีวิต ค่านิยม และทัศนคติต่าง ๆ วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นสิ่งแวดล้อม ทางสังคม อย่างหนึ่ง มีบทบาทสำคัญยิ่ง ในการกำหนดวางรูปแบบวิถีชีวิต รวมทั้งค่านิยมและทัศนคติ วัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งสะสมมานาน เป็นที่ยอมรับร่วมกันระหว่างสมาชิก ดังนั้น ยังมีอิทธิพลต่อบุคคล เป็นอย่างมาก ความสำคัญของวัฒนธรรมนี้ อาจเห็นได้ในบทบาทที่วัฒนธรรมมีต่อสังคม และชีวิตใน ด้านอื่น ๆ อีก เช่น เป็นสัญลักษณ์ประจำชาติ ควบคุมความประพฤติของสมาชิก ทำให้สมาชิกเป็น ปึกแผ่น ช่วยหล่อหลอมอุปนิสัยใจคอของบุคคล และช่วยสนองตอบความต้องการในขั้นสูงขึ้นไปอีก ทางจิตวิญญาณและทางอุดมคติ

ในบรรดาสิ่งแวดล้อมทางสังคม ดังกล่าวมานี้ หากสรุปให้สั้นลงแล้ว ก็รวมอยู่ในเรื่องของ มนุษย์หรือบุคคล กับสิ่งที่มนุษย์ผลิตออกมานั่นเอง กลุ่มมนุษย์จัดเป็นสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็น กัลยาณมิตรและอากัลยาณมิตร ตามหลักพระพุทธศาสนา สิ่งแวดล้อมที่เป็นกัลยาณมิตร เป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่จำเป็น และมีคุณประโยชน์ยิ่ง สำหรับการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า แก่สังคม ลักษณะสิ่งแวดล้อมทางสังคม ที่เป็นมนุษย์ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร พอสรุปได้ ดังนี้

๑. ช่วยเหลือป้องกันมิตรสหาย เมื่อมีความประมาท
๒. ไม่ทอดทิ้งกันและกัน
๓. แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์
๔. มีความจริงใจ

นอกจากนี้ องค์ประกอบของกัลยาณมิตร ยังหมายถึง คุณลักษณะของบุคคลที่มีลักษณะ ให้คำแนะนำ สั่งสอน เป็นที่ปรึกษา เป็นเพื่อน ตลอดจนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม มีการรู้จักเกื้อกูล สงเคราะห์ กระตุ้น เตือนให้เกิดปัญญา ด้วยการสนทนา การฟัง การอ่าน การซักถาม และยัง ประโยชน์ด้วยคุณสมบัติประจำตัวที่ดี คือ มีการดำเนินชีวิตที่สะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากความต่างพร้อย เป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุคคลอื่น เช่น พระพุทธองค์ พระสาวก และนักบุญทั้งหลาย

ปัญหาสิ่งแวดล้อมทางสังคม

ปัจจุบันนี้ เราพบว่า สิ่งแวดล้อมทางสังคม กำลังเผชิญกับปัญหาหลายอย่าง ซึ่งปรากฏตัวออกมาในรูปของปัญหาสังคมทั้งหลายนั่นเอง เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความยากจน ปัญหาการจราจร รวมทั้งปัญหาการเมือง และการศึกษา ที่ปรากฏออกมาในลักษณะต่าง ๆ เป็นต้น ปัญหาดังกล่าวมานี้ หากวิเคราะห์โดยละเอียดแล้ว มีสาเหตุมาจาก บุคคล นั้นเอง เป็นส่วนใหญ่ อาจจะมีสาเหตุจากแหล่งอื่นบ้าง ที่อยู่นอกเหนือจากการควบคุมของคน แต่ก็เป็นส่วนน้อย บุคคลที่เป็นตัวก่อปัญหานี้ เรียกว่า เป็นอกัลยาณมิตรบ้าง ปาปมิตรบ้าง มีลักษณะตรงข้ามกับกัลยาณมิตร กลุ่มบุคคลที่มีลักษณะเป็นปัญหา และก่อปัญหาแก่สังคมนี้ หากเป็นคนใกล้ชิด จะมีลักษณะดังนี้

- ชอบประจบสอพลอ
- มุ่งเอาแต่ประโยชน์ส่วนตัว
- ไม่มีความจริงใจ
- มักจะทอดทิ้ง เมื่อไม่มีประโยชน์ หรือจะพาตัวให้เดือดร้อนไปด้วย
- มักพาไปในทางเสื่อมเสีย
- ต่อหน้ายกย่อง ลับหลังนินทา หรือวิจารณ์ในทางเสื่อมเสีย เป็นต้น

บุคคลที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมทางสังคมนี้ มักจะเป็นประเภททรกโลก อาจทำให้คนที่อยู่ใกล้ชิดเสียหายไม่เจริญก้าวหน้า และเป็นที่รังเกียจแก่คนอื่น

วิธีแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมทางสังคม

พุทธศาสนาสอนว่า เหตุเกิดจากอะไร ควรดับที่ต้นเหตุ นั้น ปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นลูกโซ่ตามมา ก็จะค่อย ๆ บรรเทาลงไปได้ ดังที่ทราบกันดีแล้วว่า ตัวคนสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมทางสังคม ก็คือ มนุษย์หรือคน เพราะมนุษย์เป็นผู้ก่อให้เกิดมลภาวะของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ มนุษย์เป็นผู้ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายในสังคม มนุษย์เป็นผู้ก่อให้เกิดการล่องละเมิด และเสียระเบียบทางธรรมชาติและทางสังคม ดังนั้น การแก้ปัญหาอันดับแรก คือ ต้องแก้ที่ตัวบุคคล และการแก้ปัญหาวัดบุคคล ก็คือ การที่จิตใจและอุปนิสัยใจคอของบุคคลเสียก่อน

พระพุทธศาสนา ยังเน้นการพัฒนาบุคคลให้มีจิตใจที่ดี สุขภาพที่ดี มีความรับผิดชอบ ตระหนักถึงภารกิจหน้าที่ที่จะต้องทำ รู้จักแยกแยะว่า อะไรผิดอะไรถูก นั่นก็คือ การสร้างบุคคลให้มีจิตใจที่เป็นสัมมาทิฐิ สัตตังมิชฌาทิฐิ ทั้งหมดออกไป ผู้ที่จะต้องปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่สังคม อันดับแรกคือ ผู้นำสังคมในระดับต่าง ๆ ถ้าหากผู้นำสังคมทั้งหลาย ปฏิบัติงานให้เป็นตัวอย่างแก่สิ่งแวดล้อมที่ดี ทำตนเป็นกัลยาณมิตรอย่างจริงจังแล้ว คนอื่นก็จะปฏิบัติตาม ในแต่ละสถาบันของสังคมก็มีผู้นำ ซึ่งได้รับยกย่องจากสมาชิก

สถาบันครอบครัว มี พ่อแม่ เป็นผู้นำ สถาบันการเมือง มี ผู้บริหารบ้านเมือง เป็นผู้นำ สถาบันการศึกษา มี ครู อาจารย์ เป็นผู้นำ สถาบันเศรษฐกิจ มี พ่อค้า นักธุรกิจ เป็นผู้นำ สถาบัน

สื่อมวลชน มี นักหนังสือพิมพ์ นักประพันธ์ และผู้สื่อข่าว เป็นผู้นำ สถาบันบันเทิง มี ดารา นักร้อง นักสร้าง เป็นผู้นำ สถาบันวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี นักคิด และปัญญาชน เป็นผู้นำ เป็นต้น

ผู้นำดังกล่าว จะต้องมิจิตสำนึกรับผิดชอบ และควรจะทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคม ผู้นำในทุกสถาบัน จะต้องทำตัวให้เหมือนทองที่บริสุทธิ์อยู่เสมอ เพราะ “หากทองคำ กลายเป็นสนิม เสียเองได้แล้ว จะหวังไม่ให้ตะกั่ว และเหล็กทั้งหลาย ไม่เป็นสนิมได้อย่างไร”

๒.๑.๑ ความหมายของสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต รวมทั้งที่เป็นรูปธรรม (สามารถจับต้องและมองเห็นได้) และนามธรรม (ตัวอย่างเช่นวัฒนธรรมแบบแผน ประเพณี ความเชื่อ) มีอิทธิพลเกี่ยวข้องถึงกัน เป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบ จากปัจจัยหนึ่ง จะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่ง อย่างหลีกเลี่ยงมิได้ สิ่งแวดล้อมเป็น วงจร และวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ สิ่งแวดล้อมแบ่งออกเป็นลักษณะกว้างๆ ได้ ๒ ส่วน คือ สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา ดิน น้ำ อากาศ ทรัพยากร และ สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ชุมชนเมือง สิ่งก่อสร้างโบราณสถาน ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ในงานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยได้แบ่งนิยามและความหมายนี้ ออกเป็น ๔ หัวข้อ คือ (๑) ความหมายตามนักวิชาการต่างประเทศ (๒) ความหมายตามนักวิชาการไทย (๓) ความหมายตามนักวิชาการทางศาสนา และ (๔) ความหมายของสิ่งแวดล้อมทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

(๑) ความหมายตามนักวิชาการต่างประเทศ

คำว่า “สิ่งแวดล้อม” แปลมาจากคำว่า “Environment” มีคำอธิบายว่า Surroundings: the condition that you live or work in and the way that they influence how you feel or how you can work.^๒ หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ และมีอิทธิพลต่อความรู้สึกและการกระทำกิจกรรมทั้งปวงของมนุษย์ จากความหมายดังกล่าวก็มีลักษณะเช่นกันว่าสิ่งต่าง ๆ เป็นเพียง ส่วนประกอบที่เกิดขึ้นมาเพื่อล้อมรอบตัวมนุษย์เท่านั้น^๓

^๒ J.A. Simpson and E.S.C. Weiner, **The Oxford English Dictionary**, second edition, Volume ๕, (The United States of America :Rand McNally@Company, Taunton Mass, Clarendon Press. Oxford, 19...), p. 315.

^๓ พระสงฆ์ เสริม แสงทอง, “แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักทางพุทธศาสนา”, **ปริญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต**, สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๙.

J.A. Simpson และ E.S.C. Weiner^๕ ได้ให้คำจำกัดความของสิ่งแวดล้อมว่า หมายถึง การกระทำ ของปัจจัยแวดล้อม สถานภาพที่ถูกแวดล้อม เงื่อนไขแวดล้อมตามที่บุคคลหนึ่งบุคคลใด หรือสิ่งมีชีวิตได้รับการพัฒนา ผลรวมของอิทธิพลที่ปรับเปลี่ยนและกำหนดพัฒนาการของชีวิต หรือ บุคลิกภาพ นอกจากนี้

Noah Webster and Jean L. Mckechnie^๕ ได้กล่าวถึงคำว่า “Environment” ไว้ในหนังสือ Webster’s New Twentieth Century Dictionary of the English Language ว่า Environment มีความหมายถึง สิ่งแวดล้อมหรือสิ่งที่ถูกแวดล้อม เงื่อนไขสถานการณ์และอิทธิพล โดยรอบทั้งหมดที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาของสิ่งมีชีวิตหรือสิ่งมีชีวิต ซึ่งมักจะมีการถ่ายทอด ทาง พันธุกรรม

สรุปความหมายของสิ่งแวดล้อมตามความหมายของนักวิชาการต่างประเทศหมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ และมีอิทธิพลต่อความรู้สึกและการกระทำกิจกรรมทั้งปวงของมนุษย์ และหมายรวมของสิ่งแวดล้อมในความหมายของสังคมปัจจุบัน สามารถกล่าวได้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ หรือรับรู้ได้ ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และมีอิทธิพลต่อความรู้สึกและการกระทำกิจกรรมทั้งปวงของมนุษย์ เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน และเป็นเหตุปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน

(๒) ความหมายตามนักวิชาการไทย

นักวิชาการไทย ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อม ดังต่อไปนี้ พจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมว่า สิ่งต่าง ๆ ทั้งทางธรรมชาติและ ทางสังคมที่อยู่รอบ ๆ ตัวมนุษย์ทั้งที่ดี และไม่ดี เช่น โรงเรียนสร้าง สวนดอกไม้ให้เป็นสิ่งแวดล้อมที่ดี แก่นักเรียน ชุมชนที่มีการทะเลาะวิวาทกัน หรือเล่นการพนัน เป็นสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีแต่เด็ก^๖ สำนักงาน คณะกรรมการแห่งชาติ ได้ให้นิยามสิ่งแวดล้อมไว้ว่า สิ่งแวดล้อมคือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ สิ่งสัมผัสจับต้อง และ มองเห็นได้ เป็นสิ่งที่มีอิทธิพล

^๕ J.A. Simpson and E.S.C. Weiner, **The Oxford English Dictionary**, second edition, Volume ๕, (The United States of America :Rand McNally@Company, Taunton Mass, Clarendon Press. Oxford, 19...), p. 315.

^๕ Noah Webster and Jean L. Mckechnie, Webster’s New Twentieth Century Dictionary of the English Language, Second Edition, (The United States of America: copyright by the world publishing company, 1957), p. 609.

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๑๑.

เกี่ยวโยงถึงกัน และเป็นเหตุปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ซึ่ง ผลกระทบจากเหตุปัจจัยหนึ่งจะมี ส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น “สิ่งแวดล้อม”^๗

दन्य बवरकेरदकुल ให้นิยามความหมายสิ่งแวดล้อมว่า คือทุกสรรพสิ่ง ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือนามธรรม และยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันในฐานะที่ต้องการพึ่งพิงอาศัยกันและกัน^๘

पञ्चदुधु ललठलठल ให้คำจำกัดความสิ่งแวดล้อมว่า สิ่งแวดล้อมคือทุกสิ่งที่อยู่แวดล้อมรอบ ๆ คนเรา ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมมีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน เป็นปัจจัยเกื้อหนุนกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะเกิดผลเสริมสร้างหรือทำลายสิ่งอื่น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทั้งระบบ^๙

ดังนั้น คำว่า “สิ่งแวดล้อม” ในความหมายของนักวิชาการไทย ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่เป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ หรือรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และจับต้องไม่ได้ มีทั้งที่ดีและไม่ดี เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน และเป็นเหตุปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน

สรุปความหมายรวมของสิ่งแวดล้อมในความหมายของสังคมปัจจุบัน สามารถกล่าวได้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ หรือรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และมีอิทธิพลต่อความรู้สึกและการกระทำกิจกรรมทั้งปวงของมนุษย์เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงถึงกันและเป็นเหตุปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน

(๓) นิยามความหมายของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนาให้นิยามและความหมายของ “สิ่งแวดล้อม” ว่าหมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ และมีอิทธิพลต่อความรู้สึกและการกระทำกิจกรรมทั้งปวงของมนุษย์ เป็นการให้คำนิยามที่คำนึงถึงส่วนประกอบของชีวิต ๒ ส่วน คือ “รูป” กับ “นาม” หรือ “กาย” กับ “ใจ” ดังนี้

^๗ อ่างใน มานพ นักการเขียน, พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

^๘ ดนัย บวรเกียรติกุล, ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและปัญหาสุขภาพจากการท่องเที่ยวและนันทนาการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๔๕.

^๙ ดนัย บวรเกียรติกุล, ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและปัญหาสุขภาพจากการท่องเที่ยวและนันทนาการ, หน้า ๔๕.

พระเมธีธรรมากรณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้ทัศนะสิ่งแวดล้อมไว้ว่า เป็นสิ่งที่ใกล้ชิดกับชีวิตมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เช่นป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำหรือสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ชุมชน อาหาร ยานพาหนะ เป็นต้น^{๑๐}

พระมหาประพันธ์ ศุภษร กล่าวถึงความหมายของสิ่งแวดล้อมว่า สิ่งแวดล้อมในความหมายของนักอนุรักษ์คือสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา ทั้งส่วนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ภูเขา ดิน น้ำ อากาศ ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ฯลฯ และส่วนที่มนุษย์เสริมสร้างขึ้นมา เช่น ศิลปกรรมขนบธรรมเนียมประเพณี สวนสาธารณะ เป็นต้น^{๑๑}

พระมหาจรรยา สุทธิธนาโณ ได้กล่าวถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิต และมีผลให้โทษทางน้ำ อากาศ และกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ปัญหาที่เกิดขึ้นให้แก้ไขแบบครบวงจรที่เรียกว่า อีทัปปัจจยตา หรือปัจจุบันเรียกว่า การพัฒนาแบบยั่งยืน เป็นแนวคิดสำหรับผู้ที่ยึดพุทธธรรมเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาชีวิต นอกจากนี้ ศาสนธรรมมีส่วนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยสั่งสอนศาสนิกชนให้มีจิตสำนึกต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๑๒}

พุทธทาส ภิกขุ คู่มือมนุษย์ สรุปใจความได้ว่า พุทธศาสนา คือ วิชาและระเบียบปฏิบัติ เพื่อให้รู้จักสิ่งทั้งปวง ถูกต้องตามที่เป็นจริงว่า อะไรเป็นอะไร สิ่งทั้งปวงมีสภาพตามที่เป็นจริง คือ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวหรือของตัว แต่สัตว์ทั้งหลายยังหลงรัก หลงยึดติดสิ่งทั้งปวง เพราะอำนาจของความยึดมั่นที่ผิด ในพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติ เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือตัดความยึดมั่นถือมั่นนั้นเสีย อุปาทานความยึดมั่นนั้นมีสิ่งที่ลงเกาะหรือจับยึด คือ ชันธ์ ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เพื่อให้รู้จักสิ่งทั้งปวง ถูกต้องตามที่เป็นจริงว่า อะไรเป็นอะไร สิ่งทั้งปวงมีสภาพตามที่เป็นจริง คือ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวหรือของตัว แต่สัตว์ทั้งหลายยังหลงรัก หลงยึดติดสิ่งทั้งปวง เพราะอำนาจของความยึดมั่นที่ผิด ในพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติ เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือตัดความยึดมั่นถือมั่นนั้นเสีย อุปาทานความยึดมั่นนั้นมีสิ่งที่ลงเกาะหรือจับยึด คือ ชันธ์ ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เมื่อรู้จักชันธ์ทั้ง ๕ ตามที่เป็นจริงก็จะสามารถเข้าใจสิ่งทั้งปวงจนถึงกับเบื่อหน่าย คลายความอยากไม่ยึดติดอะไร และเราควรมีชีวิตอยู่อย่างที่เราเรียกว่า เป็น

^{๑๐} พระเมธีธรรมากรณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๙.

^{๑๑} พระมหาประพันธ์ ศุภษร, “พระวินัยกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : ศึกษาเฉพาะกรณีพระวินัย ๒๒๗ ข้อในพระไตรปิฎกและอรรถกถา”, **พ.ส.ล.**, ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๒๑๑ (พฤษภาคมมิถุนายน, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖)

^{๑๒} พระมหาจรรยา สุทธิธนาโณ, **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖.

อยู่ ชอบ คือ ให้อันคืนเต็มไปด้วยความปริติปราโมทย์ อันเกิดจากการกระทำความดีงามที่ถูกต้องอย่าง เป็นประจำ แล้วระงับความฟุ้งซ่าน เกิดสมาธิ เกิดความเห็นแจ้งได้เรื่อยๆไป จนกระทั่งเกิดความ เบื่อหน่าย คลายความอยาก ความหลุดพ้น และนิพพานได้ตามความเหมาะสมของสิ่งแวดล้อม^{๑๓}

ติช นัทฮันท์ (Thich Nhat Hanh) กล่าถึงสิ่งแวดล้อมตามทัศนะของปรัชญาไว้ว่า พวกเราทุกคนทั้งเด็ก และผู้ใหญ่ล้วนเป็นดอกไม้ที่สวยงาม เปลือกตาของเรานั้นคือ กลีบกุหลาบ นั้นเอง โดยเฉพาะในยามที่เรากลีบตา หูของเราจะเป็นดังรัศมีในยามเช้า ซึ่งกำลังสดับฟังเสียงนกร้อง ริม ฝีปากของเราก็จิบเป็นดอกไม้ที่สวยงามทุกครั้งที่เราแยมยิ้ม ส่วนมือของเราทั้งสองข้างนั้นก็คือ ดอกบัวที่มีกลีบห่อกลิบ^{๑๔}

สมพร เทพลีธา ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมไว้ว่า สิ่งแวดล้อมคือ ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม^{๑๕}

มานพ นักการเรียน สรุปได้ใจความว่า ความเสื่อมของศีลธรรมของมนุษย์มีผลกระทบต่อ ชาติ คือทำให้ธรรมชาติเสื่อมไป ได้ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ พระพุทธศาสนามีส่วนสนับสนุนคุณธรรมในการใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณธรรม คือ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ ในขุททกนิกาย ธรรมบทได้สอนถึง "ความสันโดษ" คือ ความพอใจในสิ่งที่ตนมี ยินดีในสิ่ง ที่ตนได้ด้วยความสุจริต โดยอาศัยความพากเพียรพยายาม ถือว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐอย่างยิ่ง นอกจากนี้ ได้กล่าวถึงมลภาวะ ซึ่งได้อ้างพระไตรปิฎกว่าพระวินัยบัญญัติห้ามภิกษุมิให้บ้วนน้ำลาย ถ่ายอุจจาระ และปัสสาวะลงในน้ำถือว่าทำให้เกิดมลภาวะ มนุษย์มีความละโมภมากขึ้น โดยลืมนึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของ ชาติ แสวงหาประโยชน์จากธรรมชาติ ผลที่ได้รับคือ สุขภาพกายและจิตเสื่อมลง^{๑๖}

จิราภรณ์ คชเสนี ได้สรุป ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม กระบวนการของ สิ่งแวดล้อม ความยั่งยืนของธรรมชาติ ตลอดจนกลไกการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีกฎเกณฑ์ทาง นิเวศวิทยากับสังคมมนุษย์^{๑๗}

^{๑๓} พุทธทาส ภิกขุ, **คู่มือมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙).

^{๑๔} ติช นัทฮันท์ (Thich Nhat Hanh), **ศานติในเรือนใจ**, แปลโดย ธีระเดช อุทัยวิทยารัตย์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔.

^{๑๕} สมพร เทพลีธา, **ศาสนากับสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๓.

^{๑๖} มานพ นักการเรียน, **พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

^{๑๗} จิราภรณ์ คชเสนี, **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

นิวัตติ เรื่องพานิช สรุปใจความได้ว่า ระบบนิเวศวิทยา หน้าทีและโครงสร้าง ตลอดจนหน้าที่ของระบบธรรมชาติที่มีบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดดุลยภาพในระบบ และการจัดการต่อสิ่งแวดล้อม^{๑๘}

วรรณธณี กองจันทร์ดี ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “การจัดการขยะของผู้ค้าในตลาดสด ศึกษากรณีตลาดสดบางกะปิและตลาดสดนครไทย เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้ค้าตลาดสดบางกะปิได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการขยะภายในตลาดสด คิดเป็นร้อยละ ๓๙.๔ ส่วนตลาดสดนครไทยผู้ค้าส่วนใหญ่ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการขยะภายในตลาดสด คิดเป็นร้อยละ ๙๑.๓ กลุ่มตัวอย่างผู้ค้าตลาดสดบางกะปิมีความรู้ด้านการจัดการขยะโดยมีค่าเฉลี่ยในภาพรวมเท่ากับ ๐.๖๘ ซึ่งน้อยกว่าผู้ค้าในตลาดสดนครไทยที่มีค่าเฉลี่ยความรู้ด้านการจัดการขยะอยู่ที่ ๐.๘๐ นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างผู้ค้าตลาดสดบางกะปิ มีทัศนคติต่อการจัดการขยะเท่ากับ ๔.๐๕ ซึ่งอยู่ในระดับมาก ส่วนผู้ค้าตลาดสดนครไทยมีทัศนคติต่อการจัดการขยะเท่ากับ ๓.๓๖ ซึ่งอยู่ในระดับปานกลาง ผู้ค้าในตลาดสดบางกะปิ มีการจัดการขยะอยู่ในระดับสูง โดยมีค่าเฉลี่ยในภาพรวมเท่ากับ ๓.๗๘ ซึ่งมากกว่าผู้ค้าตลาดสดนครไทยที่มีการจัดการขยะอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยในภาพรวมเท่ากับ ๓.๕๘^{๑๙}

นัยนา เดชะ ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี” ผลจากการวิจัย พบว่าประชาชนมีพฤติกรรมในการจัดการขยะมูลฝอยที่ไม่เหมาะสมมีการทิ้งขยะในพื้นที่สาธารณะและนำไปทิ้งบริเวณพื้นที่ว่างรอบบ้าน ประชาชนไม่มีการคัดแยกมูลฝอยก่อนทิ้ง และในปัจจุบันองค์การบริหารส่วนตำบลเลม็ดยังไม่มีแผนแม่บท และยังไม่มีการบริหารจัดการขยะมูลฝอยแต่อย่างใด ด้านการจัดการขยะในชุมชน ได้ลดปริมาณขยะในครัวเรือน โดยการไม่สร้างขยะให้เพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ ๙๕.๔ การทิ้งขยะทิ้งรวมในถุงเดียวกัน คิดเป็นร้อยละ ๔๓.๕ วิธีการจัดการขยะในครัวเรือนโดยวิธีเผา คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๘ ประเภทของขยะเป็นขยะประเภทผัก ผลไม้ และเศษอาหาร คิดเป็นร้อยละ ๕๗.๕ ความรู้ที่ต้องการเพิ่มเติมในด้านวิธีการแยกขยะอย่างถูกวิธีมากที่สุด ๘๖๐ คะแนน ความรู้เกี่ยวกับมูลฝอย อยู่ในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๔๒ เจตคติเกี่ยวกับมูลฝอย อยู่ในระดับ

^{๑๘} นิวัตติ เรื่องพานิช, **นิเวศวิทยาทรัพยากรธรรมชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖).

^{๑๙} วรรณธณี กองจันทร์ดี, “การจัดการขยะของผู้ค้าในตลาดสด ศึกษากรณีตลาดสดบางกะปิและตลาดสดนครไทย เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕).

ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ ๖๗.๓๒ พฤติกรรมการจัดการมูลฝอยในครัวเรือน อยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ ๖๖.๖๗^{๒๐}

ปภาวรินทร์ นาจาปา ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอย ของเทศบาล ตำบลคลองใหญ่ อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด” ผลจากการวิจัย พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลตำบลคลองใหญ่ อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์อยู่ในระดับมาก ประชาชนให้ความสำคัญในการมีส่วนร่วมเป็นอันดับแรก รองลงมาคือด้านการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการอยู่ในระดับมาก ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอยู่ในระดับมาก และอันดับสุดท้ายคือด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผลอยู่ในระดับน้อย^{๒๑}

นางเตือนจิต สุตสวาท ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “การศึกษาพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอย ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนในเขตเทศบาล ตำบลท่าเรือพระแท่น อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี” ผลจากการวิจัย พบว่า พฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนในเขตเทศบาลตำบลท่าเรือพระแท่นในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับสูง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ได้แก่ การคัดแยกขยะมูลฝอย การไม่ทิ้งขยะมูลฝอยในที่สาธารณะ และการป้องกันมลพิษจากขยะมูลฝอยมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับสูงทุกด้าน การเปรียบเทียบพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยจำแนกตามลักษณะของนักเรียน และประเภทของโรงเรียน พบว่า พฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ที่มีเพศต่างกันไม่พบความแตกต่าง นักเรียนที่มีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารแตกต่างกันมีพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ส่วนนักเรียนที่มีเจตคติต่อการจัดการขยะมูลฝอยแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ สำหรับนักเรียนที่อยู่โรงเรียนเอกชนมีพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยแตกต่างจากโรงเรียนรัฐบาล อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑^{๒๒}

^{๒๐} นัยนา เดชะ, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี”, **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๗).

^{๒๑} ปภาวรินทร์ นาจาปา, “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอย ของเทศบาล ตำบลคลองใหญ่ อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด”, **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๗).

^{๒๒} นางเตือนจิต สุตสวาท, “การศึกษาพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอย ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนในเขตเทศบาล ตำบลท่าเรือพระแท่น อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี”, **ปริญาญการศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๗).

ดังนั้น จากทัศนะของนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น สามารถสรุปความหมายของ คำว่า “สิ่งแวดล้อม” หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ สามารถสัมผัสจับต้องได้ หรือรับรู้ได้ ทางประสาทสัมผัส ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็นสิ่ง ที่มีอยู่เอง หรือเกิดขึ้นตามธรรมชาติ จัดว่าเป็นสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น

(๔) ความหมายของสิ่งแวดล้อมทางพระพุทธศาสนา

คำว่า “สิ่งแวดล้อม” ในภาษาบาลีไม่ได้ระบุไว้โดยตรง แต่มีคำที่ใกล้เคียงที่ปรากฏ ความหมายในลักษณะของสภาพแวดล้อม เนื่องจากคำว่า สิ่งแวดล้อมนั้นไม่ได้เป็นคำที่ปรากฏใน พระไตรปิฎก แต่เป็นสิ่งที่สามารถชี้ได้ว่าเป็นสิ่งแวดล้อม โดยพิจารณาจากลักษณะของ สภาพแวดล้อมหรือสภาวะแวดล้อมของสิ่งต่างๆ ตามที่ดำรงอยู่ มีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ใน ลักษณะ ฟังฟังอาศัยกัน รวมถึงการตีความตามศัพท์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งมีความสอดคล้อง กับนักวิชาการศาสนาได้กำหนดไว้ ฉะนั้นเมื่อผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาตามกรอบดังกล่าวที่กล่าว ไว้ใน ข้างต้น จึงพอสรุปความหมายของสิ่งแวดล้อมได้ดังนี้

ในภาษาบาลีมีศัพท์ที่แสดงลักษณะของสิ่งแวดล้อม ๒ ศัพท์ ได้แก่ คำว่า บริวาร ซึ่ง หมายถึง สิ่งแวดล้อม ของสมทบ และสิ่งประกอบร่วม^{๒๓} ตัวอย่างเช่น ผ้าบริวาร บริวารภูมิจึง เป็น ต้น นอกจากนี้ยังมี วนอุทยาน มีต้นไม้ ดอกไม้ พืชพรรณต่าง ๆ และมีสัตว์นานาชนิด เป็นสิ่ง ประกอบร่วม ส่วน ป. หลงสมบุญ^{๒๔} กล่าวว่าปริขาร หรือบริวาร หมายถึง เครื่องล้อม เครื่องห้อม ล้อม หรือเครื่องแวดล้อม

จากความหมายของบริวาร หรือปริวาร ข้างต้น สามารถนำมาอธิบายลักษณะของการ แวดล้อมซึ่งกันและกันของสิ่งต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิธรรม^{๒๕} ได้กล่าวไว้ว่า “ก็บริวาร (เครื่อง แวดล้อม) พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ปริขาร ดังปรากฏในพระบาลีว่า พระนครเป็นสถานที่ อันเขา ล้อมดีแล้ว ด้วยนครบริวาร ๗” ข้อความข้างต้นนี้ หมายถึง เมืองที่มีกำแพงเมืองยาว สูงใหญ่ ล้อมรอบไว้ถึง ๗ ชั้น ซึ่งกำแพงมีความหมายตรงกับ สิ่งแวดล้อม เพราะมีลักษณะโอบเมืองไว้ใน วงรอบของตน และทุกสิ่งที่อยู่ภายในกำแพงเมืองต่างก็มีกำแพงและสิ่งอื่น ๆ เป็นสิ่งแวดล้อมตนเอง ดังนั้นสามารถกล่าวได้ว่า ปริขาร หรือบริวารมีความหมายใน ๒ นัยยะ กล่าวคือ ความหมายในลักษณะ กว้าง และความหมายในลักษณะแคบ โดยในความหมายที่กว้างนั้น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๙.

^{๒๔} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มจร-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๕๔๗.

^{๒๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิธรรมแปล ภาค ๑ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๗๒.

รอบตัวมนุษย์ รวมทั้งตัวมนุษย์เองด้วย ก็เป็นสิ่งแวดล้อมของสิ่งอื่นด้วยเช่นกัน ส่วนในความหมายแคบ นั้น หมายถึงธรรมชาติที่แวดล้อมมนุษย์และมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ในแง่ต่าง ๆ นั่นคือ เป็นที่อยู่อาศัย เป็นอาหาร เป็นเครื่องนุ่งห่ม เป็นแหล่งของยารักษาโรค เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือแม้กระทั่ง เป็นสถานที่ในการฝึกอบรมพัฒนาตน เป็นต้น จึงสามารถสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่แวดล้อมกัน และมีความสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์

นอกจากนี้ ยังมีศัพท์ที่แสดงถึง สภาพแวดล้อมที่เป็นที่อยู่อาศัย และมีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ได้แก่ ปฏีรูปเทศวาสะ หมายถึงการอยู่ในประเทศอันสมควร อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม หมายถึง อยู่ในถิ่นเจริญ มีคนดี มีนักปราชญ์^{๒๖} ในภาษาอังกฤษว่า Environment หมายถึง การกระทำต่อกันของสิ่งที่อยู่แวดล้อมกัน สภาวะของสิ่งที่ถูกแวดล้อม^{๒๗} (the action of environing, the state of being environed)

สิ่งแวดล้อมในทางพระพุทธศาสนา มีศัพท์ว่า ปฏีรูปเทศวาสะ หมายถึงการอยู่ในประเทศหรือถิ่นที่เหมาะสม ในภาษาสมัยใหม่ก็คือ การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี^{๒๘} หรือการอยู่ในประเทศอันควร ชื่อว่า ปฏีรูปเทศวาสะ บริษัท ๔ ย่อมเที่ยวไป บุญกิริยาวัตถุมีทานเป็นต้น ย่อมเป็นไป คำสอนของพระศาสดามือองค์ ๙ ย่อมรุ่งเรืองในประเทศใดประเทศนั้น ชื่อว่าประเทศกันควร การอาศัยอยู่ในประเทศอันสมควรนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นปัจจัยแห่งการทำบุญแห่งสัตว์ทั้งหลาย^{๒๙} ดังนั้น กล่าวได้ว่าความหมายของสิ่งแวดล้อมคือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์^{๓๐} รวมทั้งการอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม^{๓๑} แม้นิยามและความหมายของคำว่าสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนา จะไม่มีเด่นชัด แต่ก็สามารถที่จะกล่าวได้ว่า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้ปรากฏ ข้อความที่แสดงถึงบรรยากาศ ที่ผู้วิจัยสามารถอนุมานได้ว่าเป็นคำนิยามของสิ่งแวดล้อม โดยในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจะกล่าวถึงสิ่งแวดล้อมโดยย่อ ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเห็นภาพ สิ่งแวดล้อมทางพระพุทธศาสนาชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยได้ประมวลความหมายตามคัมภีร์ พระพุทธศาสนา ดังนี้

ข้อความจำนวนมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงสิ่งแวดล้อม ที่แสดงถึงความเชื่อมโยงกันของวิถีชีวิตมนุษย์ และธรรมชาติรอบ ๆ ตัวมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีชีวิต หรือสิ่งที่ไม่

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓.

^{๒๗} J.A. Simpson and E.S.C. Weiner, **The Oxford English, Dictionary**, (Second edition V5, Clarendon Press Oxford), p. 315.

^{๒๘} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, หน้า ๓.

^{๒๙} คณะกรรมการแผนกตำรา, **มังคัลลตปิพินิแปล เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๗.

^{๓๐} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, หน้า ๑๙.

^{๓๑} อ.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๑๖๖.

ชีวิต การกล่าวถึงสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับการบำเพ็ญเพียร ที่มีลักษณะเป็นป่านารีนรมย์ อุดม สมบูรณ์ มีสายน้ำไหลไปตามซอกหิน มีดอกไม้บานสะพรั่ง เป็นที่เหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการปฏิบัติธรรม หรือการฝึกตนเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดของ พระพุทธศาสนานั้น คือนิพพาน ดังที่ปรากฏในภาษิตของพระเอกวิหาริยเถระ ความว่า

เราผู้เดียวมุ่งประโยชน์เป็นสำคัญ จะรีบเข้าป่าใหญ่ที่ทำให้เกิดแก่ผู้บำเพ็ญเพียร นารีนรมย์ ซึ่งข้างซบม้นอาศัยอยู่ จะอาบน้ำที่ซอกภูเขาอันเยือกเย็นในป่าร่มรื่น มี ดอกไม้บานสะพรั่ง จงกรมแต่ผู้เดียว เมื่อไร เราจะได้อยู่ป่าใหญ่ที่นารีนรมย์แต่ผู้เดียว ไม่มีเพื่อน ได้สำเร็จกิจ ไม่มีอาสวะ ขอความประสงค์ของเราผู้ต้องการจะทำอย่างนั้นจง สำเร็จเถิด เราจักทำให้สำเร็จได้เอง ผู้อื่นไม่อาจ ทำให้ผู้อื่นได้ เรานี้สวมเกราะคือความ เพียรอยู่ จะเข้าป่าใหญ่ ยังไม่ถึงความสิ้นอาสวะ ก็จักไม่ออกจากป่าใหญ่นั้น เมื่อลมเย็น พัดเอากลั่นดอกไม้หอมฟุ้งมา เราจะนั่งบนยอดเขาทำลายอวิชชา จัก ได้รับความสุข รื่นรมย์ด้วยวิมุตติสุข ที่เงื่อมภูเขาที่มีพื้นเย็นในป่า ซึ่งดาราตาชด้วยดอกโกสุมน แนนท์^{๓๒} อีกตัวอย่างหนึ่ง ได้กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการบำเพ็ญเพียร ฝึกกายฝึกใจใน การ เข้าถึงความจริงอันสูงสุด ว่าหากจะหาสถานที่ที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติเพื่อแสวงหาความสงบแล้ว น่าจะ เป็นสถานที่ที่มีความสะดวกสบายในด้านอาหาร เส้นทางสัญจร และให้ร่มเงาในการนั่ง ปฏิบัติบำเพ็ญ เพียร ดังปรากฏข้อความในปาสาธาสิสุต กล่าวว่

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐคือ ความสงบซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า เมื่อเที่ยวจาริกไปในแคว้นมคธโดยลำดับได้ไปถึงตำบล อรุเวลาเสนา นิคม ได้เห็นภูมิประเทศที่นารีนรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำ สะอาดดี นารีนรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ เราจึงคิดว่า ภูมิประเทศเป็นที่นารีนรมย์ มีราวป่าน่า เพลิดเพลินใจมีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำ สะอาดดี นารีนรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบเหมาะแก่ การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ พรารถนาจะบำเพ็ญเพียร เราจึงนั่ง ณ ที่นั้นด้วยคิดว่า ‘ที่นี่เหมาะแก่ การบำเพ็ญเพียร’^{๓๓}

ปรากฏว่ามี การกล่าวถึง สิ่งแวดล้อม สรุปลความได้ดังนี้ สิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การ บำเพ็ญเพียรคือ เป็นสถานที่ที่นารีนรมย์ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดดี มีโคจรคาม อยู่ โดยรอบ จากข้อความดังกล่าว นอกจากสถานที่ที่นารีนรมย์ มีทำน้ำสะอาด มีโคจรคามอยู่ โดยรอบ และมีลักษณะเป็นป่าใหญ่ ที่เหมาะสำหรับการบำเพ็ญเพียร เพื่อการบรรลุธรรมแล้ว ต้นไม้ที่มีร่มเงา ให้ความสงบเย็นสบาย แม้เพียงต้นเดียวที่ไม่ได้มีลักษณะเป็นป่าก็สามารถเป็น สถานที่ที่เหมาะสมแก่

^{๓๒} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๓๙-๕๔๕/๔๓๔.

^{๓๓} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๗๙/๓๐๓.

การบำเพ็ญเพียรได้ ดังปรากฏใน พระสุตมมหาสังคจสูตร^{๓๔} ที่กล่าวถึงการนั่งใต้ต้นหว้าที่ร่มเย็น ทำให้บรรลุปฐมญาณได้

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึง ความอุดมสมบูรณ์ของสวน ที่มีสัตว์นานาชนิดได้อาศัยร่มเงา และผลของต้นไม้เป็นอาหารทำให้มีสัตว์มาอาศัยอยู่ ณ ที่นั้นเป็นจำนวนมาก ดังข้อความพรรณนาสภาพแวดล้อมในสวนมะม่วงแห่งหนึ่งที่ปรากฏในกุ่มภชาดก ความว่า

ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงข่มอริราชศัตรู สวนมะม่วงนั้นแข็งแรงแปด้วยหมุ่นกที่มัว เมียด้วยรสดอกไม้ทิพย์สุกณปักชี คือ นกกระเรียน นกยูง นกเขา และนกสาธิกาก็มีอยู่ในสวนมะม่วงนี้ และในสวนนี้ยังมีฝูงหงส์ส่งเสียงร้องระงม นกดุเหว่าเร้าร้องก๊กก้อง ปลุกเหล่าสัตว์ให้ตื่นอยู่ ณ สวนมะม่วงนี้ ต้นมะม่วงทั้งหลายมีปลายกิ่งโน้มลง ด้วยพวง ผลตกดินเช่นรวงข้าวสาธิต มีทั้งต้นคำ ต้นสน ต้นกระพุ่ม และผลตาลสุกห้อยย้อยอยู่เรียงราย^{๓๕}

อีกเรื่องหนึ่ง ที่ปรากฏใน อารามทายกเถราปทาน ประวัติในอดีตชาติของพระอารามทายกเถระ ความว่า “ข้าพเจ้าได้สร้างอารามถวาย แต่พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิทธัตถะ ใกล้เคียงไม่มีเงาร่มเย็น มีฝูงนกเข้าอยู่อาศัย”^{๓๖}

สภาพแวดล้อมบางกรณีเป็นแหล่งของยารักษาโรค เช่นที่ปรากฏในมุลาทิเกสัชชกถา ว่าด้วยทรงอนุญาตเครื่องยามีรากไม้เป็นต้นความว่า

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นไข้ ต้องการรากไม้ที่เป็นยา ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรา อนุญาตรากไม้ที่เป็นยา คือ ขมิ้นขิงสด ว่านน้ำ ว่านเปราะ อดพิต ข่า แฝก หัวหมู หรือรากไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉันรับประเคนแล้วเก็บไว้ได้จน ตลอดชีพเมื่อมีเหตุจำเป็นภิกษุจึงฉันได้ เมื่อไม่มีเหตุจำเป็นภิกษุฉันต้องอาบัติทุกกฎ”^{๓๗}

นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังทรงอนุญาตพืชที่เป็นยาจากธรรมชาติอีกหลายชนิด เช่น น้ำฝาด สะเดา น้ำฝาดโมกมัน น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาดบอระเพ็ด น้ำฝาดกระถินพิมาน หรือน้ำฝาดที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ ยังมีผลไม้ที่เป็นยา เช่น ลูกพิลังคาะ ดิปลี พริก สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลโกฐ หรือผลไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ และยางไม้ที่เป็นยา เช่น หิงคุยางเคี้ยวจากหิงคุ ยางเคี้ยว

^{๓๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๘๑/๔๑๖.

^{๓๕} ชุ.อุปทาน. (ไทย) ๓๒/๓๒/๔๖๘.

^{๓๖} ชุ.อุปทาน. (ไทย) ๓๒/๓๒/๔๖๘.

^{๓๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๖.

จากเปลือกหิงคุ่ ยางจากยอดต้นตะกั่ว ยางจากใบต้นตะกั่ว ยางเคี้ยวจากก้านต้นตะกั่ว กายาน หรือยางที่เป็น ยานชนิดอื่นที่มีอยู่ เป็นต้น^{๓๘}

ข้อความดังกล่าว ทำให้ทราบได้ว่า สภาพแวดล้อมที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา นั้น หมายความรวมถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมที่มนุษย์ ได้สร้างขึ้น และสภาพแวดล้อมในแต่ละแห่ง มีความสำคัญที่แตกต่างกัน เช่น สภาพแวดล้อมที่มี ลักษณะสงบ เยียบ สงัด เหมาะเป็นที่บำเพ็ญเพียร สภาพแวดล้อมที่ประกอบด้วยพืชหลากหลายชนิด ก็เป็นแหล่งของยารักษาโรค

โดยเหตุที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึง ปฎิรูปเทสวาสะ ว่าเป็นสิ่งแวดล้อมของมนุษย์เพราะปฎิรูปเทสวาสะมีความหมายครอบคลุมถึงถิ่นที่อยู่ที่เหมาะสม ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ และเป็นสถานที่ ที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาตน โดยในปฎิรูปเทสวาสะ ได้กล่าวถึง สถานที่นั้น ๆ ต้องประกอบไปด้วยกัลยาณมิตร หรือคนดี หากสถานที่ใดไม่เหมาะสมและไม่มีคนดีหรือกัลยาณมิตร สถานที่นั้นก็ไม่ได้ชื่อว่า ปฎิรูปเทสวาสะ

จากข้อความที่กล่าวมาแล้วข้างต้น พอสรุปได้ว่า ความหมายของสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนา คือ สิ่งที่มีสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์ ทั้งในด้านการดำรงชีวิต เป็นที่อยู่อาศัย เป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งยารักษาโรค และเป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การอบรมพัฒนาตนเองเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้ทั้งทางประสาทสัมผัสและทางใจ ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า ความหมายของ “ปฎิรูปเทสวาสะ” หมายถึง การอยู่ในประเทศหรือถิ่นที่เหมาะสมที่ควร หรือการอยู่ในประเทศอันควร และการอยู่ในสิ่งแวดล้อม ที่ดีซึ่งสิ่งแวดล้อมแต่ละแห่งจะมีบทบาทและทำหน้าที่แตกต่างกัน เช่น เป็นที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียร เป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งยารักษาโรค เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์นานาชนิด และเป็นสิ่งที่มีทั้ง เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ ต้นไม้ แม่น้ำ สัตว์ต่าง ๆ รวมทั้งพืชสมุนไพรต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นได้แก่ปราสาท อาคาร บ้านเรือน เป็นต้น

๒.๑.๒ องค์ประกอบของสิ่งแวดล้อม

องค์ประกอบของสิ่งแวดล้อม มี ๒ อย่าง คือ * (โกศล จิ่งเสถียรทรัพย์ และโกเมธ นาควรรณกิจ, Healing Environment^{๓๙}

๑. สิ่งแวดล้อมที่เกิดตามธรรมชาติ (Natural Environments) หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ อากาศ จุลินทรีย์ พืช และสัตว์ เป็นต้น

^{๓๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๗.

^{๓๙} สถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล, (นนทบุรี: (องค์การมหาชน), ๒๕๕๔), หน้า ๑๕.

๒. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-made Environments) หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ เครื่องจักร เครื่องยนต์ เครื่องใช้ ไฟฟ้า เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรามีมากมาย เช่น บ้าน ต้นไม้ สัตว์ ตึก สะพาน ถนน รถ ภูเขา แม่น้ำ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เรียกว่า สิ่งแวดล้อม ถ้าเราลองพิจารณา สิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเรา สิ่งแวดล้อมมีประโยชน์ต่อคนในชุมชนมากมาย เช่น คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเหล่านี้ในการดำรงชีวิต ได้แก่ ใช้เป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งประกอบอาชีพส่วน สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่คนเราสร้างขึ้นมีคุณค่าต่อคนมากมาย เช่น ช่วยอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน ให้คุณค่าทางจิตใจ

จากความหมายของสิ่งแวดล้อมดังกล่าว สามารถแบ่งองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมได้เป็น ๒ ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural environment) และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man Mode Environment)^{๔๐} ดังนั้น ผู้วิจัย จึงได้ศึกษาและแบ่งองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อม เป็น ๒ อย่าง คือ (๑) สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติประกอบด้วย ดิน น้ำ อากาศ พืช สัตว์ อื่น ๆ และ (๒) สิ่งแวดล้อมทางสังคม ประกอบด้วย บ้าน โรงเรียน วัดถนน โบราณวัตถุ อื่นๆ ดังนี้

(๑) สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment) แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทย่อย คือสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (หรือสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต) และสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต

๑.๑ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) หรือสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต (Abiotic Environment) แบ่งได้ดังนี้

- บรรยากาศ (Atmosphere) หมายถึงอากาศที่ห่อหุ้มโลก ประกอบด้วย ก๊าซชนิดต่าง ๆ เช่น ไนโตรเจน ออกซิเจน อาร์กอน คาร์บอนไดออกไซด์ ฝุ่นละออง และไอน้ำ

- อุทกภาค (Hydrosphere) หมายถึงส่วนที่เป็นน้ำทั้งหมดของพื้นผิวโลก ได้แก่ มหาสมุทร ทะเล แม่น้ำ ฯลฯ

- ธรณีภาค หรือ เปลือกโลก (Lithosphere) หมายถึง ส่วนของโลกที่เป็นของแข็ง ห่อหุ้มอยู่รอบนอกสุด ของโลกประกอบด้วยหินและดิน

๑.๒ สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต (Biotic Environment) ได้แก่ พืช สัตว์ และมนุษย์

(๒) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-Mode Environment) แบ่งได้ ๒ ประเภทดังนี้

๒.๑ สิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรม (Concrete Environment) ได้แก่ บ้านเรือน ถนน สนามบิน เขื่อน โรงงาน วัด

๒.๒ สิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม (Abstract Environment) ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม ศาสนา กฎหมายระบบเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง เป็นต้น

^{๔๐} [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.๔๐๙๐๙๑๗.ob.tc/type.htm> [๑๕ มกราคม ๒๕๖๐].

องค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมแบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ (๑) สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment) แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทย่อย คือ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (หรือ สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต) และสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต (๒) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-Mode Environment) แบ่งได้ ๒ ประเภทย่อยคือ สิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรม (Concrete Environment) และ สิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม (Abstract Environment)

๒.๑.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนาได้พบว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวกมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติมาโดยตลอดเห็นได้จากพระองค์ประสูติ ตรัสรู้ ปรีณิพพาน สถานที่แสดงธรรมล้วนอยู่ในป่า สถานที่พำนักของพระพุทธเจ้าและพระสาวกคือ ป่า ภูเขา โคนไม้ ถ้ำ ซอกเขา ป่าช้า ลอมฟาง และยังมีข้อปฏิบัติสำหรับอยู่ป่าให้เหมาะสมอีกหลายข้อ เช่น รุคคังที่ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ถืออยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร เป็นต้น ป่าสวนที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่กับพระสาวก ก็มีคำว่าป่า เช่น ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ป่าอันธวัน เมืองสรวัดถิ ป่าสิงคาลสาละวัน หมู่บ้านนาทิกะ ป่ามหาวัน กรุงกบิลพัสดุ์ เขตวัน เมืองสรวัดถิ ป่ารักขิตวัน เมืองโกสัมพี นอกจากนี้แล้วยังประทับอยู่ถ้ำ เช่น ถ้ำอินทสาละ ถ้ำสัตตบรรณคูหา คิชฌกูฏ ถ้ำสุกรขาตา เป็นต้น^{๔๑}

เมื่อการดำเนินชีวิตมีการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแยกจากกันไม่ได้ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้กฎของธรรมชาติอันสูงสุด พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้ทรงวางหลักพระธรรมวินัยให้พระสาวกศึกษาและปฏิบัติตามโดยใช้อุปกรณ์ที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา จนทำให้พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับของสังคม การที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น นอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสาวกแล้ว ยังช่วยรักษาสภาพแวดล้อมอีกด้วย ดังที่ **ภัทรพร สิริกาญจน** ได้กล่าวไว้ในงานวิจัย เรื่อง “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ” ตอนหนึ่งว่า

ผู้มีศีลและวินัยอย่างเคร่งครัดย่อมไม่ทำลายชีวิต ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะศีลและวินัยโดยเฉพะอย่างยิ่งตามหลักพุทธศาสนา ทำให้ชาวพุทธตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต ไม่ทำลายมนุษย์ สัตว์ และพืช อันเป็นสิ่งมีชีวิต นอกจากนั้นผู้มีศีลและวินัยยัง

^{๔๑} ประชา หุตานิวัตร, การเมืองสีเขียว, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเด็ก, ๒๕๒๒), หน้า ๑๐๖.

ทะนุบำรุงสิ่งมีชีวิตให้เจริญงอกงามและเป็นประโยชน์แก่อุบัติโลก จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”^{๔๒}

การที่พระสงฆ์จะใช้ชีวิตอยู่ในป่าได้นั้น พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามพระวินัย โดยเริ่มตั้งแต่อุปสมบทใหม่ ๆ ภิกษุผู้บวชใหม่จะต้องอยู่กับพระอุปัชฌาย์เป็นเวลา ๕ ปี จากนั้นจึงจะสามารถไปอยู่ป่าตามลำพังได้ ในขณะที่อยู่กับพระอุปัชฌาย์ ภิกษุต้องศึกษาพระวินัยให้เข้าใจ และสามารถนำไปสอนคนอื่นได้ อารามหรือวัดที่ภิกษุอยู่ประจำ หรืออยู่จำพรรษาจะต้องทำให้ถูกหลักพระวินัย เช่น อยู่ห่างจากเขตชุมชน กฎีสำหรับพักอาศัยก็จะต้องให้คณะสงฆ์กำหนดให้เพื่อป้องกันไม่ให้สร้างใหญ่โตเกินความจำเป็น เพราะการสร้างกฎีใหญ่เกินไปอาจทำให้เกิดอันตราย ดังในสิกขาบทที่ ๙ แห่งภุคคามวรรค พระฉันทะ (สหชาติผู้เกิดพร้อมกับพระพุทธเจ้า ภายหลังออกบวชในสำนักของพระพุทธเจ้า) ให้สร้างกฎีใหญ่เกินไป กฎีได้พังลงมาจนเกิดความเสียหายเกี่ยวกับปัจจัย ๔ พระสงฆ์ก็ต้องปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด เช่น การใช้จีวร (ผ้านุ่งห่ม) ให้มีขนาดพอดี และการใช้น้ำย้อมต้องใช้วัสดุจากธรรมชาติมาทำการย้อม มีแก่นไม้ขนุน เป็นต้น บาตรสำหรับใช้เลี้ยงชีพต้องทำให้ถูกต้องตามพระวินัยเหมือนกัน คือ ใต้ขนาดพอบรรจุข้าวฉันอิ่ม และยังเน้นเรื่องการเก็บรักษาไม่ให้แตกง่าย พร้อมทั้งให้รักษาความสะอาด ส่วนเรื่องเกี่ยวกับเสนาสนะและยารักษาโรค ก็มีพระวินัยกำหนดการสร้าง การใช้ไม้ครบถ้วน ทั้งนี้เพื่อให้พระสงฆ์ได้เป็นผู้เลี้ยงง่าย ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

ความสำคัญของพระวินัยที่มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เมื่อกว่าโดยสรุปแล้ว สามารถแบ่งเป็นประเด็นได้ดังนี้

๒.๑.๓.๑ พระวินัยในฐานะเป็นกฎระเบียบสำหรับฝึกกายและวาจา

เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยโดยเคร่งครัดย่อมเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ดำเนินชีวิตไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียน ไม่ทำลายชีวิตใคร ๆ หากมุ่งดำเนินชีวิตเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์เป็นที่ตั้ง พระวินัยย่อมฝึกคนที่มีจิตแข็งกระด้างให้มีจิตใจประกอบด้วยเมตตา เช่น พระอุทายีในสมัยที่ยังไม่ได้บวชเคยเป็นนักยิงธนูและไม่ชอบอิกา ครั้นมาบวชในพระพุทธศาสนาได้ฆ่าอิกาทายเป็นจำนวนมาก จึงเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุจงใจปลงชีวิตสัตว์ จะเห็นได้ว่า พระวินัยได้ช่วยกำราบบุคคลที่มีจิตใจโหดร้ายให้เป็นผู้มีจิตใจประกอบด้วยเมตตาได้ และเป็นการช่วยอนุรักษ์สัตว์ไม่ให้ถูกเบียดเบียน หรือถูกฆ่า

^{๔๒} ภัทรพร สิริกาญจน, **หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียนสุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน**, งานวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘, หน้า ๙๗.

๒.๑.๓.๒ พระวินัยในฐานะเป็นการจัดสรรโอกาส

พระพุทธศาสนาเปิดโอกาสให้ทุกคนได้พัฒนาศักยภาพของตัวเองไม่แบ่งชั้นวรรณะ เมื่อฝึกตนเองไปตามขั้นตอนตามพระวินัยแล้วย่อมเป็นผู้ที่สมควรแก่การกราบไหว้บูชา นำเลื่อมใส ดังที่พระสารีบุตรเถระได้เห็นการสำรวมอินทรีย์ เห็นกิริยามารยาทที่น่าเลื่อมใสของพระอัสสชิ ก็เกิดศรัทธาเลื่อมใสจึงเข้าไปสนทนาธรรมและได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิ จนท่านได้บรรลุธรรมเบื้องต้น (เป็นพระโสดาบัน) จากนั้นท่านได้ตามไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและขออุปสมบทกับพระพุทธเจ้า ต่อมาท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีปัญญามากเกือบเท่าพระพุทธเจ้าและเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงนับได้ว่าพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติตามพระวินัยย่อมเป็นผู้ที่น่าเลื่อมใสนำมาซึ่งศรัทธา เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อคนทั่วไป เมื่อได้กัลยาณมิตรที่ดีย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาตนเองให้เป็นที่ยอมรับของสังคม พระสารีบุตรท่านก็ได้รับโอกาสนี้

๒.๑.๓.๓ พระวินัยในฐานะเป็นระบบที่สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แต่ละข้อ ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุขุดดิน ตัดต้นไม้ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะลงบนของเขียวและลงในแม่น้ำลำธาร สิกขาบทเหล่านี้ได้สร้างจิตสำนึกให้แก่ภิกษุสามเณร และเป็นแบบอย่างให้กับชาวบ้านเป็นอย่างดี

การที่ภิกษุไม่ตัดต้นไม้ย่อมช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติได้มากมาย เพราะสิ่งมีชีวิตที่อาศัยต้นไม้ตั้งแต่รากถึงยอดมีอยู่อย่างชุกชุม เช่น สัตว์จำพวกแมลง หนอน ฝีเสื้อ เป็นต้น ต่างก็อาศัยต้นไม้เป็นเสมือนบ้านของพวกมัน เป็นที่หลบภัย เป็นที่พักผ่อน ยิ่งต้นไม้ใหญ่เท่าไรก็ยังมีสัตว์อาศัยมากเท่านั้น

ต้นไม้เป็นห่วงโซ่อาหารที่หมุนเวียนหล่อเลี้ยงชีวิตทั้งของคนและสัตว์ พระอรุณก็ตั้งอาศัยผักและผลไม้ตามป่าเป็นอาหารยังชีพ ภาพที่คนและสัตว์อาศัยป่าไม้ และต้นไม้มีให้เห็นในชาดกมากมาย บางครั้งก็เก็บมาทำอาหาร เช่น ฤาษีเก็บใบหมากเมาเป็นอาหาร ดังนั้นพระวินัยที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงนับว่ามีประโยชน์มากทั้งแก่คนและสัตว์

๒.๑.๓.๔ พระวินัยในฐานะเป็นกฎระเบียบเพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติเข้ากับกฎของธรรมชาติ

พระพุทธเจ้าทรงรู้ความจริงของกฎธรรมชาติ เมื่อพระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยแต่ละข้อ จะทรงพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระวินัยกับธรรม (หมายถึงความถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย) ให้มีความสอดคล้องเกื้อกูลต่อกันตลอดสาย ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทที่ ๗ แห่งโภชนวรรค ห้ามไม่ให้ภิกษุฉันอาหารในเวลาวิกาล (หมายเอาเวลาตั้งแต่เที่ยงไปจนถึงรุ่งอรุณวันใหม่) สิกขาบทนี้ทรงมุ่งให้ภิกษุเป็นผู้เรียบง่าย ไม่ทำความลำบากให้แก่ชาวบ้าน นอกจากนี้แล้วก็เพื่อป้องกัน

ไม่ให้ภิกษุฉันอาหารที่ค้างคืนเพราะอาหารนั้นอาจเสีย เมื่อภิกษุฉันเข้าไปก็อาจเป็นอันตรายแก่ชีวิต
อีกอย่างถ้าภิกษุฉันมากเกินไปก็เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติธรรม

๒.๑.๓.๕ สิกขาบทว่าด้วยการอนุรักษัทรพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๑. คุณค่าและประโยชน์ของพระวินัย

พระวินัยเป็นพุทธบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แก่พระสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ได้ยึด
เป็นหลักปฏิบัติสำหรับฝึกกายและวาจาของตน อันจะเป็นพื้นฐานในการบรรลุคุณธรรมชั้นสูงสุดต่อไป
และเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุ
ทั้งหลาย โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ

- ๑) เพื่อความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์
- ๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
- ๓) เพื่อความช่มบุคลลผู้เกื้อยาก
- ๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม
- ๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายที่จะบังเกิดในปัจจุบัน
- ๖) เพื่อปิดกั้นกำจัดอาสวะทั้งหลายที่จะบังเกิดในอนาคต
- ๗) เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส
- ๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว
- ๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งสังฆธรรม
- ๑๐) เพื่อเอื้อเพื่อพระวินัย^{๔๓}

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยให้เกื้อกูลต่อธรรมชาติ เพื่อการอนุรักษัทรพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม ไม่เบียดเบียนสรรพสัตว์ ดังปรากฏในพระไตรปิฎกตอนหนึ่ง ความว่า สมัยหนึ่ง
พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากภูเขาคิชฌกูฏพร้อมกับหมู่ภิกษุสงฆ์ ทอดพระเนตรเห็นกฐินางามที่
พระธนิยะกุมภกรบุดรก่อสร้างขึ้นเพื่ออยู่จำพรรษาสำหรับตน พระองค์ตรัสถามว่า “นั่นอะไร น่าดูน่า
ชม สีเหมือนแมลงค่อมทอง” ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าทรงดำริว่า
“ภิกษุทั้งหลาย การกระทำของโมฆบุรุษนั้น ไม่สมควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ
ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ ไฉนโมฆบุรุษจึงขยำโคลนก่อกฐินดินล้วนเล่า โมฆบุรุษนั้นชื่อว่าไม่มีความเอ็นดู ความ
อนุเคราะห์ ความไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย พวกเธอจงไปทำลายกฐินั้นเสีย อย่าให้เพื่อนพรหมจรรย์
ในภายหลังเบียดเบียนหมู่สัตว์เลย ภิกษุไม่พึงทำกฐินดินล้วน ภิกษุใดทำต้องอาบัติทุกกฏ”^{๔๔} จะเห็นได้
ว่าพระวินัยข้อนี้มีความมุ่งหมายที่จะอนุรักษัทรพยากร และป้องกันไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์ นอกจากนี้แล้วยังช่วย

^{๔๓} วิ.มทา. (บาลี) ๑/๓๙/๒๖.

^{๔๔} วิ.มทา. (บาลี) ๑/๘๕/๕๖.

ป้องกันมลพิษทางอากาศด้วย เพราะการทำกุฎีจะต้องทำการเผาดินให้แข็งตัว ดินนั้นจึงจะคงทน ไม่แตกง่าย นับว่าพระพุทธเจ้าทรงมองเห็นการณ์ไกลจริง ๆ

๒. การประยุกต์พระวินัยเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้นั้น นอกจากจะช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังสามารถปรับปรุงให้เหมาะสมกับกาลสมัย ภูมิประเทศ และสังคมแต่ละท้องถิ่นได้ โดยอาศัยหลักมหาปเทศ ๔ (ข้ออ้างใหญ่ หรือหลักสำหรับปรับปรุงประยุกต์ใช้พระวินัย) ๔ ประการ คือ

๑) สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรแต่เข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร

๒) สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรแต่เข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร

๓) สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตว่าควรแต่เข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร

๔) สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควรแต่เข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร^{๔๕}

หลักมหาปเทศสี่นี้ บ่งชี้ให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้าที่มีพระประสงค์ให้พระสงฆ์สาวกปรับปรุงพระวินัยให้เข้ากับกาลสมัยได้ เพื่อให้พระสงฆ์มีหลักในการตัดสินใจว่า อะไรควร อะไรไม่ควร สิ่งไหนควร สิ่งไหนควรทำ สิ่งไหนไม่ควรทำ และพระปัจฉิมวาจาที่ตรัสแก่พระสงฆ์มีพระอานนท์เถระ เป็นต้นว่า “... อานนท์ โดยกาลล่วงไปแห่งเรา สงฆ์จำนงอยู่ จงถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียบ้างก็ได้...”^{๔๖} หลักมหาปเทศนี้พระองค์ทรงอนุญาตไว้ที่เมืองสาวัตถี เพราะว่าภิกษุชาวเมืองสาวัตถีไม่กล้าฉันผลไม้ โดยสงสัยว่าพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตหรือไม่ เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบจึงให้หลักมหาปเทศนี้ไว้

พระวินัยกับการอนุรักษ์สัตว์ป่า ภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ขอล่องเข็มที่ทำด้วยกระดูก ทำด้วยงา ทำด้วยเขา ประชาชนติเตียน ประณามว่าไม่รู้จักพอ ทำให้นายช่างผู้ทำล่องเข็มล่าบาก การค้าขายล้มเหลว เมื่อพระพุทธเจ้าทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์บัญญัติพระวินัยห้ามไม่ให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีก ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติปาจิตตีย์ นอกจากนี้แล้วพระวินัยยังช่วยอนุรักษ์ดิน ดังที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยห้ามไม่ให้ภิกษุขุดดิน เพราะการขุดดินเป็นการเบียดเบียนสัตว์ทั้งประชาชนก็ติเตียน

พระวินัยกับการอนุรักษ์แหล่งน้ำ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยไว้หลายมาตรา เช่น ห้ามไม่ให้ภิกษุผู้ไม่เป็นไข้ ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงบนของเขียวและในน้ำ ทรงบัญญัติไว้ให้ระลึกรู้เสมอ ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติทุกกฏ

^{๔๕} วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๐๕/๙๐.

^{๔๖} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๕.

พระวินัยกับการอนุรักษ์อากาศ ภิภษุชาวเมืองสูงสูมารคิระ แคว้นภคคะ พากันก่อไฟที่
 ขอนใหญ่ขอนหนึ่ง ซึ่งมีโพรงแล้วผิง ภายในโพรงนั้นมีงูเห่าตัวหนึ่งอาศัยอยู่ พอมันถูกความร้อนของไฟ
 ก็ได้เลื้อยออกมาไล่พวกภิภษุ ภิภษุทั้งหลายต่างก็วิ่งหนีไปในที่ต่าง ๆ เป็นเหตุให้ภิภษุผู้มักน้อยติเตียน
 ประณาม พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามหาสาเหตุแล้ว ทรงบัญญัติพระวินัยห้ามไม่ให้ภิภษุ
 ทำเช่นนั้นอีก ถ้ารูปใดฝ่าฝืนต้องอาบัติปาจิตตีย์

พระวินัยกับการอนุรักษ์ป่า พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกดำเนินชีวิตอยู่กับป่า มี
 ความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาโดยตลอด ตั้งแต่พระองค์ได้ประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ
 แสดงธรรม ที่ประทับล้วนอยู่ท่ามกลางป่า ธรรมวินัยที่ทรงสั่งสอนและบัญญัติไว้ก็เป็นไปเพื่อรักษาและ
 เกื้อกูลต่อป่า ถ้าภิภษุรูปใดกระทำการสิ่งที่เป็นการทำลายป่า พระองค์ก็ทรงบัญญัติพระวินัยห้าม ดังที่
 พระองค์ทรงบัญญัติแก่ภิภษุชาวเมืองอาฬวีซึ่งพากันทำการก่อสร้าง และได้ตัดต้นไม้ จนประชาชนติ
 เตียนการกระทำเช่นนั้น เพราะเป็นการเบียดเบียนเทวดาและสิ่งมีชีวิต เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบ
 เรื่องนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามหาสาเหตุ แล้วทรงบัญญัติพระวินัยห้ามไม่ให้กระทำอย่าง
 นั้นอีก ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติปาจิตตีย์

๓. ลักษณะการบัญญัติสิกขาบท

การบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อนั้น ไม่ได้บัญญัติไว้เป็นบทตายตัว บางครั้งพระองค์ทรง
 คล้อยตามฝ่ายบ้านเมืองและเมื่อเห็นว่า สิ่งนั้นไม่ขัดต่อธรรม บางครั้งก็ยึดหยุ่นไม่ปรับโทษเพราะทรง
 เห็นว่าไม่เหมาะสมกับท้องถิ่น จึงอนุโลมให้พระสาวกทำได้ เรียกว่า เป็นอนุญาติพิเศษ เช่น ในคราว
 เกิดทุพภิกขภัย เป็นต้น บางครั้งทรงเห็นว่ายังมีข้อบกพร่อง พระองค์ก็ทรงบัญญัติเพิ่มเติมอีก เรียกว่า
อนุบัญญัติ ในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละครั้ง พระองค์จะรับสั่งให้มีการประชุมสงฆ์ สอบถามหา
 สาเหตุเมื่อภิภษุรับว่าได้ทำจริง ทั้งพระองค์ก็พิจารณาเห็นว่าไม่ขัดต่อสังคัมและธรรมะ พระพุทธองค์
 จึงได้บัญญัติไว้ พระพุทธเจ้าประกอบด้วยพระปัญญาและเจตนาดีเป็นที่ตั้ง ทรงมองเห็นความสัมพันธ์
 ระหว่างพระวินัยกับธรรมว่าต้องสอดคล้องเกี่ยวเนื่องกันตลอดสาย ดังอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ
 ที่กล่าวแล้ว ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์คือเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก และเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
 แก่ทวยเทพและหมู่มนุษย์ ^{๔๗}

๔. สิกขาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระวินัยของภิภษุมี ๒๒๗ ข้อ บางข้อก็ไม่ได้เกี่ยวข้องกับอนุรักษ์ บางข้อเกี่ยวข้องกับ
 โดยตรง บางข้อเกี่ยวข้องโดยอ้อม ในที่นี้จะนำข้อที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มาศึกษาเป็นลำดับดังนี้

^{๔๗} วิ.ม.(บาลี) ๔/๓๒/๒๗.

๔.๑ โกลียสิกขาบทที่ ๒, ๓, ๔

สิกขาบทที่เกี่ยวกับการทำผ້ารองนั่งผสมใยไหม มีเรื่องเล่าว่า ภิกษุชาวเมืองอาฬวีพวกหนึ่ง ไปบอกช่างทอไหมพากันตำหนิประณามภิกษุพวกนั้นว่า สมณะเชื้อสายศากยบุตร ทำไมจึงใช้พวกเราให้ฆ่าสัตว์เล็กสัตว์น้อย ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนั้นกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบสวนหาสาเหตุ เพื่อภิกษุเหล่านั้นยอมรับว่าได้กระทำจริง พระองค์ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า “**ภิกษุใดใช้ให้ผ້ารองนั่งผสมใยไหม ต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์**”^{๔๘} การต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ ภิกษุผู้ละเมิดจะต้องเสียสละผ້ารองนั่งของตนแก่สงฆ์หรือแก่คณะ จากนั้นก็ให้แสดงอาบัติคือยอมรับสารภาพในการกระทำของตน และตั้งใจจะไม่ทำอีกต่อไป ภิกษุจึงจะบริสุทธิ์จากอาบัตินี้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ด้วยทรงมุ่งรักษาชีวิตของสัตว์และเพื่อความเลื่อมใสของประชาชน เมื่อทรงพิจารณาเห็นว่าไม่เหมาะสม ประชาชนติเตียนการกระทำเช่นนี้ ประกอบกับพระองค์ทรงมีพระมหากรุณาในหมู่มสัตว์เป็นที่ตั้งอยู่แล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ไว้

๔.๒ ปฐวีขณสิกขาบท

สิกขาบทเกี่ยวกับการขุดดิน สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากภิกษุชาวเมืองอาฬวี พวกหนึ่งทำการก่อสร้าง จึงพากันขุดดิน พวกชาวบ้านพากันตำหนิ ประณามว่า พระสมณะเชื้อสายศากยบุตร เปียดเบียนชีวะซึ่งมีอินทรีย์ เหล่าภิกษุผู้มักน้อยนำความกราบทูลพระพุทธเจ้าพระองค์จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบสวนหาสาเหตุ เมื่อภิกษุชาวเมืองอาฬวีรับสารภาพว่าได้ทำอย่างนั้นจริง พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า “**ภิกษุใดขุดดินเอง หรือใช้ให้คนอื่นขุดดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์**” การต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ ภิกษุผู้ต้องจะต้องแสดงความผิดของตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน โดยสัญญาว่าจะไม่ทำอีก ภิกษุนั้นจึงจะบริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ เพื่อมุ่งรักษาชีวิตสัตว์และรักษาสภาพดิน ทั้งรักษาศรัทธาของประชาชน เพราะประชาชนสมัยนั้นเชื่อว่าดินมีชีวิต หากภิกษุกระทำเช่นนั้นก็เป็นการทำลายชีวิตของดิน ไม่สมกับเป็นสมณะ เมื่อพิจารณาสภาพความเป็นจริงแล้ว พื้นดินที่อุดมสมบูรณ์มักมีพวกสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่ เมื่อภิกษุขุดดินจึงเป็นการทำลายชีวิตสัตว์และทำให้สภาพดินเสื่อม นับได้ว่าสิกขาบทนี้เป็นการอนุรักษ์ดินและรักษาชีวิตสัตว์โดยอ้อม

๔.๓. ภูตคามสิกขาบท สิกขาบทที่เกี่ยวกับการตัดต้นไม้ สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากภิกษุชาวเมืองอาฬวีทำการก่อสร้างจึงได้ตัดต้นไม้มาทำการก่อสร้าง และได้ทำความเดือดร้อนแก่เทวดาผู้สถิตอยู่บนต้นไม้ เมื่อเทวดาได้รับความเดือดร้อนจึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลความทุกข์ของตน พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามหาสาเหตุ เมื่อภิกษุเหล่านั้นยอมรับว่าได้ทำเช่นนั้นจริง พระองค์ทรงติเตียนการกระทำเช่นนั้นแล้วทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า

^{๔๘} วิ.มทา.(บาลี) ๒/๕๔๓/๔๒.

“ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพราภกฏคาม”

ภกฏคาม ได้แก่ พืชพันธุ์ ๕ ชนิด คือ

- ๑) พืชพันธุ์เกิดจากเหง้า ได้แก่ ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ แฝก หัวหมู ฯลฯ
- ๒) พืชพันธุ์เกิดจากลำต้น ได้แก่ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นติปิไล ฯลฯ
- ๓) พืชพันธุ์เกิดจากตา ได้แก่ อ้อย ไม้ไผ่ ไม้้อ ฯลฯ
- ๔) พืชพันธุ์เกิดจากยอด ได้แก่ ผักขี้ล่อม แมงลัก เถาหย้านาง ฯลฯ
- ๕) พืชพันธุ์เกิดจากเมล็ด ได้แก่ ถั่ว งา ข้าว ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า ภกฏคามในที่นี้มีความหมายครอบคลุมพืชพันธุ์ในป่าทั้งหมด สิกขาบทข้อนี้ นับว่าได้ช่วยอนุรักษ์ป่าไม้ได้อย่างกว้างขวาง หากมีการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด พระสงฆ์จะมีคุณค่าต่อพระศาสนาและสังคมไม่น้อยเลย

๔.๔ สัปปานกสิกขาบท

สิกขาบทเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากภิกษุชาวเมืองอาหวีเช่นเดิม โดยภิกษุเหล่านั้นกำลังช่วยกันก่อสร้าง รู้ยู่ว่ามีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ ก็เอารตหญ้า รตดิน เหล่าภิกษุผู้มักน้อยดีเตียน ประณามการกระทำดังกล่าว และนำเรื่องนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามสาเหตุ เมื่อภิกษุเหล่านั้นยอมรับว่า ได้กระทำเช่นนั้นจริง ทรงติเตียนการกระทำเช่นนั้น แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่า

“ภิกษุใดรู้ยู่ว่ามีสัตว์มีชีวิต รตหรือใช้ให้รตหญ้าหรือดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”

สิกขาบทนี้ นอกจากจะทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์ ๑๐ ประการดังกล่าวแล้ว ยังมุ่งรักษาชีวิตของสัตว์ที่อยู่ในน้ำไม่ให้ถูกฆ่าและยังช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติด้วยเพราะสัตว์น้ำบางจำพวกเป็นห่วงโซ่อาหารของกันและกัน ช่วยรักษาสภาพของน้ำให้อยู่ในภาวะเหมาะสม

๔.๕ สัตถุจจสิกขาบท

สิกขาบทเกี่ยวกับความจงใจฆ่าชีวิตสัตว์ สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากพระอุทายีซึ่งในอดีตเคยเป็นนักยิงธนู และท่านไม่ชอบอีกา จึงยิงอีกาแล้วตัวหัวมาเสียบหลาวเรียงกัน ภิกษุทั้งหลายเห็นการกระทำของพระอุทายีไม่เหมาะสมก็ติเตียน ประณาม และนำเรื่องนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ ลำดับนั้น พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามเหตุ เมื่อพระอุทายีรับว่าได้ทำเช่นนั้นจริง พระองค์ทรงติเตียนโดยประการต่าง ๆ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่า

“ภิกษุใดจงใจฆ่าสัตว์มีชีวิต ต้องอาบัติปาจิตตีย์”

การฆ่าสัตว์โดยเจตนา นับว่าเป็นความเหี้ยมโหดมาก ไม่เหมาะสมกับสภาวะของภิกษุ แม้ฆราวาสบางคนก็ไม่ทำ โฉนภิกษุที่เป็นพุทธสาวกจึงได้กระทำเช่นนี้ สิกขาบทนี้มีประโยชน์มาก โดยเฉพาะในสมัยปัจจุบันยังมีความจำเป็นที่จะต้องช่วยกันอนุรักษ์สัตว์ป่า เพราะสัตว์ป่ามีจำนวนลดลงทุกวันจนน่าเป็นห่วง รัฐบาลต้องออกกฎหมายคุ้มครองสัตว์ป่าและดำเนินมาตรการกับผู้ที่ชอบ

ล่าสัตว์อย่างเด็ดขาด เพื่ออนุรักษ์สัตว์ป่าไม่ให้สูญพันธุ์ นอกจากนี้จะห้ามไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์แล้ว พระองค์ทรงบัญญัติสุจิฆรสิกขาบท สิกขาบทเกี่ยวกับการห้ามภิกษุไม่ให้ทำกล่องเข็มด้วยกระดูกสัตว์ ด้วยงา หรือด้วยเขาของสัตว์ ภิกษุใดละเมิดไม่ปฏิบัติตามต้องอาบัติปาจิตตีย์

๔.๖ สิกขาบทที่ ๖ แห่งเสขียวัตถ

เป็นสิกขาบทที่ภิกษุพึงสำนึกอยู่เสมอ หรือให้ภิกษุสำเหนียกอยู่เป็นนิจ สิกขาบทนี้ เกี่ยวกับการเทน้ำล้างบาตรในละแวกบ้าน สาเหตุมาจากภิกษุชาวเมืองสูงสูมารคิระเทน้ำล้างบาตรที่มี เมล็ดข้าวในละแวกบ้าน พวกเขาบ้านพากันตำหนิ ประณามการกระทำเช่นนั้น พระพุทธเจ้าจึงรับสั่ง ให้ประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามว่า

“ภิกษุพึงทำความสำเหนียก (ระลึกอยู่เสมอ) ว่า เราจักไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ด ข้าวลงในละแวกบ้าน”

สิกขาบทนี้ ถ้าภิกษุรูปใดไม่เอื้อเพื่อหรือปฏิบัติตาม ต้องอาบัติทุกกฏ อาบัติข้อนี้มีโทษ น้อยกว่าอาบัติปาจิตตีย์ ภิกษุผู้ละเมิดจะต้องแสดงความผิดของตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน จึงจะบริสุทธิ์ สิกขาบทข้อนี้ได้ช่วยสร้างจิตสำนึกให้ภิกษุมีความรับผิดชอบ ไม่เป็นคนมักง่าย มุ่งให้รู้จักสถานที่ควร หรือไม่ควร การเทน้ำล้างบาตรไม่เป็นที่นับว่าได้ทำลายสภาพแวดล้อมให้เสื่อมโทรม เป็นบ่อเกิดแห่ง โรค และปัญหานานัปการย่อมตามมา

๔.๗ สิกขาบทที่ ๑๔, ๑๕, ๑๖ แห่งเสขียวัตถ

เกี่ยวกับการอนุรักษ์น้ำ สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากภิกษุพวกหนึ่งได้ถ้ำอุจจาระ ปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงในน้ำและพืช พวกเขาบ้านพากันติเตียนการกระทำดังกล่าว และภิกษุผู้มักน้อยได้นำ เรื่องนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามสาเหตุ เมื่อภิกษุ เหล่านั้นรับสารภาพว่าได้กระทำอย่างนั้นจริง จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ทำอีก ถ้าฝ่าฝืนต้อง อาบัติทุกกฏ

จะเห็นได้ว่า สิกขาบทที่นำมาเสนอในที่นี้ล้วนมีความสำคัญต่อทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมอย่างเห็นได้ชัด พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์เป็นบุคคลตัวอย่างที่ดีแก่สังคม มีการ ดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายเกื้อกูลต่อธรรมชาติอันเป็นเหมือนเวทีสำหรับฝึกกายและวาจาให้เรียบร้อยดี งาม พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทให้มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะ ถ้าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดี ย่อมส่งผลต่อจิตใจให้ดีไปด้วยอันจะช่วยให้การปฏิบัติบรรลุ เป้าหมายเร็วยิ่งขึ้น ฉะนั้น พระวินัยแต่ละสิกขาบทดังที่ได้ยกมากล่าวในที่นี้ จึงมีความเกี่ยวข้องกับ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ถึงแม้ว่าพระวินัยนี้ พระพุทธเจ้าได้ บัญญัติขึ้นเพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลก็ตาม แต่ก็สามารถนำมาใช้กับสมัยปัจจุบันได้เป็น อย่างดี

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า สิ่งแวดล้อมมีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุมทุกอย่างทั้งสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวเราซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์เสริมสร้างขึ้น มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด เพราะมนุษย์มีกำเนิดอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อม ฉะนั้นสิ่งแวดล้อมจึงมีความสำคัญและความจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ถ้าสิ่งแวดล้อมดีก็ส่งผลให้มนุษย์มีความเป็นอยู่สบายไม่เดือดร้อน จิตใจแจ่มใส หากสิ่งแวดล้อมเป็นพิษย่อมส่งผลกระทบต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังที่ **พระเมธีธรรมาภรณ์** (ประยูร ธรรมจิตโต) กล่าวไว้ว่า “การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมจะพัฒนาชีวิตให้มีธรรม เมื่อบุคคลมีธรรม สิ่งแวดล้อมก็จะพัฒนาตาม แต่ถ้ามนุษย์อยู่อย่างไม่มีธรรมก็จะรักษาสิ่งแวดล้อมนั้นไม่ได้และจะทำลายสิ่งแวดล้อม ถ้าเราจัดการกับสิ่งแวดล้อมไม่ถูกต้องสัตว์โลกรวมทั้งมนุษย์จะอยู่ไม่ได้”^{๔๔}

สาระสำคัญของสิ่งแวดล้อมพอประมวลได้ดังนี้

๑. ดิน

ดิน เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญอย่างหนึ่ง เป็นที่อยู่อาศัยของสรรพสิ่งที่อยู่บนโลกนี้ แม้ทะเลก็อาศัยแผ่นดินรองรับเอาไว้ มนุษย์และสัตว์อาศัยแผ่นดินเป็นที่อยู่อาศัย สร้างบ้านเรือน ทำการเกษตร ทำเขื่อนอ่างเก็บน้ำ เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องปั้นดินเผา ภาชนะต่าง ๆ ล้วนทำจากดิน สถาปัตยกรรมต่าง ๆ เช่น ชาติเจดีย์ก็ทำจากดิน แม้ร่างกายของมนุษย์และสัตว์รวมทั้งพืชก็มีธาตุดินเป็นส่วนประกอบ ดินนับว่าเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตในโลกนี้เกิดกว่าจะพรรณนาได้ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ถ้าหากมนุษย์รู้จักใช้ประโยชน์ของดินอย่างถูกวิธี ดินก็จะมีประโยชน์ต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตต่อไปอีกนาน

การป้องกันการเสื่อมโทรมของดิน กระทำได้โดยการทำดังนี้

- ๑) ไม่ทำลายป่าไม้
- ๒) ไม่ทำไร่เลื่อนลอย
- ๓) ปลูกพืชให้ถูกวิธี เช่น ปลูกพืชคลุมดิน ปลูกพืชหมุนเวียน
- ๔) ปรับปรุงดินโดยยังใช้ปุ๋ยที่ผลิตจากธรรมชาติเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ การตัดไม้ทำลายป่า การจุดไฟเผาป่า การทำไร่เลื่อนลอย เป็นการทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ จะส่งผลให้การเกษตรเสียหาย และทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์

๒. น้ำ

น้ำ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตทั้งมนุษย์ สัตว์และพืช ล้วนต้องอาศัยน้ำ น้ำมีอยู่มากมายทุกคนทุกแห่ง ทั้งบนดิน ใต้ดิน ในอากาศ หรือแม้ในร่างกายของ

^{๔๔} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), **ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐.

สิ่งมีชีวิต ก็มีน้ำเป็นส่วนประกอบ มนุษย์ใช้ประโยชน์จากน้ำมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์จนถึงปัจจุบัน เช่น ใช้ในการอุปโภค บริโภค สาธารณูปโภค มีการใช้อาบ ต้ม ประุงอาหาร ซักล้าง ทำความสะอาด ใช้ในการเกษตรกรรม กสิกรรม เลี้ยงสัตว์ เพาะพันธุ์และการประมง ใช้ในการคมนาคมขนส่งทางน้ำเพื่อทำการค้าขาย ใช้ในการอุตสาหกรรม และการผลิตไฟฟ้า ใช้ในการพักผ่อนหย่อนใจ และใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อทำรายได้ให้กับประเทศ เพื่ออนุรักษ์น้ำไว้ใช้ทำประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต มนุษย์ต้องรู้จักใช้อย่างชาญฉลาด และถูกวิธี

การป้องกันน้ำเน่าเสีย กระทำได้ดังนี้

- ๑) จัดให้มีหน่วยงานอิสระมารับผิดชอบต่อปัญหา
- ๒) มีมาตรฐานในการควบคุมเกี่ยวกับคุณภาพของน้ำและมาตรฐานน้ำทิ้ง
- ๓) ทำการศึกษาวิจัย
- ๔) การเผยแพร่ต่อประชาชน ประชาสัมพันธ์ให้รู้จักวิธีการใช้น้ำอย่างเหมาะสม
- ๕) ออกกฎหมายควบคุมการปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำลำคลอง โดยเฉพาะโรงงาน

อุตสาหกรรม

นอกจากนี้แล้วทุกคนต้องมีจิตสำนึกในการใช้น้ำอย่างประหยัด มีวินัยในการรักษาความสะอาด ไม่ทิ้งขยะมูลฝอยลงในแม่น้ำ ไม่ทำลายต้นกำเนิดของน้ำ ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ไม่ใช้สารเคมีเกินอัตราที่กำหนดไว้ ฝึคนิสัยให้ลูกหลานเป็นคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมไม่มักง่าย หากทุกคนช่วยกันอย่างจริงจังแล้ว น้ำก็จะเป็นพิษ จะมีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อชีวิตมนุษย์ สัตว์ พืช ตลอดไป

๓. ป่าไม้

ป่าไม้ นับเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์และสัตว์ รวมทั้งสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ มนุษย์ได้อาศัยป่าไม้ทำเป็นที่อยู่อาศัย สัตว์ก็อาศัยป่าไม้เป็นที่อยู่อาศัยและเป็นที่พักพิง ป่าไม้ช่วยสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่สรรพสัตว์ ทำให้ฝนตกตามฤดูกาล ช่วยอุ้มน้ำไม่ให้ น้ำป่าท่วมอย่างฉับพลัน ป้องกันการไหลเซาะของน้ำ เป็นแหล่งอาหารของมนุษย์และสัตว์ มนุษย์ได้รับประโยชน์จากป่าไม้เป็นจำนวนมากหลาย เช่น ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้ม ช่วยปรับอุณหภูมิในฤดูกาล ใช้ในการอุตสาหกรรม ใช้เป็นอาหารของคนและสัตว์ โดยการนำเอาดอกผล ใบ เมล็ด หน่อ หัวของพืช และน้ำผึ้ง มาทำเป็นอาหาร ใช้เป็นยารักษาโรค เป็นสมุนไพรที่ปลอดภัย ใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม โดยใช้เส้นใยจากเปลือกเถาวัลย์ ไช่ยาง น้ำมันมาทำประโยชน์ในการทำเครื่องเงิน เครื่องทอง ทำกระดาษ สบู่ ยาขจัดรองเท้า ฯลฯ นอกจากนี้แล้วยังได้รับประโยชน์ทางอ้อมจากป่าไม้ เช่น ช่วยบรรเทาความร้ายแรงของพายุ ป้องกันและบรรเทาอุทกภัย เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และเป็นเสมือนปอดของประเทศ

การอนุรักษ์ป่าไม้

- ๑) วางมาตรการอย่างเข้มงวดต่อการรักษาป่าแบบถาวรไม่ทำแบบไฟไหม้ฟาง

- ๒) ประกาศพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
  - ๓) ปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติป่าไม้ให้ทันสมัย
  - ๔) กำหนดบริเวณที่ทำกินให้แก่ชาวเขาอย่างถูกต้อง
  - ๕) ริบเร่งสร้างสวนป่า ปลูกป่า
  - ๖) ทะนุบำรุงป่าที่ได้อยู่แล้วให้คงสภาพความเป็นป่าที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น
  - ๗) ปฏิรูปที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงฐานะ อาชีพ กิจการ ขนาดของครอบครัว
  - ๘) ส่งเสริมช่วยเหลือเอกชนและชมรมต่าง ๆ ในการปลูกป่า
  - ๙) กำหนดวิชาอนุรักษ์ธรรมชาติไว้ในหลักสูตรของการศึกษาทุกระดับชั้น
  - ๑๐) ประชาสัมพันธ์ทางสื่อสารมวลชน
  - ๑๑) ป้องกันไฟป่า
- ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและประโยชน์มากมาย ต้องใช้เวลานานเป็นหลายร้อยปี พื้นที่ป่าจึงจะสมบูรณ์ได้ สมควรที่ทุกฝ่ายต้องตระหนักถึงความสำคัญของป่าและช่วยอนุรักษ์ไว้เพื่อให้มนุษย์และสรรพสิ่งที่อาศัยป่า ไม่สูญหายไปจากโลกนี้

ตั้งพระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

คนไทยทุกคนตระหนักในความสำคัญของป่าไม้มามีประโยชน์นานาประการ นอกเหนือจากจะช่วยขจัดอากาศที่เป็นพิษเป็นที่อยู่อาศัยของสรรพสัตว์และเป็นคลังแห่งยารักษาโรคหลายพันหลายหมื่นชนิด ที่เราได้ใช้กันอยู่ ตลอดจนถึงกำลังรอกการค้นคว้าวิจัย อีกเป็นจำนวนมากแล้วเรายังทราบดีว่า ป่าไม้ทรงคุณค่ามหาศาลในการผลิตน้ำให้แก่เรา น้ำซึ่งเป็นความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ รวมไปถึงการเกษตรกรรมอุตสาหกรรมและการพัฒนาต่างๆ ของชาติ เราจึงมีการณรงค์ให้ปลูกป่าและปลูกต้นไม้ตามสถานที่ทั่วไปอย่างขันแข็ง เพื่อทะนุบำรุงสภาพแวดล้อม อันจะส่งผลดีไปถึงชาวโลกทั้งมวลต่อไปด้วย^{๕๐}

๔. อากาศ

อากาศ เป็นทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่งที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ สัตว์และพืช อากาศที่มนุษย์หายใจเข้าไปเป็นอากาศที่บริสุทธิ์ ประกอบด้วยออกซิเจน ๒๐.๙๔% ไนโตรเจน ๗๘.๐๙% คาร์บอนไดออกไซด์ ๐.๐๓% และก๊าซอื่น ๆ อีก ๐.๐๑% มนุษย์และสัตว์สามารถอดอาหารและน้ำได้หลายชั่วโมง แต่ไม่สามารถขาดอากาศได้เลย อากาศมีอยู่ทั่วไป ทั้งบนบก

^{๕๐} พระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในโอกาสเสด็จฯ ทรงเปิดการประชุมครั้งที่ ๒๖ ของสภาสตรีระหว่างประเทศ ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๔.

ในน้ำ และในร่างกายของสิ่งมีชีวิต เป็นส่วนประกอบของร่างกายอย่างหนึ่ง เรียกว่า อากาศธาตุ หรือ วาโยธาตุ (ธาตุลม) นอกจากมนุษย์ใช้อากาศในการหายใจแล้ว มนุษย์ยังใช้ประโยชน์จากอากาศอีกหลายอย่าง เช่น การหุงต้ม การอุตสาหกรรมน้ำอัดลม การพักผ่อนหย่อนใจ การเล่นกีฬา การท่องเที่ยว เป็นต้น ถ้าอากาศบริสุทธิ์ย่อมส่งผลให้ร่างกายของมนุษย์แข็งแรง สุขภาพจิตดี หากอากาศเป็นพิษย่อมมีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทั้งหมดและนำอันตรายมาสู่มนุษย์และสัตว์

การควบคุมป้องกันและแก้ไขอากาศเป็นพิษ

๑) ควบคุมแหล่งอันเป็นต้นตอของอากาศเป็นพิษ เช่น การใช้เชื้อเพลิง การเผาไหม้ ควบคุมปริมาณของสารพิษที่ออกมาจากปล่องควัน หรือท่อไอเสีย ควบคุมสถานที่ตั้งโรงงาน และตรวจสอบสภาพอากาศอยู่เสมอ

๒) ควบคุมโดยการใช้กฎหมาย

๓) การศึกษาวิจัย

๔) การเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชน

นอกจากนี้แล้วหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนต้องเอาใจใส่ โดยถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยกันป้องกันมลพิษทางอากาศ สร้างจิตสำนึกให้กับผู้ประกอบการที่ต้องใช้เชื้อเพลิงในการทำธุรกิจ ประชุมสัมมนา หาแนวทางป้องกันและแก้ไข มีมาตรการที่เข้มงวดกับผู้ฝ่าฝืน ถ้าหากทุกคนร่วมมือร่วมใจแล้ว เราก็จะมีอากาศบริสุทธิ์หายใจ

เมื่อพิจารณาสาระสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะเห็นได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อชีวิตของมวลมนุษย์ สัตว์และพืช การดำเนินชีวิตของมนุษย์ต้องสอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่เสมอ จะแยกจากกันไม่ได้ ฉะนั้นมนุษย์จำต้องรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการไม่ทำลายให้เสียความสมดุลทางระบบนิเวศวิทยา พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคมมนุษย์ และมีพระวินัยเป็นกฎระเบียบในการดำเนินชีวิต พระวินัยที่พระสงฆ์รักษานี้สอดคล้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากน้อยเพียงใด สามารถประยุกต์ใช้ได้มากน้อยแค่ไหน การที่พระสงฆ์จะเป็นนักอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดีหรือไม่ คำตอบนี้อาจหาได้โดยการเปรียบเทียบสาระสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพระวินัย

๕. หลักอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ

หลักอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น สามารถประมวลได้ดังนี้ ข้อ ๑,๒ เป็นการบัญญัติพระวินัยเพื่อประโยชน์แก่สงฆ์หรือส่วนรวม เพื่อความเป็นระเบียบแห่งหมู่คณะ เมื่อภิกษุประพฤติปฏิบัติไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย หมู่คณะก็ไม่เดือดร้อน เพราะทุกรูปไม่มีความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน ข้อ ๓,๔ เป็นการบัญญัติพระวินัยเพื่อประโยชน์แก่บุคคล หรือภิกษุผู้รักษาพระวินัย เมื่อภิกษุรักษาพระวินัยอย่างเคร่งครัดก็เป็นการปิดทางแห่งความเสื่อม เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์

นำเคารพบูชาแก่ประชาชน ข้อ ๕, ๖ เป็นการบัญญัติพระวินัยเพื่อประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์ หรือแก่ชีวิต ทั้งทางกายและทางใจ เพื่อปิดกั้นความเสื่อมเสีย ความทุกข์ความเดือดร้อนที่จะมีในปัจจุบันและอนาคต ข้อ ๗, ๘ เป็นการบัญญัติพระวินัยเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนเพื่อให้เข้าได้เกิดศรัทธาในการประพฤติปฏิบัติ การดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย นำบุชการาปไหว้ ให้สมกับได้รับการยกย่องว่าเป็นเนื่อนาบุญจริง ๆ ข้อ ๙, ๑๐ เป็นการบัญญัติพระวินัยเพื่อประโยชน์แก่พระศาสนาคือความตั้งมั่นอยู่นานแห่งพระธรรมวินัย เมื่อพระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตามหลักการที่วางไว้แล้วก็ยิ่งทำให้พระวินัยมั่นคงยิ่งขึ้น

สิกขาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พอสรุปได้ดังนี้

- ๑) สิกขาบทที่เกี่ยวกับการขุดดิน
- ๒) สิกขาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์น้ำ
- ๓) สิกขาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ต้นไม้
- ๔) สิกขาบทที่เกี่ยวกับการรักษาความสะอาดหรือรักษาสิ่งแวดล้อม

๕.๑ สิกขาบทที่เกี่ยวกับการขุดดิน

ในสมัยพุทธกาล การขุดดินถือว่าเป็นการทำลายชีวิตสัตว์ เพราะประชาชนในสมัยนั้นมีความเชื่อว่าดินมีชีวิต มีอินทรีย์ จึงไม่ควรทำลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกนักบวชจะต้องเว้นไม่ทำลายเป็นอันขาด เมื่อพระสงฆ์พากันทำการก่อสร้าง ได้ขุดดินเพื่อนำไปก่อสร้างโบสถ์กุฏิและทำศาลาโรงฉัน เป็นต้น ประชาชนจึงพากันติเตียน ประณามการกระทำนั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องราว จึงประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทเพื่อห้ามไม่ให้ภิกษุทำเช่นนั้นอีก เพราะนอกจากประชาชนจะติเตียนแล้วยังเป็นการทำลายชีวิตสัตว์ที่อาศัยอยู่ในดินอีกด้วย พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์นี้แล้ว จึงได้ทรงบัญญัติห้ามไว้ดังกล่าว

เมื่อพิจารณาถึงประโยชน์อันสูงสุดแล้ว หากพระสงฆ์มิวพะวงอยู่กับการก่อสร้างก็จะมีเวลาบำเพ็ญสมณธรรมให้ถึงที่สุดทุกขก็ได้ การที่พระสงฆ์รักษาพระธรรมวินัยข้อนี้เป็นการช่วยอนุรักษ์ดินไม่ให้เสื่อมคุณภาพโดยที่พระสงฆ์ไม่ได้ล่วงละเมิดพุทธบัญญัติแต่อย่างใด

๕.๒ สิกขาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์น้ำ

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ และบ้วนน้ำลายลงบนของเขียว (พืช) และในน้ำ โดยให้พระสงฆ์มีจิตสำนึกอยู่เสมอ เนื่องจากน้ำเป็นสิ่งที่ประชาชนต้องใช้อุปโภคบริโภคประจำวัน หากไม่รักษาความสะอาด น้ำก็สกปรก ประชาชนก็ติเตียน ประณามพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้เห็นว่าทรงมองเห็นประโยชน์ในอนาคตด้วย การที่พระสงฆ์รักษาพระวินัยข้อนี้เห็นว่าได้ช่วยรักษาความสะอาดของแม่น้ำลำคลองไม่ให้เน่าเสีย ทั้งไม่เป็นการล่วงละเมิดพุทธบัญญัติ เป็นผลดีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาก ฉะนั้น พระสงฆ์ควรนำสิกขาบทข้อนี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ให้มากกว่านี้ ให้เป็นรูปธรรมมากกว่านี้ จะได้เป็นประโยชน์แก่มวลมนุษยโลกต่อไป

ปัจจุบันคนส่วนมากจะขาดจิตสำนึกในเรื่องความรับผิดชอบต่อน้ำ มีนิสัยมักง่ายชอบทิ้งขยะตามใจฉัน โดยไม่สนใจว่าอนาคตข้างหน้าจะเป็นอย่างไร เมื่อคนไม่มีระเบียบวินัย รัฐต้องจ่ายงบประมาณในการจ้างคนเก็บขยะ คนทำความสะอาด เมื่อขยะทับถมกันมากก็กลายเป็นบ่อเกิดโรคภัยอันตรายต่าง ๆ ย่อมตามมา ถ้าพระสงฆ์นำหลักพระวินัยข้อนี้มาประยุกต์กับการเทศนาสร้างจิตสำนึกแก่ประชาชน ก็จะเป็นประโยชน์มิใช่น้อย

๕.๓ สิกขาบทเกี่ยวกับการอนุรักษ์ต้นไม้

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทนี้เพื่อห้ามภิกษุไม่ให้ตัดต้นไม้ เพราะประชาชนสมัยนั้นเชื่อว่าต้นไม้มีชีวิต (วิญญาณ) และมีเทวดาสงสถิตอยู่ เมื่อภิกษุตัดต้นไม้มาทำการก่อสร้างย่อมทำความเดือดร้อนให้แก่เทวดาและเป็นการเบียดเบียนชีวิตสัตว์ ประชาชนติเตียน ประณามว่าไม่เหมาะสมกับความเป็นสมณศากยบุตร เพื่อรักษาความศรัทธาของประชาชน พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ อนึ่ง ต้นไม้ที่ทรงห้ามตัดนี้มีความหมายครอบคลุมถึงพืชพันธุ์ทุกชนิดในป่า เนื่องจากพระพุทธเจ้าและพระสาวกอาศัยป่าไม้เป็นที่พำนัก บำเพ็ญสมณธรรมเทศนาสั่งสอน และทำกิจกรรมต่าง ๆ อีกมากมาย อีกทั้งพระพุทธเจ้าเอง พระองค์ตรัสรู้กฏสูงสุดของธรรมชาติยอมเข้าใจกฎแห่งความอิงอาศัยกันที่เรียกว่า **ปฏิจจนุปบาท** ชีวิตมนุษย์กับธรรมชาติจะแยกกันอยู่อย่างโดดเดี่ยวไม่ได้ เมื่อพระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ขึ้น ก็นับว่าได้รับประโยชน์อย่างคุ้มค่าทั้งทางด้านธรรมชาติและผลการปฏิบัติของพระสงฆ์และเป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม

นอกจากสิกขาบทที่เกี่ยวกับการห้ามตัดต้นไม้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุก่อไฟผิง การก่อไฟนับว่าเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดไฟไหม้ป่าซึ่งเป็นปัญหาที่แก้ไขไม่ได้ในปัจจุบัน ไฟป่าได้สร้างความเสียหายอย่างร้ายแรงมาก เพราะได้ทำลายทุกอย่างของระบบนิเวศวิทยาสิกขาบทข้อนี้ช่วยอนุรักษ์ป่าไม้และช่วยป้องกันการเกิดมลพิษทางอากาศอีกด้วย จะเห็นได้ว่าพระวินัย ๒ ข้อนี้มีประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรง ถ้าภิกษุปฏิบัติตามและนำมาแนะนำให้ประชาชนได้เข้าใจถึงโทษภัยของการตัดไม้ ทำลายป่า และการเกิดไฟป่า ก็จะเป็นประโยชน์แก่สังคมโลกโดยแท้

๕.๔ สิกขาบทเกี่ยวกับการรักษาความสะอาด หรือสภาพแวดล้อม

สิกขาบทที่ห้ามภิกษุทิ้งเศษอาหารลงในละแวกบ้าน พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในเรื่องเสขียวัตถ (ข้อปฏิบัติที่ภิกษุจะต้องระลึกรู้เสมอ) ภิกษุจะต้องฝึกเป็นนิสัยให้เป็นผู้รักความสะอาด การทิ้งขยะหรือเศษอาหารไม่เป็นที่ ย่อมทำให้เกิดปัญหาหลายอย่างตามมา เช่น เป็นแหล่งเพาะเชื้อโรคและส่งผลถึงนิสัยของคนผู้ทิ้ง ประชาชนในสมัยนั้นต่างก็ประณามการกระทำของภิกษุ พระพุทธเจ้าทรงมองเห็นประโยชน์ทั้งทางด้านศาสนาและสภาพแวดล้อม จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ให้แก่ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติตามเพื่อความดีงามแห่งคณะสงฆ์และเพื่อความสะอาดของบ้านเมือง

ปัจจุบัน ปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ปัญหาขยะล้นเมือง นับเป็นปัญหาที่สำคัญของประเทศ ยิ่งในเขตเมืองหลวงที่มีประชาชนอยู่กันหนาแน่นยิ่งมีปัญหามาก สถานที่ท่องเที่ยวก็เต็มไปด้วยเศษขยะ ประชาชนขาดระเบียบวินัย ขาดจิตสำนึกที่ดี ไม่มีความรับผิดชอบร่วมกัน ถ้าพระสงฆ์นำสิกขาบทเหล่านี้มาใช้อบรมสั่งสอนประชาชนให้มองเห็นโทษภัยของการขาดระเบียบวินัยว่าได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตของมนุษย์และส่งผลเสียหายต่อสังคมโลกแล้ว ก็จะเป็นการช่วยให้การรักษาพระวินัยของพระสงฆ์มีประโยชน์แก่สังคมโดยแท้ และไม่ขัดต่อการรักษาพระวินัยด้วย

การศึกษาเปรียบเทียบสาระสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพระวินัย ทำให้ทราบว่า การรักษาพระวินัยของพระสงฆ์นั้นได้ทำไปตามพุทธบัญญัติและสิกขาบทที่ได้ยกมาเปรียบเทียบก็มีวัตถุประสงค์โดยตรงที่จะให้พระสงฆ์นั้นได้ทำไปตามพระพุทธรบบัญญัติ และสิกขาบทที่ได้ยกมาเปรียบเทียบก็มีวัตถุประสงค์โดยตรงที่จะให้พระสงฆ์ปฏิบัติให้สอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม พร้อมนี้พระสงฆ์ก็ได้ประพฤติปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลสของตนให้หมดสิ้นไปด้วยการอาศัยธรรมชาติที่มีอยู่ ต่างฝ่ายต่างอาศัยกันเกื้อกูลต่อกันย่อมส่งผลให้สังคมสงบสุขตลอดไป

๖. ประโยชน์ของพระวินัยที่มีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระวินัยเป็นกฎระเบียบที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นสังคมตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชนในด้านการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฉันทน้อย นอนน้อย แต่ทำงานเพื่อสังคมมากและในขณะเดียวกันก็เป็นการจัดระเบียบสังคมสงฆ์ให้สอดคล้องสัมพันธ์กับกฎของธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ดังนั้น การที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยจึงเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปด้วย ทั้งปฏิบัติตนให้บรรลุคุณธรรมด้วย จึงได้ประโยชน์ทั้งสองทาง

ประโยชน์ของพระวินัยต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีดังนี้

- ๑) ช่วยป้องกันไม่ให้ภิกษุตัดไม้ทำลายป่า รวมทั้งพืชพันธุ์ทุกชนิด
- ๒) ช่วยป้องกันไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์
- ๓) ช่วยป้องกันไม่ให้ภิกษุทำลายดิน
- ๔) ช่วยสร้างจิตสำนึกในการรักษาสภาพแวดล้อมให้คงความสมดุลทางธรรมชาติ
- ๕) ช่วยป้องกันมลพิษทางอากาศ
- ๖) เป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่ทำลายธรรมชาติ

ประโยชน์ต่อสังคม

เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยแล้วย่อมทำให้สังคมนั้น ๆ อยู่อย่างสงบ ไม่เดือนร้อน จึงพอประมวลประโยชน์ของพระวินัยที่มีต่อสังคมดังนี้

- (๑) ช่วยสร้างความมีระเบียบวินัยให้แก่สังคม โดยพระสงฆ์ปฏิบัติเป็นตัวอย่าง
- (๒) เมื่อภิกษุไม่ตัดไม้ทำลายป่าก็ส่งผลให้สังคมอยู่อย่างสงบสุข

(๓) ทำให้ประชาชนเกิดศรัทธาเลื่อมใสในการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์และปฏิบัติตาม

๒.๑.๔ พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระสงฆ์ในฐานะเป็นองค์กรหนึ่งของสังคม ในการช่วยแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังดำเนินไปอยู่ในปัจจุบันนี้ ก็ควรจะได้ทำความเข้าใจเรื่องความหมาย ขอบข่าย และสาเหตุของการทำลายสิ่งแวดล้อมเสียก่อนแล้วจึงแสวงหาจุดที่เหมาะสมว่า พระสงฆ์ควรจะยืนอยู่ตรงไหนจึงจะเหมาะสมกับการให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมานี้ ล้วนมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ในทุกๆด้าน มนุษย์ต้องการผืนดินในการผลิตอาหารธรรมชาติ แต่ขณะนี้ดินก็หมดประสิทธิภาพในการผลิต ทุกวันนี้ต้องสร้างปุ๋ยเคมี เพิ่มความอุดมให้แก่ดินซึ่งผิดธรรมชาติที่เคยเป็นมา ยิ่งเพิ่มปุ๋ยเคมีลงไปมากเท่าไรก็เป็นการทำลายดินมากเท่านั้น คงต้องใช้เวลาอันต่อการย่อยสลายผลิตภัณฑ์สังเคราะห์ต่าง ๆ ที่ทับถมอยู่บนแผ่นดิน ในช่วงเวลาดังกล่าว ดินก็เสื่อมคุณภาพลงไปเรื่อยๆ กว่าความอุดมสมบูรณ์จะกลับคืนมาก็คงจะใช้เวลาอันพอสมควรทีเดียว

ชีวิตมนุษย์ต้องการน้ำเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งหลับตาลงแต่ละวัน มนุษย์ต้องใช้น้ำในการอุปโภคบริโภคประจำวัน เช่น อาบ ตี๋ม ทำความสะอาดร่างกาย และสิ่งต่าง ๆ ใช้ในการผลิตผลทางการเกษตรในไร่นา ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม ใช้ในทางคมนาคม ยานพาหนะบรรทุกคน บรรทุกสิ่งของไปมา ติดต่อกันโดยไม่ต้องลงทุนอะไร ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ แต่เมื่อเกิดมลพิษทางน้ำ ประโยชน์การใช้งานเหล่านี้ย่อมลดลงและหมดไปในที่สุด แต่ความต้องการใช้ประโยชน์จากน้ำ มิได้หมดไปด้วย เมื่อความต้องการมีมากปัจจัยตอบสนองความต้องการมีน้อย การช่วงชิงสูง ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งทะเลาะกันอย่างรุนแรงได้ในยุคพุทธกาลศตวรรษที่ ๖ ก่อนคริสตกาลอันเป็นตระกูลฝ่ายพุทธมารดาและพุทธบิดา ก็ทะเลาะกันเรื่องน้ำ พระพุทธเจ้าเคยเสด็จไปทรงห้ามบ่อย ๆ แต่พอพระพุทธองค์มิได้ทรงห้ามก็รบกันไม่มีวันหยุดหย่อน น้ำจึงมีความสำคัญต่อชีวิตมาแก่โบราณกาล การขัดแย้งกันมีมานาน หากใช้ทรัพยากรน้ำไม่เป็น น่ากลัวว่าในอนาคตจะมีการช่วงชิงจนเกิดความแตกแยกในสังคมขึ้นมาอีกเป็นแน่แท้

อากาศและอุณหภูมิก็มีความจำเป็นต่อชีวิตไม่น้อยไปกว่าสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ และสำคัญมากเสียด้วย มนุษย์ขาดน้ำยังพออยู่ได้ในระยะเวลาสั้น ๆ ขาดอาหารอยู่ได้นานหลายวัน แต่ขาดอากาศบริสุทธิ์หายใจไม่ถึง ๑ ชั่วโมงก็เสียชีวิตทันที หากไม่เสียชีวิตก็อาจจะพิการได้ หากอากาศเสียแผ่ขยายออกไปมาก ๆ ความเจ็บป่วยต่าง ๆ เกิดขึ้นได้ง่าย กระทบกระเทือนสุขภาพก่อน พอนานเข้าก็เป็นอันตรายแก่ชีวิต หากอากาศเสียขยายไปอย่างรุนแรงมนุษย์อาจจะต้องตายจนสิ้นเผ่าพันธุ์ก็ได้ อุณหภูมิ ก็มีผลกระทบต่อดำรงชีพของมนุษย์ไม่แพ้ สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ร่างกายที่ดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขเพราะร่างกายมีอุณหภูมิสมดุลกับธาตุอื่น ๆ ในร่างกาย และอุณหภูมิในร่างกายย่อมมี

ความสัมพันธ์กับภายนอกอย่างใกล้ชิด หากอุณหภูมิภายนอกร้อนมากจนร่างกายไม่สามารถปรับตัว
อยู่ได้ ก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างแน่นอน

หากมองปัญหาตามแนวพุทธศาสนาเราก็พบว่าขณะนี้ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม กำลังมี
ปัญหาซึ่งอาจจะเพิ่มความรุนแรงขึ้นทุกวันจนเข้าขั้นวิกฤตขึ้นไม่วันใดก็วันหนึ่ง ชีวิตมนุษย์ตามพุทธ
ทัศนะประกอบขึ้นมาจากธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ตามกฎของธรรมชาติ ต้องอาศัย ธาตุ ๔ ที่ส่งเข้าไปสู่
ร่างกายและถ่ายเทออกมาต้องบริสุทธิ์และสมดุล ร่างกายจึงจะดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข ถ้าหากเสียดุล
บ้างเล็กน้อย ร่างกายก็จะแสดงปฏิกิริยาออกมาในรูปของความอ่อนแอหรือป่วยไข้ ถ้ารุนแรงชีวิตจะ
แตกสลายทันที หากสิ่งแวดล้อมยังอยู่ในสภาพปกติบริสุทธิ์ สดใสตามธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ก็พลอย
พบกับความสุขสดชื่นไปด้วย แต่ถ้าเมื่อไรมีความแปรปรวนมากๆ ชีวิตมนุษย์ก็จะประสบทุกข์มาก
ยิ่งขึ้น ภารกิจแห่งการร่วมกันเผชิญปัญหา การค้นคว้าหาสาเหตุของปัญหาและทางแก้ไขให้พบ ซึ่งมั่นใจ
ว่าทางแก้ไขมีอยู่ จึงมิใช่เป็นหน้าที่ของมนุษย์เพียงคนใด คนหนึ่ง หรือกลุ่มใด กลุ่มหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของ
ทุกชีวิต เพราะมันจะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความดำรงอยู่ และการล้มสลายแห่งมนุษยชาติทีเดียว

ในอดีตวิถีไทย คือวิถีแห่งธรรม เพราะธรรม คือแนวทางที่สอนให้มนุษย์สร้างดุลยภาพ
แห่งชีวิตระหว่างตน ชุมชนและธรรมชาติรอบ ตัวว่าควรจะดำเนินชีวิตให้สอดคล้องสมดุลอย่างไร ตาม
ความเชื่อ ตามวิถีทางพระศาสนาของตนอย่างไร แต่ ณ ปัจจุบันนี้ธรรม นั้น ได้ผันแปร เปลี่ยนแปลง
ไปแล้ว เมื่อมนุษย์หันหลังที่จะเข้าใจธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติ อันเป็นแม่บทแห่งธรรมมากขึ้น แล้ว
มุ่ง หน้าตักดวงทำลาย ธรรมชาติอย่างตะกละตะกลาม เมื่อมากเข้านานเข้าก็ยากที่ธรรมชาติจะทาน
ทนได้หรือ เพียงพอกับความโลภ อันไร้ขีดจำกัดของมนุษย์ และยิ่งเมื่อวิถีชีวิตมนุษย์ เดินทางห่างไป
จากธรรมชาติ หลงไหลในเทคโนโลยีนำพาอุตสาหกรรมเข้ามา ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายดุลยภาพที่
เคยสอดประสานเป็นวิถีชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติภัยแห่งผลพวงนั้นก็เริ่มลุกลามดุลยภาพแห่งชีวิต
นั้นจะขาดวิถีแห่งธรรมเสียมิได้ เพราะธรรมคือกรอบคิดหลักที่วางกระบวนการดำเนินชีวิต วาง
ความหมาย แห่ง คุณค่าให้เป็นไปอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ อันสงบและเรียบง่าย เนื่องจากปัจจุบัน
ป่าต้นน้ำ ถูกทำลาย ถูกบุกรุกแผ้วถางมากมาย ซึ่งทั้งหมดล้วนมาจากผลกระทบของการพัฒนาอย่าง
ไม่ยั่งยืน อันขัดกับหลัก ปฏิบัติตามวิถี ชาวพุทธที่อยู่พอเพียงและเคารพธรรมชาติการพยายามดึงเอา
สถาบันพระศาสนา ชุมชนและประชาคมเมือง ให้มาสนใจ รับรู้และศึกษา ปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่งผล
กระทบโดยตรงกับสังคม ทั้งในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม และอื่น ๆ ^{๕๑}

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธวิธีแก้ปัญหา เพื่อศตวรรษที่ ๒๑**, (กรุงเทพฯมทนคร : มูลนิธิพุทธ
ธรรม , ๒๕๓๙), หน้า ๘-๙.

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

การอนุรักษ์ หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุงและใช้ประโยชน์ตามความต้องการอย่างมีเหตุผลต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อเอื้ออำนวยให้เกิดคุณภาพสูงสุดในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์อย่างถาวรต่อไป หลักการอนุรักษ์ การที่จะให้บรรลุเป้าหมาย คือ การที่จะทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้และอยู่คู่กับโลกตลอดไปนั้น มีหลักการอนุรักษ์ ๗ ประการ คือ

๑) ใช้อย่างฉลาด การจะใช้ ต้องพิจารณาให้รอบคอบถึงผลดี ผลเสีย ความ خاکแคลน หรือความหายากในอนาคต อีกทั้งพิจารณาหลักเศรษฐศาสตร์ถึงต้นทุนและผลตอบแทนอย่างรอบคอบถ้วน

๒) ประหยัด (เก็บ รักษา สงวน) ของที่หายาก หมายถึง ทรัพยากรใดที่มีน้อยหรือหายาก ควรเก็บรักษาไว้มิให้สูญไป บางครั้งถ้ามีของบางชนิดที่พอจะใช้ได้ ต้องใช้อย่างประหยัด

๓) พื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีหรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น (ซ่อมแซม ปรับปรุง) กล่าวคือ ทรัพยากรใดก็ตามที่มีสภาพล่อแหลมต่อการสูญเปล่า หรือจะหมดไปถ้าดำเนินการไม่ถูกต้องตามหลักวิชา ควรหาทางปรับปรุงให้อยู่ในลักษณะที่ดีขึ้น

๔) ปรับปรุงให้ดีกว่าสภาพธรรมชาติเดิม เช่น การปฏิรูปที่ดิน การปลูกพืชหมุนเวียน หลายอย่างจะทำให้ดินดีขึ้น

๕) นำของใช้แล้วกลับมาใช้ใหม่ เช่น การนำขวดน้ำพลาสติก กระดาษหรือเศษเหล็ก เป็นต้นกลับมาใช้ใหม่

๖) ใช้สิ่งอื่นทดแทนทรัพยากรธรรมชาติบางอย่าง เช่น ใช้แกลขี้เลื่อยและขยะเป็นเชื้อเพลิง การใช้ปูนซีเมนต์ในการก่อสร้างแทนไม้

๗) ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการพัฒนา และต้องศึกษาผลได้ผลเสียอย่างรอบคอบเสียก่อน เช่น การสร้างโรงไฟฟ้า หรือเขื่อน เป็นต้น^{๕๒}

^{๕๒} จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร, สวัสดิการสังคมทางแก้วิกฤตสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทฟ้า อภัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔.

๒.๒ หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนามีปรัชญาและคำสอนที่เน้นความตระหนักและมีความเมตตาต่อชีวิตทั้งมวล แต่ที่ผ่านมาชีวิตสัตว์ พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้น ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภ และการขาดความเคารพต่อโลก วิถีการดำเนินชีวิตที่เรารู้อยู่ทุกวันนี้ ต้องการความช่วยเหลือที่เร่งด่วน แต่การมุ่งเน้นคุณค่าด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ มิได้หมายความว่า จะละเลยบทบาทของวิทยาศาสตร์ แต่วิทยาศาสตร์มีขอบเขตอยู่กับสภาพของโลก ในขณะที่พุทธศาสนา เป็นแหล่งคุณค่าของมนุษย์ และทุกวันนี้ ประชาชนจำนวนมากรู้สึกวอกแวกเสียจากปัจเจกชนและค่านิยม ทางสังคมจะได้รับการกระตุ้น เมื่อนั้นเราจึงจะเริ่มแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้ในวิถีทางที่มีผลต่อชีวิตบน โลกทั้งปัจจุบันและอนาคต คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งเป็นการศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมทางสังคม แล้วจะกล่าวถึงการนำหลักพุทธธรรมมาแก้ไข ปัญหาต่อไป ดังนี้

ปัญหาสิ่งแวดล้อมปัจจุบัน

การขยายตัวของเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมได้เป็นไปอย่างกว้างขวางทั่วโลกประกอบกับการเพิ่มขึ้นของประชากรของโลกอย่างรวดเร็วสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติได้ถูกคุกคามและทำลายลงโดยการกระทำของมนุษย์จนเกิดมลพิษ (Pollution) และได้ส่งผลร้ายต่อมวลมนุษย์อย่างรุนแรงตามระยะเวลาที่ผ่านมา ปัญหาและความสูญเสียคุณภาพของสิ่งแวดล้อมมีทำที่ว่า จะเลวร้ายลงทุกวัน อันจะต้องระดมความคิด และการกระทำช่วยกันแก้ไขทุกวันนี้ก็คือ

๑. มลพิษทางอากาศ เกิดจากก๊าซหลายชนิด เช่น คาร์บอนมอนนอกไซด์ คาร์บอนไดออกไซด์ ของไนโตรเจนสารไฮโดรคาร์บอนต่าง ๆ รวมทั้งอนุภาคบางชนิดและไอของตะกั่ว โรงงานอุตสาหกรรมและยานพาหนะยิ่งหนาแน่นมากเท่าไร มลพิษในอากาศก็เพิ่มมากขึ้น

๒. มลพิษทางน้ำ การที่น้ำในแม่น้ำลำคลองปัจจุบันเน่าเสีย มีแนวโน้มมากขึ้น เพราะมนุษย์ได้ทิ้งขยะ สารเคมี ปุ๋ย ชากสัตว์ น้ำสกปรกจากโรงงาน ผงซักฟอก ฯลฯ มนุษย์จึงต้องเผชิญกับน้ำไม่บริสุทธิ์ที่ตนใช้ยังชีพและมนุษย์ก็ยิ่งรู้ดีต่อไปว่า น้ำเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตอย่างหนึ่ง และน้ำที่ตนใช้ยังชีพกำลังจะเป็นพิษขึ้นทุกที แต่มนุษย์ก็ยังไม่หยุดยั้งในการทำน้ำให้เป็นพิษ เพราะความละเลย ความเห็นแก่ตัว มั่งง่าย และความไม่เอาใจใส่ของมนุษย์นั่นเอง แม่น้ำลำคลองต่าง ๆ จึงเน่าเหม็นเป็นจำนวนมาก

๓. มลพิษทางดิน การที่ดินเกิดภาวะมลพิษมีที่มาจากหลายสาเหตุ เช่น มูลของสัตว์ การใช้ปุ๋ยเกินพอดี ตะกอนของเกลือ สารเคมี โดยเฉพาะขยะมูลฝอยถ้ากองทิ้งไว้จะเกิดการสลายตัว ทำให้เกิดสารอินทรีย์และอนินทรีย์ พอฝนตกลงมาน้ำก็จะไหลไปบริเวณข้างเคียง สารต่าง ๆ ก็ตามไป

ด้วยทำให้บริเวณนั้นมีพิษไปด้วย นอกจากนี้ขี้ยะบางอย่างก็ยากต่อการทำลายหรือทำลายได้เพียงบางส่วน ถ้าทิ้งไว้ที่ ไตก็มักจะคงอยู่ในสภาพเช่นนั้น ถ้าทิ้งลงตามท่อระบายน้ำ จะทำให้เกิดการอุดตัน ถ้าทิ้งลงในแม่น้ำลำ คลองจะทำให้ดินขึ้นและเป็นอันตรายต่อเรือที่สัญจรไปมา สิ่งที่จะลายด้วยยากที่กล่าวมา เช่น พลาสติก โลหะ ฝ้าย หนัง เป็นต้น

๔. มลพิษทางอุณหภูมิ โลกปัจจุบัน อากาศจะแปรปรวนไปจากอดีตมาก เพราะมนุษย์ มีการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นการเสริมสร้างและทำลายมนุษย์ เช่น ระเบิดไฮโดรเจน การถางป่าตัดต้นไม้ หรือ การอยู่ในเมืองอย่างแออัดไม่มีต้นไม้ทำให้ฝนไม่ตก หรือความร้อนจากอุปกรณ์ เครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น ตู้เย็น เครื่องปรับอากาศ เครื่องจักรต่าง ๆ ตลอดจนความร้อนจากดวงอาทิตย์ เป็นต้น

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมานี้ ล้วนมีผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ในทุก ๆ ด้าน มนุษย์ต้องการผืนดินในการผลิตอาหารธรรมชาติ แต่ขณะนี้ดินก็หมดประสิทธิภาพในการผลิต ทุกวันนี้ ต้องสร้างปุ๋ยเคมี เพิ่มความอุดมให้แก่ดินซึ่งผิดธรรมชาติที่เคยเป็นมา ยิ่งเพิ่มปุ๋ยเคมีลงไปมากเท่าไรก็เป็น การทำลายมากเท่านั้น คงต้องใช้เวลานานต่อการย่อยสลาย ผลิตภัณฑ์สังเคราะห์ต่าง ๆ ที่ทับถมอยู่บน แผ่นดิน ในช่วงเวลาดังกล่าว ดินก็เสื่อมคุณภาพลงไปเรื่อย ๆ กว่าความอุดมสมบูรณ์จะกลับคืนมาก็คงจะใช้เวลานานเลยทีเดียว ชีวิตมนุษย์ต้องการน้ำ เพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งหลับตาลง แต่ละวัน มนุษย์ต้องใช้น้ำในการอุปโภค บริโภคประจำวัน เช่น อาบ ตี๋ม ทำความสะอาดร่างกายและสิ่ง ต่าง ๆ ใช้ในการผลิตผลทางการเกษตรในไร่นา ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม ใช้ในทางการคมนาคม ยานพาหนะบรรทุกทุกคน บรรทุกสิ่งของไปมา ติดต่อกันโดยไม่ต้องลงทุนอะไร ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ แต่เมื่อเกิดมลพิษทางน้ำ ประโยชน์การใช้งานเหล่านี้ย่อมลดลง และหมดไปในที่สุด แต่ความต้องการใช้ ประโยชน์จากน้ำ มิได้หมดไปด้วย เมื่อความต้องการมีมาก ปัจจุบันตอบสนองความต้องการมีน้อย

มนุษย์ขาดน้ำยังพออยู่ได้ในระยะเวลาสั้น ๆ ขาดอาหารอยู่ได้นานหลายวัน แต่ขาดอากาศ บริสุทธิ์หายใจไม่ถึง ๑ ชั่วโมงก็เสียชีวิตทันที หากไม่เสียชีวิตก็อาจจะพิการได้ หากอากาศเสียแผ่ขยาย ออกไปมาก ๆ ความเจ็บป่วยต่าง ๆ เกิดขึ้นได้ง่าย กระทบกระเทือนสุขภาพก่อน เวลาผ่านไปก็จะเป็นอันตราย แก่ชีวิต หากอากาศเสียขยายไปอย่างรุนแรงมนุษย์อาจจะต้องตายจนสิ้นเผ่าพันธุ์ก็ได้ อุณหภูมิ ก็มี ผลกระทบต่อการดำรงชีพของมนุษย์ไม่แพ้สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ร่างกายที่ดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขเพราะมีอุณหภูมิสมดุลกับธาตุอื่น ๆ ในร่างกาย และอุณหภูมิในร่างกายย่อมมีความสัมพันธ์กับภายนอกอย่างใกล้ชิด หากอุณหภูมิภายนอกร้อนมากจนร่างกายไม่สามารถปรับตัวอยู่ได้ ก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างแน่นอน

พระพุทธศาสนาสอนให้คนรักความสงบ และเชื่อว่าความเกลียดชังและอาชุนำไปสู่การทำลายล้างตนเองและผู้อื่น ความโลภ และความเห็นแก่ตัวนำไปสู่ความทุกข์ยาก ยิ่งไปกว่านั้น

ความเห็นแก่ตัวยังเป็นสาเหตุสำคัญของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ดังคำกล่าวของท่านพุทธทาสภิกขุ^{๕๓} ที่ว่า“ทุกศาสนาต้องการหยุดความเห็นแก่ตัว เมื่อคนตกเป็นทาสของความเห็นแก่ตัว ไม่ต้องหวังว่าจะมีความสงบ พุทธศาสนิกชนที่แท้จริงต้องปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาอย่างจริงจังและจริงจัง เมื่อนั้นเราจึงจะรักษาธรรมชาติไว้ได้ トラบใดที่คนยังมีความเห็นแก่ตัวอยู่ก็ไม่สามารถที่จะป้องกันการทำลายป่าที่เพิ่มขึ้นได้” นั่นคือ ธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัด แต่ความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัด

อย่างไรก็ตาม ถ้าหากมองปัญหาตามแนวพระพุทธศาสนาก็พบว่าขณะนี้ ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม กำลังมีปัญหาซึ่งอาจจะเพิ่มความรุนแรงขึ้นทุกวันจนถึงขั้นวิกฤตขึ้นไม่วันใดก็วันหนึ่ง ชีวิตมนุษย์ตามพุทธทัศนะประกอบขึ้นมาจากธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม ตามกฎธรรมชาติ ต้องอาศัยธาตุ ๔ ที่ส่งเข้าไปสู่ร่างกายและถ่ายเทออกมาต้องบริสุทธิ์และสมดุล ร่างกายจึงจะดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข ถ้าหากเสียดุลบ้างเล็กน้อย ร่างกายก็จะแสดงปฏิกิริยาออกมาในรูปของความอ่อนแอหรือป่วยไข้ ถ้ารุนแรงชีวิตจะแตกสลายทันที หากสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาวะปกติบริสุทธิ์สดใส ตามธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ก็จะพบกับความสุขสดชื่นไปด้วย แต่ถ้าเมื่อไรมีความแปรปรวนมาก ๆ ชีวิตมนุษย์ก็จะประสบทุกข์มากขึ้น ภารกิจแห่งการร่วมกันเผชิญปัญหา การค้นหาสาเหตุของปัญหาและทางแก้ไขให้พบซึ่งมั่นใจว่าทางแก้มีอยู่ จึงมิใช่เป็นหน้าที่ของมนุษย์เพียงคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของทุกชีวิต เพราะมันจะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความดำรงอยู่และการล่มสลายแห่งมนุษยชาติ

๒.๒.๑ หลักศีล ๕

ศีล (Social Development) ข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนาเพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น มีวินัยในตนเอง และประกอบอาชีพที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และ ส่งเสริมสันติสุข (เสวนาคบหาเป็นสังคมเป็น พูดเป็น สื่อสารเป็น ทำเป็น) โดยสิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ บุคคลต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา การนำหลักศีลมาใช้กับแก้ไขปัญหากับสิ่งแวดล้อม เช่น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในศีลข้อที่ ๑. คือ ไม่ทำร้าย ไม่ฆ่า ไม่ทำลาย ไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิต ทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นพืช หรือสัตว์ ไม่ว่าจะขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ ทุกสิ่งคือสิ่งมีชีวิตมีลมหายใจ มีความรู้สึกรับรู้เจ็บปวดเวลาถูกมนุษย์ทำร้าย ในศีลข้อที่ ๑ นี้เป็นข้อที่สังคมในระดับครอบครัวและ บุคคลควรระลึกและสร้างจิตสำนึก อบรมให้มีไว้กำกับตนอยู่เสมอต่อการไม่เบียดเบียนทำลายกัน ทำให้เกิดสันติภาพที่มั่นคงในสังคม เราได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมอย่างถาวรตลอดไปและ ในการแก้ปัญหาในด้านสิ่งแวดล้อม

^{๕๓} พุทธทาส ภิกขุ, พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔.

พระพุทธศาสนาได้อุบัติในโลกเมื่อประมาณ ๒๕๐๐ ปีเศษมาแล้วนั้น ได้ตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก “พระพุทธเจ้าทรงเป็น “โลกวิทู หมายถึงผู้รู้แจ้งในโลกทั้ง ๓ ได้แก่ สังขารโลก คือ โลกของการประกอบแห่งเหตุปัจจัย สัตว์โลก คือ โลกแห่งสรรพสัตว์สิ่งมีชีวิต และอากาศโลก คือ โลกจักรวาลทั้งหลาย” พระพุทธองค์ทรงตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติทรงกำหนดพระวินัยสำหรับพระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ เช่น บทบัญญัติที่ทรงห้ามทิ้งของสกปรกลงในแม่น้ำหรือที่สาธารณะ ห้ามพระภิกษุตัดต้นไม้ ทำลายป่า ห้ามฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ให้มีเมตตา กรุณา เป็นต้น บนพื้นฐาน หลักธรรมเพื่ออนุรักษ์ต่อธรรมชาติ^{๕๔} ในด้านจริยวัตร พระพุทธเจ้านอกจากทรงเป็นตัวอย่างในการเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต้นไม้ แล้วยังตรัสให้พระภิกษุสงฆ์ที่ถือธุดงค์ ปฏิบัติธรรมในป่าหรืออยู่ใต้โคนต้นไม้ เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม และได้ตรัสยกย่องภิกษุเป็นตัวอย่าง คือ พระมหากัสสปเถระว่าทรงคุณธรรมเครื่องดำเนินชีวิตเสมอด้วยพระพุทธเจ้า คือ การปฏิบัติธุดงค์อยู่ป่าเป็นวัตร ต่อมาในประเทศไทยสมัยสุโขทัย ก็ได้เกิดมีคติการสร้างวัดขึ้นในพระพุทธศาสนา ๒ ประเภท คือ (๑) อรัญญวาสี ประเภทวัดป่า พระสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดประเภทนี้เรียกว่า พระสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสี หรือพระธุดงค์พระวัดป่าเป็นธรรมเนียมมาจากครั้งพุทธกาล และ (๒) คามวาสีประเภทวัดบ้านที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านหรือในเมืองเรียกพระสงฆ์ที่อยู่อาศัยในวัดประเภทนี้ว่า พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี บางครั้งเรียกพระบ้านเพราะอยู่ในบ้านในเมือง

ดังนั้น ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าไม้เป็นต้นนั้น พระภิกษุสงฆ์ทั้งสองฝ่ายควรทำหน้าที่ โดยปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างและสั่งสอนศีลธรรมให้ประชาชนมีจิตสำนึกในคุณค่าและความจำเป็นของสิ่งแวดล้อม จากการวิจัยทราบได้ว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่แทรกไว้ในความเชื่อ ที่ปรากฏอยู่ในชาดกต่าง ๆ นั้น ได้สอนให้มนุษย์มีความเอื้อเฟื้อต่อทรัพยากรธรรมชาติ โดยการบำรุงรักษาแหล่งน้ำ อากาศ และป่าไม้ให้สะอาด เป็นต้น พระพุทธองค์ทรงพระบัญญัติพระวินัยหรือศีลเพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมกับการรักษาสิ่งแวดล้อม

๒.๒.๒ หลักไตรสิกขา

การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยหลักไตรสิกขาไตรสิกขา ๓ ระดับสังคม จิต ปัญญา สิกขา ที่จะให้เกิดมรรค หรืออริยอันประเสริฐ คือสิกขาที่เป็นการฝึกฝนพัฒนาคนครบทั้ง ๓ ด้านของชีวิต ซึ่งเรียกว่า ไตรสิกขา แปลว่า การศึกษาทั้ง ๓ ที่จะกล่าวต่อไปชีวิตมี ๓ ด้าน การฝึกศึกษาก็ต้องประสานกัน ๓ ส่วน พัฒนาคนแบบองค์รวม จึงเป็นเรื่องธรรมดาของการศึกษาชีวิต และการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น แยกได้เป็น ๓ ด้าน คือ

^{๕๔} วิมหา. (ไทย) ๒/๔๒๕,๗๑๓/๒๒๕,๓๖๑.

ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม การดำเนินชีวิตต้องติดต่อกับสื่อสารสัมพันธ์กับโลก หรือสิ่งแวดล้อมนอกตัว โดยใช้ คือ (๑) ทวารของช่องทางรับรู้ และเสพความรู้สึก ที่เรียกว่า อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย (รวม ใจ ด้วยเป็น ๖) และ (๒) ทวารของช่องทางทำ กรรม คือ กาย-วาจา โดยทำ และพูด (รวม ใจ ด้วยเป็น ๓)

สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ติดต่อกับสื่อสารสัมพันธ์นั้น แยกได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) สิ่งแวดล้อมทางสังคม คือเพื่อนมนุษย์ ตลอดจนสรรพสัตว์ และ (๒) สิ่งแวดล้อมทางวัตถุ หรือ ทางกายภาพ

มนุษย์ควรจะอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์และเพื่อนร่วมโลกด้วยดี อย่างเกื้อกูลกัน เป็นส่วนร่วมที่สร้างสรรค์ของสังคม และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ตั้งต้นแต่การใช้ตา หู จมูก ฟัง ทั้งด้านการเรียนรู้ และการเสพอารมณ์ ให้ได้ผลดี รู้จักกินอยู่ แสวงหา เสพบริโภคปัจจัย ๔ เป็นต้น อย่างฉลาด ให้เป็นคุณแก่ตน แก่สังคม และแก่โลก อย่างน้อยไม่ให้เป็นการเบียดเบียน ดังนี้

๑) ด้านจิตใจ ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือแสดงออกทุกครั้ง จะมีการทำงานของจิตใจ และมีองค์ประกอบด้านจิตเกี่ยวข้อง เริ่มแต่ต้องมีเจตนา ความตั้งใจ ตั้งใจ หรือเจตจำนง และมีแรงจูงใจอย่างใดอย่างหนึ่ง พร้อมทั้งมีความรู้สึกสุข หรือทุกข์ สบาย หรือไม่สบาย และปฏิบัติกริยาต่อจากสุข-ทุกข์นั้น เช่น ชอบใจ หรือไม่ชอบใจ อยากจะได้ อยากจะเอา หรืออยากจะหนี หรืออยากจะทำลาย ซึ่งจะมีผลชักนำพฤติกรรมทั้งหลาย ตั้งแต่จะให้ดูอะไร หรือไม่ดูอะไร จะพูดอะไร จะพูดกับใครว่าอย่างไร ฯลฯ

๒) ด้านปัญญา ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือแสดงออกทุกครั้ง ก็ตาม เมื่อมีภาวะอาการทางจิตใจอย่างหนึ่งอย่างใด ก็ตาม องค์ประกอบอีกด้านหนึ่งของชีวิต คือ ความรู้ความเข้าใจ ความคิด ความเชื่อถือ เป็นต้น ที่เรียกรวม ๆ ว่าด้านปัญญา ก็เข้ามาเกี่ยวข้องดังในพระไตรปิฎกว่า

ความเป็นอิสระ ความหลุดพ้น ในสภาวะเช่นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญญาคือ เห็นตามความเป็นจริง รู้เท่าทันสังขาร จิตจึงหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส การเข้าถึงภาวะเช่นนี้ จิตที่ปัญญาบ่มสุกอมแล้วย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เมื่อเธอรู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ ภาวาสวะ หลุดพ้นจาก อวิชชาสวะ^{๕๕}

ความเป็นอิสระของจิตอีกด้านหนึ่ง คือในเมื่อจิตไม่ถูกกิเลสครอบงำก็คือ การไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ที่มาเข้ายวนยั่วอย่างที่เราเรียกว่าอารมณ์เป็นที่ตั้งของราคะ หรือ โลภะ เป็นต้น ถ้ามีปัญหา ก็แสดงออกและมีภาวะอาการทางจิตอย่างหนึ่ง ถ้าขาดปัญญา ก็แสดงออกและมีภาวะ อาการทางจิตอีกอย่างหนึ่ง เรามีความรู้ความเข้าใจเรื่องนั้นแค่ไหน มีความเชื่อ มีทัศนคติ มีความ ยึดถืออย่างไร เราก็แสดงออกหรือมองสิ่งนั้น ไปตามแนวคิด ความเข้าใจ หรือแม้กระทั่งค่านิยม อย่างนั้น ทำให้ชอบใจ ไม่ชอบใจ มีสุขมีทุกข์ไปตามนั้น และเมื่อเรามองเห็น เรารู้ เข้าใจอะไร แค ไหน เราก็

^{๕๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๗๖/๓๒๙.

แสดงออกหรือมีพฤติกรรมของเรา ไปตามความรู้ความเข้าใจ และภายในขอบเขตของ ความรู้ของเรา นั้นถ้าปัญญา ความรู้ ความเข้าใจเกิดมากขึ้น หรือเราคิดเป็น ก็ทำให้เราปรับแก้ พฤติกรรมและจิตใจของเราใหม่ เช่น เจอประสบการณ์ที่ไม่ดี เรารู้สึกไม่ชอบใจ พอไม่ชอบใจ ก็ ทุกข์ แต่ถ้าเกิดปัญญาคิดได้ขึ้นมาว่า สิ่งที่ไม่ดีหรือไม่ชอบนั้น ถ้าเราเรียนรู้ เราก็ได้ความรู้ พอมอง ในแง่เรียนรู้ ก็กลายเป็นได้ ความไม่ชอบใจหายไป กลายเป็นชอบสิ่งที่เคยไม่ชอบ พอได้ความรู้ก็ เกิดความสุข จากทุกข์ก็ เปลี่ยนเป็นสุข ปฏิภิกิริยาที่แสดงออกทางพฤติกรรมก็เปลี่ยนไปใน ชีวิตประจำวัน หรือในการ ประกอบอาชีพการงาน เมื่อเจอคนหน้าบึ้ง พูดไม่ดี ถ้าเรามองตาม ความชอบใจ-ไม่ชอบใจ ไม่ใช่ ปัญญา เราก็โกรธ แต่พอใช้โยนิโสมนสิการ มองตามเหตุปัจจัย คิดถึงความเป็นไปได้แ่งต่าง ๆ เช่นว่า เขาอาจจะมึนเรื่องทุกข์ ไม่สบายใจอยู่ เพียงคิดแค่นี้ ภาวะจิตก็ อาจจะพลิกเปลี่ยนไปเลย จากโกรธก็ กลายเป็นสงสาร อยากจะช่วยเหลือเขาแก้ปัญหา

ปัญญาเป็นตัวชี้ นำ บอกทาง ให้แสงสว่าง ขยายขอบเขต ปรับแก้จิตใจและพฤติกรรม และปลดปล่อยให้หลุดพ้นหน้าที่สำคัญของปัญญา คือ ปลดปล่อย ทำให้เป็นอิสระ ตัวอย่างง่าย ๆ เพียงแค่ไปที่ไหน เจออะไร ถ้าไม่รู้ว่าคืออะไร ไม่รู้จะปฏิบัติต่อมันอย่างไร หรือพบปัญหา ไม่รู้ วิธีแก้ไข จิตใจก็เกิดความอึดอัด รู้สึกบีบคั้น ไม่สบายใจ นี่คือทุกข์ แต่พอปัญญามา รู้ว่าอะไรเป็น อะไร จะทำอย่างไร ก็โล่งทันที พฤติกรรมติดตันอยู่ พอปัญญามา ก็ไปได้ จิตใจอึดอันอยู่ พอปัญญามา ก็โล่งไป องค์ประกอบของชีวิต ๓ ด้านนี้ ทำงานไปด้วยกัน ประสานกันไป และเป็นเหตุ ปัจจัยแก่กัน ไม่แยก ต่างหากจากกัน

การสัมพันธ์กับโลกด้วยอินทรีย์และพฤติกรรมทางกายวาจา (ด้านที่ ๑) จะเป็นไปอย่างไร ก็ขึ้นต่อเจตนา ภาวะและคุณสมบัติของจิตใจ (ด้านที่ ๒) และทำ ได้ภายในขอบเขตของ ปัญญา (ด้านที่ ๓)

ความตั้งใจและความต้องการเป็นต้น ของจิตใจ (ด้านที่ ๒) ต้องอาศัยการสื่อทางอินทรีย์ และพฤติกรรมทางกายวาจาเป็นเครื่องสนอง (ด้านที่ ๑) ต้องถูกกำหนดและจำกัดขอบเขตตลอดจนปรับเปลี่ยนโดยความเชื่อถือ ความคิดเห็น และความรู้ความเข้าใจที่มีอยู่และที่เพิ่มหรือเปลี่ยนไป (ด้านที่ ๓) ปัญญาจะทำงานและจะพัฒนาได้ดีหรือไม่ (ด้านที่ ๓) ต้องอาศัยอินทรีย์ เช่น ตูฟัง อาศัย กายเคลื่อนไหว เช่น เดินไป จับ จัด คั้น ฯลฯ ใช้วาจาสื่อสารไถ่ถาม ได้ดีโดยมีทักษะแค่ไหน (ด้านที่ ๑) ต้องอาศัยภาวะและคุณสมบัติของจิตใจ เช่น ความสนใจ ใฝ่ใจ ความมีใจเข้มแข็งสู้ปัญหา ความ ขยันอดทน ความชอบคบ มีสติ ความมีใจสงบแน่วแน่ มีสมาธิ หรือไม่เพียงใด เป็นต้น (ด้านที่ ๒) นี้ คือการดำเนินไปของชีวิต ที่องค์ประกอบ ๓ ด้านทำงานไปด้วยกัน อาศัยกัน ประสานกัน เป็นปัจจัย แก่กัน ซึ่งเป็นความจริงของชีวิตนั้นตามธรรมดาของมัน เป็นเรื่องของธรรมชาติ และจึงเป็นเหตุผลที่ บอกอยู่ในตัวว่าทำไมจะต้องแยกชีวิตหรือการดำเนินชีวิตเป็น ๓ ด้าน จะแบ่งมากหรือน้อยกว่านี้ไม่ได้

เมื่อชีวิตที่ดำเนินไปมี ๓ ด้านอย่างนี้ การศึกษาที่ฝึกคนให้ดำเนินชีวิตได้ดีก็ต้องฝึกฝน พัฒนาที่ ๓ ด้านของชีวิตนั้น

ดังนั้น การฝึกหรือศึกษา คือ สิกขา จึงแยกเป็น ๓ ส่วน ดังที่เรียกว่าไตรสิกขา เพื่อฝึกฝนพัฒนา ๓ ด้านของชีวิตนั้น ให้ตรงกัน แต่เป็นการพัฒนาพร้อมไปด้วยกันอย่างประสานเป็นระบบสัมพันธ์อันหนึ่งอันเดียวไตรสิกขา: ระบบการศึกษา ซึ่งพัฒนาชีวิตที่ดำเนินไปทั้งระบบ ในระบบการดำเนินชีวิต ๓ ด้าน ที่กล่าวแล้วนั้น เมื่อศึกษาฝึกชีวิต ๓ ด้านนั้นไปแค่นั้น ก็เป็นอยู่ ดำเนินชีวิตที่ดีได้เท่านั้น ฝึกอย่างไร ก็ได้เช่นนั้น หรือสิกขาอย่างไร ก็ได้มรรคอย่างนั้น สิกขา คือการศึกษา ที่ฝึกอบรมชีวิต๓ ด้านนั้น มีดังนี้

๑. สิกขา/การฝึกศึกษา ด้านสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมจะเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ เพื่อนมนุษย์ ตลอดจนสรรพสัตว์ หรือสิ่งแวดล้อมทางวัตถุก็ตาม ด้วยอินทรีย์ (เช่น ตา หู) หรือ ด้วยกาย วาจา กิเลส เรียกว่า ศील (เรียกเต็มว่า อธิศีลสิกขา)

๒. สิกขา/การฝึกศึกษา ด้านจิตใจ เรียกว่า สมาธิ (เรียกเต็มว่า อธิจิตตสิกขา)

๓. สิกขา/การฝึกศึกษา ด้านปัญญา เรียกว่า ปัญญา (เรียกเต็มว่า อธิปัญญาสิกขา)

รวมความว่า การฝึกศึกษานั้น มี ๓ อย่าง เรียกว่า สิกขา ๓ หรือ ไตรสิกขา คือ ศील สมาธิ ปัญญา ซึ่งพูดด้วยถ้อยคำของคนยุคปัจจุบันว่า เป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีการบูรณาการ และให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีคุณภาพ

เมื่อมองจากแง่ของสิกขา ๓ จะเห็นความหมายของสิกขาแต่ละอย่าง ดังนี้

๑. ศील^{๕๖} คือ สิกขาหรือการศึกษาที่ฝึกในด้านการสัมพันธ์ติดต่อกับปฏิบัติจัดการกับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางวัตถุและทางสังคม ทั้งด้วยอินทรีย์ต่าง ๆ และด้วยพฤติกรรมทางกาย-วาจา พูดอีกอย่างหนึ่งว่า การมีวิถีชีวิตที่ปลอดภัยไร้การเบียดเบียน หรือการดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลแก่สังคมและแก่โลก

๒. สมาธิ^{๕๗} คือ สิกขาหรือการศึกษาที่ฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจ ได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา ความมีไมตรี ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสุภาพอ่อนโยน ความเคารพ ความซื่อสัตย์ ความกตัญญูในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความกล้าหาญ ความขยันความอดทน ความรับผิดชอบ ความมุ่งมั่นแน่วแน่ ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความมีปิติ

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๘.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗.

อิมใจ ความมีปราโมทย์ร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจพูดสั้น ๆ ว่า พัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต

๓. ปัญญา^{๕๘} คือ สึกขาหรือการศึกษาที่ฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อที่มีเหตุผล ความเห็นที่เข้าสู่แนวทางของความเป็นจริง การรู้จักหาความรู้ การรู้จักคิดพิจารณา การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ทดลอง ตรวจสอบ ความรู้เข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การเข้าถึงความจริง การนำความรู้มาใช้แก้ไขปัญหา และคิดการต่าง ๆ ในทางเกื้อกูลสร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่งเน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่มีนเป็น ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิต ที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดปัญหาไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์

หลักทั้ง ๓ ประการแห่งไตรสิกขา ที่กล่าวมานี้ เป็นการศึกษาที่ฝึกคนให้เจริญพัฒนาขึ้นไปในองค์ประกอบทั้ง ๓ ด้านของชีวิตที่ต้งาม ที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นย้าอีกครั้งหนึ่งว่า การฝึกศึกษา ที่จะให้มีชีวิตที่ต้งาม เป็นสิกขา ชีวิตต้งามที่เกิดจากการฝึกศึกษานั้น เป็นมรรคระบบแห่งสิกขา เริ่มด้วยจัดปรับพื้นที่ให้พร้อมที่จะทำงานฝึกศึกษาไตรสิกขา เป็นการศึกษา ๓ ด้าน ที่พัฒนาชีวิตไป พร้อมกันทั้งระบบ แต่ถ้ามองหยาบ ๆ เป็นภาพใหญ่ ก็มองเห็นเป็นการฝึกศึกษาที่ดำเนินไปใน ๓ ด้าน/ขั้นตอนตามลำดับ (มองได้ทั้งในแง่ประสานกันและเป็นปัจจัยต่อกัน)

ศีลเป็นเหมือนการจัดปรับพื้นที่และบริเวณแวดล้อม ให้สะอาดหมดจดเรียบร้อยราบรื่น แน่นหนามั่นคง มีสภาพที่พร้อมจะทำงานได้คล่องสะดวก สมาธิ เป็นเหมือนการเตรียมตัวของผู้ทำงานให้มีเรี่ยวแรงกำลังความถนัดชัดเจนที่พร้อมจะลงมือทำงาน และ ปัญญา คือ การเห็นความจริง^{๕๙} เป็นเหมือนอุปกรณ์ที่จะใช้ทำงานนั้น ๆ ให้สำเร็จ เช่น จะตัดต้นไม้: ได้พื้นเหยียบยันที่แน่นหนามั่นคง (ศีล) + มีกำลังแขนแข็งแรงจับมีดหรือขวานได้ถนัดมั่น (สมาธิ) + อุปกรณ์คือมีดหรือขวานที่ใช้ตัดนั้นได้ขนาดมีคุณภาพดีและลับไว้คมกริบ (ปัญญา)-ได้ผลคือตัดไม้สำเร็จโดยไม่ยาก

อีกอุปมาหนึ่งที่อาจจะช่วยเสริมความชัดเจน บ้านเรือนที่อยู่ทำงาน ฝาผนังขรุขระหลังคำร่ว รอบอาคารถนนหนทางรุงรัง ทั้งเป็นถิ่นไม่ปลอดภัย (ขาดศีล) การจัดแต่งตั้งวางสิ่งของเครื่องใช้ จะเตรียมตัวอยู่หรือทำงาน อืดอาด ชัดข้อง ไม่พร้อมไม่สบายไม่มั่นใจไปหมด (ขาดสมาธิ) การเป็นอยู่และทำงานคิดการทั้งหลาย ไม่อาจดำเนินไปได้ด้วยดี (ขาดปัญญา) ชีวิตและงานไม่สัมฤทธิ์ลู่จุดหมาย

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๙.

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๘๗๕.

เนื่องจากไตรสิกขา เป็นหลักใหญ่ที่ครอบคลุมธรรมภาคปฏิบัติทั้งหมด ในที่นี้จึงมิใช่โอกาสที่จะอธิบายหลักธรรมหมวดนี้ได้มาก โดยเฉพาะชั้นสมาธิและปัญญาที่เป็นธรรมละเอียด ลึกซึ้ง จะยังไม่พูดเพิ่มเติมจากที่ได้อธิบายไปแล้ว แต่ในขั้นศีลจะพูดเพิ่มอีกบ้าง เพราะเกี่ยวข้องกับ คนทั่วไป มาก และจะได้เป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสิกขาทั้ง ๓ ด้านนั้นด้วย

หลักการที่นำไปสู่ความยั่งยืน สรุปลงได้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. รักษาและกระตุ้นให้เกิดความหลากหลาย การพัฒนาที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนมีหลายแนวทางทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มนุษย์จึงควรรักษาและกระตุ้นให้เกิดความหลากหลาย โดยไม่ผูกขาดเฉพาะรูปแบบที่ถูกต้องที่สุดหรือสมบูรณ์ที่สุดของวัฒนธรรม จริยธรรม ศาสนา และสังคม เพียงแนวทางใดทางหนึ่งเท่านั้น

๒. ดำเนินการพัฒนาหรือสร้างระบบเศรษฐกิจที่รวมเอาสิ่งแวดล้อมและเวลาในอนาคต เข้าไว้ในกระบวนการตัดสินใจ

๓. ต้องแสวงหาแนวทางที่เห็นร่วมกันบนพื้นฐานของสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และศีลธรรม ที่มีความหลากหลาย

แนวทางในการปฏิบัติที่จะไปสู่การพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน มีดังนี้

๑. การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ควรดำเนินการดังนี้
  - การอนุรักษ์สสารและวงจรการหมุนเวียน ซึ่งเป็นความสามารถในการฟื้นตัว ของธรรมชาติ
  - จำกัดการปล่อยของเสีย เพื่อรักษาความสามารถของธรรมชาติในการจัดการกับ ของเสีย
  - รักษาความหลากหลายของระบบนิเวศแบบต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันบนพื้นที่ ใดพื้นที่หนึ่ง เพื่อควบคุมความสามารถในการสร้างผลผลิตของธรรมชาติไว้
๒. การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ควรดำเนินการดังนี้
  - ทำให้เกิดความยุติธรรม โดยอาศัยหลักการว่า “ใครทำคนนั้นต้องจ่าย”
  - ให้การชดเชยกับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากผู้ที่ก่อให้เกิดปัญหา
  - มีมาตรการชดเชยแก่การผลิตที่สร้างผลดีต่อสิ่งแวดล้อมที่อาจมีกำไรน้อย ในระบบธุรกิจ
  - กระจายสิทธิและรับรองสิทธิในการใช้ทรัพยากรให้แก่กลุ่มคนในสังคม อย่างเสมอภาค
  - ให้ความคุ้มครองทรัพยากรไปพร้อม ๆ กับการรักษาสิ่งแวดล้อม
  - ต้องควบคุมอย่าให้สังคมต้องจ่ายค่าชดเชยเพื่อปกปิดปัญหามลพิษวิทยาและสิ่งแวดล้อม
  - ส่งเสริมและกระตุ้นการหมุนเวียนผลผลิตที่เลิกใช้แล้ว และทำวิธีการยืดอายุ ผลิตภัณฑ์

๓. การหลีกเลี่ยงความล้มเหลวของกลไกรัฐที่เกี่ยวข้อง โดยการปฏิบัติสิ่งต่อไปนี้

- ใช้กลไกการตลาดตามระบบปกติ
- ส่งเสริมเจตคติที่ดีของสังคมต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ
- ยึดหลักความยุติธรรมในสังคม ถ้าใครต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องยอมจ่ายเงินตามมูลค่าที่เป็นจริงของทรัพยากรนั้น ๆ ไม่ใช่ระบบผูกขาดและพุทธศาสนามีแนวความคิดอันจะสามารถใช้เป็นทักษะแม่บทได้ นั่นคือ ไตรสิกขา

หลักไตรสิกขานั้น ถือได้ว่า เป็นทักษะ หรือแนวความคิดแม่บทที่จะนำไปแก้ไขปัญหาแบบองค์รวม ซึ่งมีองค์ประกอบหลัก ๓ ประการด้วยกัน คือ

๑. ระดับพฤติกรรม คือ กิริยาของสิ่งมีชีวิตที่แสดงออกมาเพื่อตอบสนอง ต่อสิ่งเร้า อันเป็นไปอย่างเหมาะสมเพื่อการอยู่รอดของชีวิต ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ตัวกระตุ้นที่เหมาะสมกับความพร้อมภายในร่างกายของสัตว์ ทำให้สัตว์ปลดปล่อยพฤติกรรมออกมาได้ เรียกว่า ตัวกระตุ้นปลดปล่อย (Releasing Stimulus) วงจรกระแสประสาทที่ไวต่อ ตัวกระตุ้นปลดปล่อย เรียกว่า กลไกการปลดปล่อยพฤติกรรม (Releasing Mechanism)

เมธาวิ อุดมธรรมานุภาพ กล่าวว่า พฤติกรรม หมายถึง กิจกรรมของบุคคลที่เป็นรูปธรรม เช่นการกระทำ การตอบโต้กับสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมภายในจิตใจที่เป็นนามธรรม เช่นความคิด ความรู้สึก^{๖๐}

ดังนั้น พฤติกรรม คือ การกระทำหรืออาการที่แสดงออกทางกล้ามเนื้อ ความคิด และความรู้สึกเพื่อตอบสนองสิ่งเร้า เช่น การกระทำ การตอบโต้กับสิ่งแวดล้อม เป็นต้น พุทธศาสนามุ่งเน้นให้มนุษย์ มีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติป่าไม้ ไม่ฝืนกฎธรรมชาติ ไม่ข่มขืน ทารุณ แสวงหาผลประโยชน์ เอารอดเอาเปรียบ เยียบย่ำซ้ำเติม รีดทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติ โดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะบังเกิดขึ้น

๒. ระดับจิตใจ เน้นให้ทุกคนมีความเมตตา กล่าวคือ รักและทะนุถนอม เอาใจใส่ ทุกคนมีส่วนรับผิดชอบต่อชะตากรรมของธรรมชาติร่วมกัน และมีความกตัญญูต่อธรรมชาติ ต้นไม้ ดังคำกล่าวที่ว่า ได้กินจากป่าต้องรักษาป่า ได้กินจากน้ำ ต้องรักษาป่า ไม่พยายามที่จะแสดงถึงความเป็นเจ้านายของธรรมชาติป่าไม้ หากแต่ดำรงตนอยู่ในสถานะของความเป็นมิตรที่ดีต่อกัน

๓. ระดับปัญญา มองให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของของสรรพสิ่ง กล่าวคือว่ามนุษย์กับป่าไม้จะต้องสัมพันธ์กัน การกระทำการของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง จะส่งผลกระทบต่อถึงกันในพื้นที่ ฉะนั้น มนุษย์และธรรมชาติป่าไม้ จะต้องพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

^{๖๐} เมธาวิ อุดมธรรมานุภาพ และคณะ, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

ดังนั้นพระพุทธเจ้าและเหล่าอริยสาวกได้พิสูจน์ให้เห็นถึงแนวความคิดและหลักการดังกล่าว โดยมีวิถีชีวิตทั้งก่อนและหลังการตรัสรู้ที่ดำรงอยู่ในลักษณะประสานสอดคล้องกับ ธรรมชาติ มีจิตใจที่รักและทะนุถนอมธรรมชาติป่าไม้ อีกทั้งมองเห็นว่า มนุษย์กับธรรมชาติ นั้น จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ฉะนั้น ถึงเวลาแล้ว ที่เราจะต้องนำแนวความคิดดังกล่าวมาวางเป็นทศนะแม่บท เพื่อที่จะให้มนุษย์และธรรมชาติต้นไม้ทำที่ประสานสอดคล้องกัน

๒.๒.๓ หลักขรรยาวาสธรรม ๔

การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยหลักอริยสัจในระยะเริ่มต้นของศตวรรษที่ผ่านมา เราจะเห็นว่ามนุษยชาติได้ดำรงตนอยู่ท่ามกลางวิกฤตการณ์ที่ปั่นป่วน ซึ่งมีอยู่ทั่วขอบเขตของโลก เป็นวิกฤตการณ์ที่ซับซ้อนหลายมิติ ล้วนส่งผลกระทบต่อเราในทุก ๆ ด้านวิกฤตการณ์ที่มนุษย์กำลังเผชิญหน้าอยู่ในขณะนี้ มีหลายประการด้วยกัน กล่าวคือ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และปัญหาที่นำกลัวยู่ในขณะนี้ คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้น เมื่อกล่าวถึงภาพรวม เราจะพบได้ว่าเกิดขึ้นจากพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม ล้วนกลายเป็นปัญหาที่จะทำลายตัวมนุษย์เอง และมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้บริโภคทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยตรง จึงเป็นเรื่องยากที่หลีกเลี่ยงผลกระทบซึ่งจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอากาศเสีย แผ่นดินทรุด และการร่อยหรอของจำนวนป่าไม้ในลักษณะต่าง ๆ

จากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังคุกคามมวลมนุษยชาติอยู่ในขณะนี้ เป็นเหตุให้มนุษย์เริ่มหันมาให้ความสนใจ และทำให้เกิดมีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมในการรักษาสิ่งแวดล้อม เช่น กลุ่ม Greenpeace เป็นต้น ถึงแม้ประเทศไทยเองก็ได้ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวจึงได้มีการกำหนดนโยบายในการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดังได้กล่าวปรารภถึงปัญหาการพัฒนาประเทศในช่วงระยะเวลา ๒๐ ปี ที่ผ่านมาว่า

“ขณะเดียวกันก็พบว่า การขยายตัวอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจนั้น ได้สร้างความเสื่อมโทรมให้แก่ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ๆ หลายด้าน เช่น ที่ดิน อากาศ แหล่งน้ำและป่าไม้ เป็นต้น”

“ป่าไม้” เป็นสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญต่อมนุษยชาติในการช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ (Ecology System) ในอันที่จะป้องกันความวิบัติทางธรรมชาติ เช่น ความแห้งแล้ง ปัญหาการพังทลายของหน้าดิน ปัญหามลพิษ อุณหภูมิสูงขึ้น เป็นต้น แก่ตัวมนุษย์เอง แต่เพราะอารยธรรมตะวันตกที่มาจากรากฐานทางความคิดที่มองมนุษย์แยกต่างหากออกจากธรรมชาติ ล้วนมีทำที่ต่อธรรมชาติในลักษณะสำคัญ ๓ ประการ ดังนี้

ก. มองเห็นว่า มนุษย์เป็นสิ่งที่แยกต่างหากออกจากธรรมชาติ

ข. มนุษย์ที่ครอบครองธรรมชาตินั้น จะต้องครอบครองเป็นนาย เป็นผู้พิชิต เป็นผู้จัดการธรรมชาติ

ค. สาเหตุที่จัดการธรรมชาตินั้น ก็เพื่อนำธรรมชาติมาสร้างสรรค์เป็นรูปลักษณ์ต่าง ๆ ในการใช้เป็นเครื่องมือบำรุงบำเรอ สนองความต้องการของมนุษย์ จากแนวคิดดังกล่าว จึงเป็นสาเหตุให้มนุษย์ตัดไม้ทำลายป่า และนำผลประโยชน์เหล่านั้นมา สนองความต้องการของตนโดยไม่คำนึงถึงระบบนิเวศที่กำลังจะสูญเสีย

สิ่งที่สามารถชี้ชัดให้เห็นถึงความหายนะที่คนไทยได้รับจากการตัดไม้ทำลายก็คือ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้เกิดเหตุน้ำท่วมในภาคใต้อย่างฉับพลัน เนื่องจากไม่มีป่าไม้คลุมดิน เหตุการณ์ ดังกล่าว ได้คร่าชีวิตคนไปถึง ๑๖๖ ราย ทำลายบ้านเรือนของราษฎรไป ๑๖,๐๐๐ หลัง และทำลายพื้นที่เพาะปลูกนับล้านไร่จากสภาพการณ์ดังกล่าว เราจะเห็นได้ว่า ผลของการมองธรรมชาติแบบโลกตะวันตกนั้น ได้กลายเป็นหอกที่คอยทิ่มแทง และสร้างความหายนะให้บังเกิดแก่มวลมนุษยชาติอย่างน่ากลัว และได้สร้างความสูญเสียทางด้านกายภาพ และจิตภาพให้แก่คนในสังคม โลกอย่างไม่มีวันจบสิ้น ตราบเท่าที่เขายังถูกอวิชชา และตัณหาครอบงำ โดยมีได้เปลี่ยนแปลง ทักษะคติ และท่าทีที่ได้กระทำต่อป่าไม้

จากสภาพปัญหาดังกล่าวข้างต้น จึงย้อนเข้ามาสู่คำถามที่ว่า “ป่าไม่วิกฤติ” ผิดที่วิธีคิดหรือใครทำ จากหลักการที่กล่าวมาในเบื้องต้น ได้กลายเป็นสิ่งที่ชี้ชัดให้เราเห็นว่า ทักษะที่คน ส่วนใหญ่หลงยึดเป็นแม่บทนั้น ผิดทางเสียแล้ว ดังนั้น เราจึงต้องการ “ทักษะแม่บท” (Paradigm) อย่างใหม่ ซึ่งเป็นการมองความเป็นจริงด้วยสายตาใหม่ เป็นการเปลี่ยนแปลงปฐมฐาน ในทางความคิด แนวคิดที่ถูกต้องจะหาได้จากที่ใด และมีแนวความคิดที่เป็นแม่บทอย่างไร คำตอบ ก็คือพุทธศาสนา

“รูปแบบของการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนอง ความต้องการของตนเอง” (Sustainable Development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs) คำกล่าวข้างต้นนั้นคือคำจำกัดความของ “การปัญหาสิ่งแวดล้อม ภาษาอังกฤษ เรียกว่า Environmental solutions โดยสมัชชาโลกจาก World Commission on Environment ที่กำเนิดขึ้นจากรายงานเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน (The Brunt land Report หรือ Our Common Future) ภาพรวมของรายงานฉบับนี้มีความมุ่งหมายของการสร้างความร่วมมือในระดับโลก ที่จะรักษาและป้องกันสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติไว้ เนื่องจากความเสื่อมโทรมและสูญเสียทางทรัพยากรธรรมชาติที่ได้ปรากฏขึ้น ปรัชญาแนวคิดนี้ได้รับความสำคัญต่อการวางความมุ่งหมาย จากองค์กรในระดับโลกต่าง ๆ อย่างมากมาย และทั้งการประชุมเพื่อค้นหาแผนปฏิบัติการที่จะเป็น

แนวทางร่วมกัน แต่ความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนจากรายงานเรื่องสิ่งแวดล้อมและการแก้ปัญหา นั้น มีการสื่อความหมายที่กว้างครอบคลุมหลากหลายประเด็น

การแก้ปัญหาแบบอย่างยั่งยืนตามแนวคิดเชิงพุทธศาสตร์กล่าวว่าหัวใจของการแก้ปัญหาแบบยั่งยืน นั้น ประกอบด้วยคำศัพท์ที่นำมาจับคู่กัน ๒ คู่ คือ การแก้ปัญหา (problem-solving) กับ สิ่งแวดล้อม (Environment) และเศรษฐกิจ (Economy) กับนิเวศวิทยา (Ecology) โดยเห็นว่าควรให้ความเจริญทาง เศรษฐกิจอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม หมายความว่าต้องให้มีการแก้ปัญหาหรือความเติบโตทางเศรษฐกิจนั้น อยู่ในภาวะที่สิ่งแวดล้อมรองรับไว้ด้วย หรือว่าเจริญไปโดยไม่รังแก ธรรมชาติ การแก้ปัญหาที่ยั่งยืนนี้มีลักษณะเป็นการพัฒนาที่เป็นบูรณาการ (integrated) คือทำให้เกิด เป็นองค์รวม (holistic) หมายความว่าองค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือ มีดุลยภาพ (balanced) สำหรับการจะแก้ปัญหาให้สำเร็จได้นั้น พระธรรมปิฎกเห็นว่า คนต้องมีจริยธรรม เนื่องจากปัจจุบันมนุษย์มีนิสัยที่เป็นสังคมบริโภค ประสบกับปัญหาสังคมและชีวิตจิตใจ จนกระทั่งเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมขึ้น จึงต้องนำเอาจริยธรรมมาช่วย แก้ปัญหาอย่างจริงจัง โดยการพัฒนาให้คนมีจริยธรรมนั้นจะสำเร็จได้

การศึกษาอย่างน้อยจะต้องรู้เท่าทันปัญหา เมื่อพัฒนาคนขึ้นไปแล้ว จึงจะเกิดจริยธรรมที่แท้จริง คือ เป็นจริยธรรมแห่งความพอใจและความสุข การพัฒนาอย่างยั่งยืนว่า ในภาษาพระไตรปิฎก หรือภาษาบาลี จะปรากฏในคำ ๒ คำ คือ ภาวนา กับ พัฒนา โดยให้ความหมายของคำทั้งสองนี้ว่าพัฒนา หรือ วัฒนา หมายถึง การเติบโต เช่น ต้นไม้งอก เป็นการเติบโตที่ไม่มีการควบคุม ไม่มีการกำหนดเป้าหมาย ซึ่งอาจจะยั่งยืนหรือไม่ยั่งยืนก็ได้

ภาวนา หมายถึง เจริญ เป็นความเจริญที่ยั่งยืน มีการควบคุมและกำหนดเป้าหมาย ซึ่งคำว่าภาวนานี้ใช้ในการพัฒนามนุษย์ คือ กายภาวนา จิตภาวนา ศีลภาวนา และปัญญาภาวนา โดยการพัฒนายั่งยืนเป็นการพัฒนาที่สัมพันธ์กับมนุษย์ มีมนุษย์เป็นตัวตั้งในการพัฒนาซึ่งหากมองไปว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่สัมพันธ์กับโลกและสิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่ หมายถึงการรักษา มรดกของโลก สิ่งแวดล้อมของโลกให้คงอยู่ชั่วลูกชั่วหลาน จะเป็นแนวคิดที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม อย่างเดียว นอกจากนี้แนวคิดทางพระพุทธศาสนายังถือว่ามนุษย์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ คือให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปเพื่อการสร้างสันติสุขการอยู่ร่วมกันระหว่าง มนุษย์กับธรรมชาติ โดยใช้การศึกษาเป็นกลไกในการดำเนินการ และมีหลักธรรมทางพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือเป็นการใช้วิถีชีวิตของคนเป็นฐานความคิดในการพัฒนา คือจะมุ่งไปที่การพัฒนา ระบบการ ดำเนินชีวิตของคน ชุมชน และสังคม ตลอดจนสภาพแวดล้อมให้ดำรงอยู่ด้วยดีต่อเนื่องเรื่อยไป เราจะนำหลักธรรม ๔ ประการ คือ

๑. สัจจะ คือการเป็นคนจริง ในที่นี้จะนำเสนอสองนัยยะ นัยยะแรกคือ เมื่อตั้งใจอะไรไว้แล้ว ก็จริงต่อเป้าหมายนั้นไม่ทอด้อยต่อเป้าหมายนั้น เพราะงานทุกอย่างในโลกนี้ทั้งงานใหญ่ งานเล็ก

ล้วนต้องเจออุปสรรคด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งอุปสรรคภายในคือใจของเราเอง หรืออุปสรรคภายนอก เจื่อนใจ สิ่งแวดล้อม ผู้คนรอบตัวก็ตาม ดังนั้นจะประสบความสำเร็จได้ “เราต้องจริง” เมื่อเจออุปสรรคก็ไม่หยุด แต่จงเดินหน้าต่อไปจนบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ นัยยะที่สองคือเป็นคนที่รักษาคำพูด พูดคำไหนคำนั้น เชื่อถือได้ เหมือนดังพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า “ตถาคต พูดอย่างไรทำอย่างนั้น ทำอย่างไรพูดอย่างนั้น” ถ้าทำได้อย่างนี้ เราจะเป็นคนที่น่าเชื่อถือ ส่งผลให้ชีวิตเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

๒. ทมะ คือการฝึกตัวเอง เมื่อเราตั้งใจอะไรไว้แล้วก็ต้องฝึกตัวเองให้เพิ่มพูนตลอดเวลา เพื่อจะได้สามารถทำไปถึงเป้าหมายได้สำเร็จสมความตั้งใจ ตอนเริ่มต้นอาจจะไม่ได้เก่ง แต่มุ่งมั่นตรงต่อเป้าหมายนั้น แล้วฝึกตัวเองพัฒนาศักยภาพ ขอเพียงอย่าหยุดการฝึกตัวเอง ฝึกไปจนตลอดชีวิตของเราเลย สุดท้ายความสำเร็จจะเป็นของเรา

๓. ขันติ คือความอดทน ความอดทนในที่นี้มี ๔ ระดับ

๓.๑ อดทนต่อความลำบากตรากตรำ

๓.๒ อดทนต่อทุกขเวทนา

๓.๓ อดทนต่อการกระทบกระทั่ง

๓.๔ อดทนต่อสิ่งที่เฝ้าชวนใจ หรือกิเลสซึ่งทนได้ยาก

๔. จาคะ คือความเสียสละ ทั้งสละวัตถุสิ่งของ มีน้ำใจช่วยเหลือคนอื่น และสละอารมณ์ ไม่เก็บอารมณ์ขุ่นมัวไว้ในใจ ทำให้ใจเราผ่อนคลายอยู่เรื่อย ๆ คนเราจะประสบความสำเร็จได้ต้องรู้จักจาคะ ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลคนอื่นด้วย คนไหนที่เริ่มเติบโตในหน้าที่การงานแล้ว มีน้ำใจต่อผู้ร่วมงานรอบข้างไม่โตเดี่ยว ดึงคนอื่นขึ้นมาด้วยเป็นกลุ่ม ก็จะสามารถรับมือกับอุปสรรคที่จะเกิดขึ้นได้อย่างมั่นคงผู้นำฆราวาสธรรม ๔ ไปใช้ แม้อยู่ครองเรือนก็จะเป็นฆราวาส คุุหส์ถ์ที่มีความสุข ความสำเร็จในชีวิต หากเป็นนักบวชก็จะได้รับผลแห่งการปฏิบัติบำเพ็ญสมณธรรมด้วยสิ่งที่ตั้งใจ ปฏิบัติตามหลักฆราวาสธรรม ทั้ง ๔ ประการนี้

วิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก (World environment crisis) การที่มนุษย์หรือชาวโลกจะแก้ วิกฤตสิ่งแวดล้อม หรือออกจากภาวะโลกร้อน หรือภาวะอันไม่พึงประสงค์ที่เราเรียกว่า ธรรมชาติแวดล้อมเป็นเหตุก่อทุกข์ให้กับเรานั้น มนุษย์ต้องใช้หลักรู้หลักคิดธรรมะ ๔ ประการนี้เป็นเครื่องมือ พัฒนาตนเองทั้ง ใจกาย คือ

๑) มนุษย์ต้องรู้สภาวะธรรม คือ สภาพการณ์ของภาวะโลกร้อน เป็นต้น ให้ได้ว่าเป็นอะไร อยู่ในลักษณะหรือสภาพใด เช่น รู้ว่าร้อนระดับไหน ขนาดไหน เป็นต้น โดยทั่วไปมนุษย์สัมผัสความร้อนภายนอกกายได้ โดยอาศัยประสาทสัมผัสทางกาย (กายสัมผัส) และส่งสัจจิตให้รู้สึกได้ จำได้ คิดได้ และรู้ได้ และเป็นเหตุก่อทุกข์ คือ ปีบคั้น ใจกาย ให้ทรนทรายเพราะกายร้อน อุณหภูมิในร่างกายกับภายนอกไม่สมดุลตามกฎหรือเหตุปัจจัยที่ธรรมชาติกำหนดให้ ผลคือเกิดความทุกข์กายและทุกข์ใจ และพูดจากันว่าเกิดภาวะโลกร้อน คือ ตนเองรู้สึกร้อนทั้งกายและใจ ส่วนโลกคือ ดิน น้ำ อากาศ

เป็นต้น ที่อยู่ภายนอกกายใจมนุษย์นั้น มันไม่ได้มาทุกซั่วนะไรกับมนุษย์เลย ดังนั้น การรู้สภาวะธรรมของวิฤตโลกร้อนจะมีนัยยะสำคัญอยู่ที่ความรู้สึกทางกายใจของมนุษย์นั่นเอง แต่สำหรับมุมมองของคนทั่วไปที่เข้าใจศาสตร์สมัยใหม่ก็จะมองสภาวะธรรมของโลกร้อนไปที่ระดับอนุภูมิภาคของโลกที่เพิ่มตึกรึขึ้น ตามมาตรวัดที่มนุษย์คิดค้นได้ บวกกับความรู้สึกร้อนของตนเอง ความรับรู้ทั้ง ๒ ลักษณะนี้ ภาษาธรรมใช้คำว่า รู้ สภาวะธรรมของวิฤตโลกร้อน (Knowing the nature of the hot world crisis) ส่วนวิฤตสิ่งแวดล้อมที่เป็นรายย่อยอื่น ๆ ทั้งที่เป็นธรรมชาติก็ดี สังคม-วัฒนธรรม ก็ดี เช่น ดินถล่ม น้ำท่วม สงครามศาสนา สงครามการเมือง สงครามเศรษฐกิจ เป็นต้น ก็มีนัยยะเดียวกัน คือ มนุษย์ต้องเริ่มต้นที่รู้สภาพหรือสภาวะธรรมของสิ่งนั้น ๆ เป็นเบื้องต้น

๒) ต้องเห็นสังขาร คือ มนุษย์ต้องเห็นหรือทำความเข้าใจในเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดภาวะวิฤตสิ่งแวดล้อม มีวิฤตโลกร้อนเป็นต้น ว่ามีเหตุปัจจัยอะไรบ้าง เช่น เหตุอันมีอยู่ในตัว ธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติ บทบาทธรรมชาติ ผลธรรมชาติเองโดยตรง หรือเหตุอันเกิดจากน้ำมือ มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องและหรือทั้ง ๒ ส่วนที่กล่าว เหตุปัจจัยที่คนทั่วไปพอจะรับรู้และเห็นได้ ประเมินได้ก็คือเหตุปัจจัยทั้ง ๒ ส่วนนี้ และเป็นตัวก่อวิฤตสิ่งแวดล้อมขึ้นในโลก เช่น วิฤตโลกร้อน และมนุษย์รู้สึกวโลกรคือตนเองร้อนมากกว่าเดิม และมองเห็นว่า พืช สัตว์ก็ได้รับผลด้วย แต่เหตุปัจจัยในรายละเอียดเชิงลึกและกว้างกว่านั้นนั้น มนุษย์จะต้องช่วยกันเรียนรู้ต่อไป จึงสรุปว่าหลักคิดนี้ คือธรรม ๒ ประการ แรกนี้ที่ชื่อว่า สภาวะธรรมและสังขาร หรือทุกข์อริยสัจ และทุกข์สมุทัย อริยสัจ นั้นโดยหน้าที่ของมนุษย์แล้วจำเป็นจะต้องรู้และต้องเห็น คือ รู้สภาพ และเห็นเหตุปัจจัยเกิดของมัน จึงจะช่วยกันแก้ไข ป้องกันมิให้เกิดผลเสียต่อตนเองได้

๓) ต้องทำตามธรรม หรือปฏิบัติธรรม คือมนุษย์ต้องลงมือปฏิบัติตามธรรมในข้อ ๓ ได้แก่ สังขาร คือ ขจัดเหตุปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดภาวะวิฤต เช่นโลกร้อน เป็นต้น โดยการช่วยกันสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นทั้งที่ตนเอง และธรรมชาติแวดล้อมภายนอกตน นั่นคือมนุษย์ต้องลงมือทำหน้าที่แก้ไขทั้งที่ตัวตนของตน และสิ่งแวดล้อมภายนอกตน ที่มนุษย์ทั่วไปรู้ และทำได้บ้างแล้ว คือ สร้างเครื่องปรับอากาศให้สอดคล้องกับอุณหภูมิที่ร่างกายตนต้องการ และลดการตัดไม้ ทำลายป่า และหรือรณรงค์ให้มีการปลูกป่ารักษาแหล่งน้ำ เป็นต้น ตรงจุดนี้เองที่พุทธทาสภิกขุ ท่านอธิบายว่า “การปฏิบัติธรรมคือ การทำหน้าที่” และที่ว่าถูกต้องตามธรรมก็คือ ถูกต้องตามกฎธรรม หรือสังขาร คือ ความจริงที่เป็นองค์รวม และธรรมสังขาร คือ ความจริงเฉพาะของสิ่งนั้น ๆ นั่นเอง

๔) ต้องมีหรือต้องได้ปฏิเวธธรรม คือ มนุษย์จะต้องหาทางแก้ไขให้ได้ว่าความปลอดภัยสิ่งแวดล้อม เช่น วิฤตโลกร้อนเป็นต้นที่วอนั้นคืออะไร และต้องตั้งเป้าไว้ว่าเราจะไปให้ถึง เข้าใจถึงภาวะหรือสภาวะนั้น ซึ่งเราคิดว่านั่นคือสภาวะทางกายใจของเรา และจะส่งผลต่อสภาวะทางจิตใจของเราด้วย พาดตนเองเข้าสู่และอยู่กับหลักธรรมคือสังขาร ๓ คือ สัจจานุลักษณะ คือ ศรัทธา เชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ของตนว่าสามารถเข้าถึงสัจจานุโพธิ์ คือ การตามรู้ความจริงทั้งหลายได้ โดยอาศัยสัจ

จานุปัตติ คือ การตามปฏิบัติโดยใช้พลังกายใจของตน นั่นคือการอาศัยปฏิบัติธรรม เป็นเครื่องมือ เข้าถึงปฏิเวธธรรม นั่นเอง

วิกฤตเศรษฐกิจโลก (World economic crisis) สิ่งที่ว่า เศรษฐกิจ (Economies) นั้น เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ทุกคน ผู้รู้ให้นิยามคำว่า “เศรษฐกิจ” ได้แก่งีกอันประเสริฐ คือกิจที่จะ ช่วยให้ชีวิตมนุษย์ดำรงอยู่ และขับเคลื่อนต่อไปได้ ว่ากันว่าสาระสำคัญของระบบเศรษฐกิจ คือ การผลิต การจ่ายผลผลิต และการบริโภคผลผลิต ซึ่งเกี่ยวกับปัจจัยในการดำรงชีพของมนุษย์ คือสิ่งที่ เป็น เครื่องอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน ซึ่งปัจจุบันระบบเศรษฐกิจของมนุษย์ถูกกำหนดให้ขึ้นอยู่กับ รายรับ รายจ่าย ที่เป็นเงินตราเข้ามาเป็นตัวขับเคลื่อนภารกิจและการได้มาซึ่งปัจจัยในการดำรงรักษา ชีวิต เมื่อกระแสไหลเวียนของตัวเงินเกิดขัดข้อง เพราะความพร่องทางปัญญาของมนุษย์ ก็ก่อปัญหา อื่น ๆ ตามมามากมาย และกระทบต่อผู้คนทั่วโลก

มนุษย์ไม่ปรารถนาประสพภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ แต่เศรษฐกิจก็อยู่ในฐานะเป็น ธรรมะ ประการหนึ่งและอยู่ภายใต้หลักเหตุผล ที่ภาษาพุทธธรรมเรียกว่า หลักทวาราสธรรม ๔ กล่าวนี้ก็จะ อยู่กับภาวะวิกฤต และทาความเข้าใจรวมทั้งภาวะวิกฤตให้เป็นโอกาส ได้คือ

๑. ต้องรู้ คือรู้ว่า สภาพปัญหา หรือ สภาวะธรรมของเศรษฐกิจหรือวิกฤตเศรษฐกิจคือ อะไร อย่างไร ใคร เมื่อใด เป็นต้น

๒. ต้องเห็น คือ ทำความเข้าใจให้ได้ว่าภาวะวิกฤตที่ว่่านั้นมีอะไรเป็นเหตุเกิด ค้นหาเหตุ ปัจจัยนั้นให้พบ

๓. ต้องทำ คือต้องลงมือปฏิบัติการจัดเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดวิกฤตตามที่ได้รู้สภาพและ เห็นเหตุปัจจัยที่แท้จริงของภาวะวิกฤตนั้นได้

๔. ต้องเป็น คือ เข้าถึงภาวะปกติหรือภาวะหลุดพ้นจากวิกฤต มีอิสระได้ ไม่ตกเป็นทาส ปัญหาแต่ใช้ปัญญาเป็นเครื่องประคับประคองตน

ชาวพุทธที่เข้าถึงธรรมของพระพุทธเจ้า หรือพุทธธรรม จะไม่เดือดร้อน หรือเป็นทุกข์ กับ ภาวะวิกฤต ดังกล่าวนี้จึงเกินเหตุ เพราะมีความรู้ ความแจ่มชัดในสังขธรรมหรือกฎธรรมชาติว่า ธรรม หรือสิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุและจะดับลงเพราะเหตุดับ คือ มีเกิด มีดับ เป็นธรรมดา นอกจากชาว พุทธใช้หลักเหตุผลเข้าใจในสภาพ มูลเหตุ เป้าหมาย และมรรควิธีแก้วิกฤต ตามแนวคิด แนวปฏิบัติ ตามธรรม ๔ ประการแล้ว ชาวพุทธยังสามารถหาหลักพุทธธรรม ข้อปัญญามาแก้ไขปัญหาทุกข์ภาวะ ที่เกิดขึ้นที่กายใจของมนุษย์ได้ด้วย โดยอาศัยความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการเกิดทุกข์ในจิตของ มนุษย์ที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท มีอวิชชา สังขาร ชาติ ภพ ที่เรียกว่า สมุทัยวาระ และมีศรัทธา ปราโมทย์...วิมุตติ ที่เรียกว่า นิโรธวาระ เป็นเครื่องมือแก้ทุกข์จิตทุกข์ใจลงได้ไม่ให้เกิดภาววิกฤตขึ้นใน จิตใจ หรือจิตใจเกิดวิกฤต เพราะพิษของเศรษฐกิจเป็นเหตุ โดยอาศัย สติสัมปชัญญะเป็นตัวช่วย สำคัญคือมีสติปัญญารู้ว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง คือเป็นไปตามเหตุปัจจัย วิกฤตการเมือง และความสงบสุข

ของโลก (World political conflict and peace crisis) ชาวพุทธมอง การเมืองว่าเป็นธรรมะในข้อ ๓ ในธรรม ๔ ความหมายคือ มองว่า การเมืองเป็นเรื่องหน้าที่ของมนุษย์ต้องทำ หรือปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎธรรม หรือกฎธรรมชาติ และ กฎมนุษย์ที่สอดคล้อง ถูกต้องตามกฎธรรมชาติ จึงจะก่อผลดีแก่มนุษย์ได้ และมองการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยว่า จะต้องถือธรรมเป็นใหญ่ ที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย^{๖๑} ไม่ยกย่องให้ถือตน และถือมติสังคม (อัตตาธิปไตยและโลกาธิปไตย) ที่ปราศจากเป็นใหญ่ ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลก็เป็นใหญ่ได้ คือให้มีอำนาจปกครอง หรือ จัดการสังคมได้ แต่ต้องอยู่ภายใต้ธรรม ให้ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่ถือตนและหรือถือสังคมคือคนหมู่มากเป็นใหญ่และทุกคนทุกฝ่ายต้องปฏิบัติตามธรรม นักการเมืองต้องถือธรรมเป็นใหญ่ ประชาชนเองก็ต้องถือธรรมเป็นใหญ่ “ถ้านักการเมืองและสมาชิกในสังคม ขาดธรรมประชาธิปไตยก็จะเป็นประชาธิปไตย” (พุทธทาสภิกขุ) นั่นคือนักการเมืองและสมาชิก ในสังคมจะต้องผ่านการฝึกอบรมตนให้มีปัญญาธรรม คุณธรรม และจริยธรรม นั่นคือ ทุกฝ่ายจะต้องเป็นผู้รู้ดี คิดดี และทำดีตามหลักอริยสัจ หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือหลักโพธิปักขิยธรรม มีสติปัญญา เป็นต้น หรืออีกนัยหนึ่ง นักการเมืองและสมาชิกสังคมจะต้องตั้งตนและวางตนไว้ในธรรมคือหลักกุศลกรรมบถ มีกายสุจริต วาจสุจริต และมโนสุจริต และหลักหนีอกุศลกรรมบถ คือ กายทุจจริต วาจทุจจริต และมโนทุจจริต ถ้าสมาชิกในสังคมทุกภาคส่วนถือธรรมเป็นใหญ่ คือปัญญาธรรม คุณธรรม และจริยธรรม ดังกล่าวข้างต้น เชื่อว่าภาวะวิกฤตทางการเมืองของโลกจะไม่เกิด หรือเกิดแต่จะแก้ไขได้โดยสันติ ผู้คนและสังคมก็จะมี ความสงบและมีความสุขได้ในอธิปไตยสูตร พระพุทธองค์ได้แสดงหลักการในการใช้อำนาจไว้ ๓ ประการ คือ

๑. อัตตาธิปไตย หมายถึง การถือตนเองเป็นใหญ่
๒. โลกาธิปไตย หมายถึง การถือคนอื่นเป็นใหญ่
๓. ธรรมาธิปไตย หมายถึง การถือธรรมเป็นใหญ่^{๖๒}

นักปกครองจะต้องมีคุณลักษณะทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมานี้ แต่วิธีการปกครองก็เป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างความสำเร็จในสังคมได้โดยอาศัยธรรมาธิปไตย หมายถึง การถือธรรมเป็นใหญ่ ในมุมมองของชาวพุทธที่รู้จักพุทธธรรม ก็มองว่า การเมืองคือธรรมวิกฤต การเมืองก็คือ วิกฤตธรรมะ หรือวิกฤตมนุษย์ที่พร่องในการรู้ธรรม เห็นธรรม และทำตามธรรม จึงได้ผลธรรมที่เป็นผลดีไม่สมบูรณ์ หรือพร่องในธรรม ๔ ประการคือ สภาธรรม สังฆธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิบัติธรรมนั่นเอง

^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๗.

^{๖๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

ดังนั้นการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมจะต้องผ่านการฝึกอบรมตนให้มีปัญญาธรรม คุณธรรม และจริยธรรม นั่นคือ ทุกฝ่ายจะต้องเป็นผู้รู้ดี คิดดี และทำดี ตามหลักขรวาจาธรรม เพื่อขจัดเหตุปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดภาวะวิกฤต เช่นโลกร้อน เป็นต้น หรืออีกนัยหนึ่ง นักการเมืองและสมาชิกสังคมจะต้องตั้งตน และวางตนไว้ในธรรมคือ หลักกุตลกรรมบถ มีกายสุจริต วจีสุจริต และ มโนสุจริต และหลักกนีกุตลกรรมบถ คือ กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต

สรุป

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม สรุปได้ดังนี้

การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมตามหลักศีล ๕ คือ ข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนาเพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น มีวินัยในตนเอง และประกอบอาชีพที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูลสร้างสรรค์และ ส่งเสริมสันติสุข (เสวนาคบหาเป็นสังคมเป็น พุดเป็น สื่อสารเป็น ทำเป็น) โดยสิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ บุคคลต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา

ไตรสิกขา คือ ไตรสิกขา ๓ ระดับสังคม จิต ปัญญา สิกขาที่จะให้เกิดมรรคหรืออริยอันประเสริฐ คือสิกขาที่เป็นการฝึกฝนพัฒนาคนครบทั้ง ๓ ด้าน ของชีวิต ซึ่งเรียกว่า ไตรสิกขา แปลว่า การศึกษาทั้ง ๓ ที่จะกล่าวต่อไปชีวิตมี ๓ ด้าน การฝึกศึกษาก็ต้องประสานกัน ๓ ส่วนพัฒนาคนแบบองค์รวม จึงเป็นเรื่องธรรมชาติของการศึกษาชีวิต และการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น แยกได้เป็น ๓ ด้าน คือ ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม การดำเนินชีวิตต้องติดต่อสื่อสารสัมพันธ์กับโลก หรือสิ่งแวดล้อมนอกตัว โดยใช้ทวาร ๖ ด้าน จิตใจในการสัมพันธ์ กับสิ่งแวดล้อมหรือแสดงออกทุกครั้ง จะมีการทำงานของจิตใจ และมีองค์ประกอบด้านจิตเกี่ยวข้อง เริ่มแต่ต้องมีเจตนา ความตั้งใจ ตั้งใจ หรือเจตจำนง และมีแรงจูงใจอย่างใดอย่างหนึ่ง พร้อมทั้งมีความรู้สึกสุข หรือทุกข์ สบาย หรือไม่สบาย และปฏิกิริยาต่อจากสุข-ทุกข์นั้น เช่น ชอบใจ หรือไม่ชอบใจ อยากจะได้อะไรจะเอา หรืออยากจะทำอะไร หรืออยากจะทำลาย ซึ่งจะมีผลชักนำพฤติกรรมทั้งหลาย ตั้งแต่จะให้ดูอะไร หรือไม่ให้ดูอะไร จะพูดอะไร จะพูดกับใครว่าอย่างไร ฯลฯ และด้านปัญญา ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือแสดงออกทุกครั้ง ก็ตาม เมื่อมีภาวะอาการทางจิตใจ อย่างหนึ่งอย่างใดก็ตาม องค์ประกอบอีกด้านหนึ่งของชีวิต คือ ความรู้ความเข้าใจ ความคิด ความเชื่อถือ เป็นต้น ที่เรียกรวม ๆ ว่าด้านปัญญา

การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมตามหลักขรวาจาธรรม คือ สังคมจะต้องผ่านการฝึกอบรมตนให้มีปัญญาธรรม คุณธรรม และจริยธรรม นั่นคือ ทุกฝ่ายจะต้องเป็นผู้รู้ดี คิดดี และทำดี เพื่อขจัดเหตุปัจจัยที่ส่งผล ให้เกิดภาวะวิกฤต เช่นโลกร้อน เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าสังคมชาวพุทธนั้นเป็นสังคมที่ร่ำรวยปัญญาธรรม คุณธรรม และจริยธรรม คือมีหลักพุทธธรรมให้ได้ศึกษาเรียนรู้ฝึกฝนอบรมตนได้ทั้งส่วนจิตวิญญาณ จิตและกายให้เจริญได้ ภายใต้หลักรู้ หลักคิด และหลักปฏิบัติที่ชื่อว่าไตรสิกขา คือ หลักเจริญปัญญา เจริญสมาธิ และเจริญ

ศีล หรือที่รับรู้กันทั่วไปว่าหลักศีล สมาธิ ปัญญา หรือให้ละเว้นอกุศลธรรมทั้งปวง แต่เจริญกุศล ธรรม และทำจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด ล้วนเป็นหลักรู้ หลักคิดและหลักปฏิบัติในการพัฒนาตนให้รู้ธรรม คือ รู้สภาวะธรรม เห็นธรรม คือ เห็นสังขารธรรม ปฏิบัติธรรมคือ ปฏิบัติตามธรรม และปฏิเวธธรรม คือ ได้ผลตามธรรมในการดูแลแก้ไขปัญหาของสิ่งแวดล้อมทางสังคมก็เกิดขึ้นได้ เพราะทุกคนมีความเข้าใจตนเองและสิ่งที่อยู่รอบตัวเราเป็นอย่างดี

๒.๓ พระราชบัญญัติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ ถือเป็นกฎหมายสิ่งแวดล้อมที่สำคัญของไทยอีกฉบับหนึ่งซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญหลายประการด้วยกัน ได้แก่ วัตถุประสงค์ในการส่งเสริมให้ประชาชนและองค์กรเอกชนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม จัดระบบการบริหารงานด้านสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปตามหลักการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยมีการกำหนดค่ามาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมและค่ามาตรฐานควบคุมมลพิษจากแหล่งกำเนิดเพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับมลพิษและนอกจากนี้ยังกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการก่อให้เกิดมลพิษให้เป็นไปโดยชัดเจนตลอดจนกำหนดให้มีมาตรการส่งเสริมด้านกองทุนและความช่วยเหลือด้านต่างๆ เพื่อเป็นการจูงใจให้มีการยอมรับที่จะปฏิบัติหน้าที่ในการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม^{๖๓}

พระราชบัญญัตินี้กำหนดมาตรการทางกฎหมายด้านสิ่งแวดล้อมไว้หลายประการทั้ง มาตรการในเชิงควบคุมป้องกัน^{๖๔} และมาตรการในการเยียวยาความเสียหายในกรณีที่มีความเสียหายเกิดขึ้น โดยได้บัญญัติไว้ในหมวด ๖ ความรับผิดทางแพ่งซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดความรับผิดทางแพ่งของบุคคลในกรณีที่เกิดความเสียหายไว้ในมาตรา ๙๖ และมาตรา ๙๗ โดยในแต่ละมาตรามีรายละเอียดดังนี้

^{๖๓} ดูเหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฯ **ท้ายพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕**, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๙ ตอนที่ ๓๗ ก ๔ เมษายน ๒๕๓๕, หน้า ๔๓.

^{๖๔} ในส่วนของมาตรการในเชิงควบคุมป้องกันก็ได้แก่ การกำหนดให้มีกองทุนสิ่งแวดล้อมตามมาตรา ๒๒ ที่ให้กองทุนสามารถใช้จ่ายเงินกองทุนเพื่อเป็นเงินช่วยเหลือและอุดหนุนกิจการใด ๆ ที่เกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้ หรือการกำหนดมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม, การกำหนดมาตรฐานควบคุมมลพิษจากแหล่งกำเนิด, การวางแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม, การประกาศเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

๒.๓.๑ ความรับผิดเพื่อความเสียหายจากมลพิษ

มาตรา ๙๖ เป็นมาตราที่กำหนดความรับผิดเพื่อความเสียหายอันเกิดจากมลพิษเอาไว้ ซึ่งแม้จะไม่ได้ใช้บังคับกับความรับผิดเพื่อความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติทุกกรณีโดยตรง แต่เนื่องจากเป็นบทบัญญัติที่กำหนดความรับผิดของบุคคลซึ่งเกี่ยวข้องกับการพิจารณาความรับผิดเพื่อความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติ และมีบางส่วนที่จะต้องพิจารณาขอบเขตความแตกต่างในการบังคับใช้ระหว่างมาตรา ๙๖ และมาตรา ๙๗ จึงจำเป็นต้องกล่าวถึงความรับผิดเพื่อความเสียหายตามมาตรา ๙๖ ดังนี้

มาตรา ๙๖ บัญญัติว่า

“แหล่งกำเนิดมลพิษใดก่อให้เกิดหรือเป็นแหล่งกำเนิดของการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษอันเป็นเหตุให้ผู้อื่นได้รับอันตรายแก่ชีวิต ร่างกายหรือสุขภาพอนามัยหรือเป็นเหตุให้ทรัพย์สินของผู้อื่นหรือของรัฐเสียหายด้วยประการใด ๆ เจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษนั้น มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายใหม่ทดแทนหรือค่าเสียหายเพื่อการนั้น ไม่ว่าจะการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษนั้นจะเกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อของเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษหรือไม่ก็ตาม เว้นแต่ในกรณีที่มีพิสูจน์ได้ว่ามลพิษเช่นนั้นเกิดจาก

- (๑) เหตุสุดวิสัยหรือการสงคราม
- (๒) การกระทำตามคำสั่งของรัฐบาลหรือเจ้าพนักงานของรัฐ
- (๓) การกระทำหรือละเว้นการกระทำของผู้ที่ได้รับอันตรายหรือความเสียหายเองหรือของบุคคลอื่น ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงหรือโดยอ้อม ในการรั่วไหลหรือการแพร่กระจายของมลพิษนั้น

ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหาย ซึ่งเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบตามวรรคหนึ่ง หมายความว่ารวมถึงค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่ทางราชการต้องรับภาระจ่ายจริงในการขจัดมลพิษที่เกิดขึ้นนั้นด้วย”

๑. ลักษณะของความรับผิด

ความรับผิดตามมาตรา ๙๖ ดังกล่าวนี้เป็นความรับผิดทางแพ่งเพื่อความเสียหายอันเนื่องมาจากมลพิษ ซึ่งหลักการกำหนดความรับผิดดังกล่าวสอดคล้องกับหลักที่นานาอารยประเทศยอมรับคือ “หลักผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย”^{๖๕} โดยหากพิจารณาจากถ้อยคำในมาตรา ๙๖ ที่ว่า “...ไม่ว่า

^{๖๕} ประพจน์ คล้ายสุบรรณ, “แนวคิด ทฤษฎี และหลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องในคดีสิ่งแวดล้อม”, วารสารวิชาการศาลปกครอง, ฉบับที่ ๒, ปีที่ ๗, (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๐): ๒๘ - ๓๐.

การรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษนั้นจะเกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อของเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษหรือไม่ก็ตาม...”

เปรียบเทียบกับความรับผิดเพื่อละเมิดตามมาตรา ๔๒๐ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้วย่อมสรุปได้ว่าความรับผิดตามมาตรา ๔๒๐ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เป็นความรับผิดที่ผู้กระทำจะมีความรับผิดต่อเมื่อได้กระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อหรือเป็นความรับผิดที่ต้องการความผิดของผู้กระทำจึงจะก่อให้เกิดความรับผิด ในขณะที่ความรับผิดตามมาตรา ๙๖ นี้ไม่ว่าผู้ที่จะต้องรับผิดจะกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อจนเกิดความเสียหายก็ยังคงต้องรับผิด^{๖๖} ซึ่งความรับผิดในลักษณะดังกล่าวนี้ถือเป็นการรับผิดโดยเคร่งครัดหรือ strict liability ที่กฎหมายสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษเป็นผู้ที่จะต้องรับผิดเว้นแต่จะพิสูจน์ว่ามีข้อยกเว้นความรับผิดอย่างหนึ่งอย่างใดซึ่งจะได้กล่าวในลำดับต่อ ๆ ไป

ลักษณะของความรับผิดโดยเคร่งครัดตามมาตรา ๙๖ นี้ถือเป็นการรับผิดที่เป็นข้อสันนิษฐานโดยกฎหมายให้ผู้ที่เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษต้องรับผิด ดังนั้น ภาระการพิสูจน์ความรับผิดจึงตกอยู่กับฝ่ายผู้ที่เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษเป็นผู้พิสูจน์ว่าตนไม่ต้องรับผิดซึ่งถ้าหากไม่สามารถพิสูจน์ข้อยกเว้นความรับผิดได้ก็ต้องรับผิดชดใช้ค่าสินไหมทดแทนนั่นเอง ซึ่งนับว่าความรับผิดตามมาตรา ๙๖ นี้ลดภาระการพิสูจน์บางประการที่จากเดิมหากฟ้องร้องเรียกค่าสินไหมทดแทนตามมาตรา ๔๒๐ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จะต้องพิสูจน์ว่ามีการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อของผู้ที่จะต้องรับผิดและจะต้องพิสูจน์ด้วยว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการกระทำโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายอย่างไร มีความเสียหายอย่างไรตลอดจนจะต้องพิสูจน์ด้วยว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากการกระทำของผู้ที่จะต้องรับผิดตามหลักความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลด้วยซึ่งบางครั้งการพิสูจน์ข้อเท็จจริงให้ครบเป็นเรื่องที่ยาก ในขณะที่ความรับผิดตามมาตรา ๙๖ นี้ เพียงแต่ฝ่ายโจทก์หรือผู้เสียหายพิสูจน์ได้ว่าตนได้รับความเสียหาย และความเสียหายนั้นเป็นผลมาจากการรั่วไหลแพร่กระจายของมลพิษตามหลักความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลก็เพียงพอแล้วโดยไม่ต้องพิสูจน์ถึงข้อเท็จจริงที่ว่ามีการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อแต่อย่างใดซึ่งถือว่าเป็นการลดภาระการพิสูจน์และเป็นประโยชน์ต่อฝ่ายโจทก์หรือฝ่ายผู้เสียหายมากกว่าเดิม

^{๖๖} อานาจ วงศ์บัณฑิต, *กฎหมายสิ่งแวดล้อม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ วิทยุชน, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕๕.

๒. กรณีที่จะต้องรับผิดชอบ

กรณีที่จะต้องรับผิดชอบตามมาตรา ๙๖ นั้นได้แก่กรณีที่มีความเสียหายเกิดขึ้นเนื่องมาจากการรั่วไหลหรือการแพร่กระจายของมลพิษ^{๖๗} จากแหล่งกำเนิดมลพิษ^{๖๘} ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ นั้นเป็นกฎหมายที่กำหนดทั้งมาตรการควบคุมและมาตรการเยียวยาความเสียหาย โดยกำหนดมาตรการควบคุมในส่วน of มลพิษจากแหล่งกำเนิดมลพิษซึ่งให้อำนาจรัฐมนตรีโดยคำแนะนำของคณะกรรมการควบคุมมลพิษ และโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดมาตรฐานควบคุมมลพิษจากแหล่งกำเนิด สำหรับควบคุมการระบายน้ำทิ้ง การปล่อยทิ้งอากาศเสีย การปล่อยทิ้งของเสีย หรือมลพิษอื่นใดจากแหล่งกำเนิดออกสู่สิ่งแวดล้อม เพื่อรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้ได้มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้ ในขณะที่กรณีพระราชบัญญัติฉบับนี้ยังได้กำหนดมาตรการเยียวยาความเสียหายอันเนื่องมาจากการรั่วไหลหรือการแพร่กระจายของมลพิษจากแหล่งกำเนิดมลพิษเพื่อให้สอดคล้องกันอีกด้วย ซึ่งความเสียหายที่จะเรียกให้รับผิดชอบตามมาตรานี้ได้จะต้องเกิดจากการรั่วไหลหรือการแพร่กระจายของมลพิษจากแหล่งกำเนิดมลพิษโดยใช้หลักการพิจารณาตามหลักความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล เช่นเดียวกับความรับผิดชอบเพื่อละเมิดตามมาตรา ๔๒๐ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

๓. บุคคลผู้ที่จะต้องรับผิดชอบ

มาตรา ๙๖ กำหนดให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษนั้น มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบชดเชยค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายเพื่อความเสียหายที่เกิดขึ้น เมื่อพิจารณาถ้อยคำตามมาตรา ๙๖ ซึ่งได้กำหนดให้ผู้ที่เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองจะต้องรับผิดชอบ มีประเด็นที่จะต้องพิจารณาว่าในกรณีที่ผู้เป็นเจ้าของและผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษเป็นคนละคนกันทั้งสองจะต้องร่วมกันรับผิดชอบเพื่อความเสียหายในกรณีดังกล่าวหรือไม่ซึ่งในกรณีนี้ต้องพิจารณาว่าในขณะที่เกิดความเสียหายขึ้น

^{๖๗} กรณีดังกล่าวนี้และที่จะได้กล่าวถึงต่อไป คำว่า มลพิษให้มีความหมายตามบทนิยาม ในมาตรา ๔ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ โดย “มลพิษ” หมายความว่า ของเสีย วัตถุอันตราย และมลสารอื่น ๆ รวมทั้งกาก ตะกอนหรือสิ่งตกค้างจากสิ่งเหล่านั้น ที่ถูกปล่อยทิ้งจากแหล่งกำเนิดมลพิษ หรือที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งก่อให้เกิดหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือภาวะที่เป็นพิษภัยอันตราย ต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนได้ และให้หมายความรวมถึง รังสี ความร้อน แสง เสียง กลิ่น ความสั่นสะเทือน หรือเหตุรำคาญอื่น ๆ ที่เกิดหรือถูกปล่อยออกจากแหล่งกำเนิดมลพิษด้วย

^{๖๘} กรณีดังกล่าวนี้และที่จะได้กล่าวถึงต่อไป คำว่า “แหล่งกำเนิดมลพิษ” ให้มีความหมายตามบทนิยาม ในมาตรา ๔ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ โดย “แหล่งกำเนิดมลพิษ” หมายความว่า ชุมชน โรงงานอุตสาหกรรมอาคาร สิ่งก่อสร้าง ยานพาหนะ สถานที่ประกอบกิจการใด ๆ หรือสิ่งอื่นใดซึ่งเป็นแหล่งที่มาของมลพิษ

บุคคลใดเป็นผู้ที่ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษตามความเป็นจริงหากในขณะที่เกิดความเสียหาย แหล่งกำเนิดมลพิษอยู่ในการครอบครองของผู้ครอบครอง ผู้ครอบครองก็ต้องรับผิดชอบ หากปรากฏว่า เจ้าของและผู้ครอบครองเป็นคนเดียวกันผู้เป็นเจ้าของก็ต้องรับผิดชอบในฐานะเจ้าของแหล่งกำเนิดมลพิษ นั้นไป^{๖๔}

๔. ความเสียหายที่จะต้องรับผิดชอบ

ความเสียหายที่จะเรียกให้รับผิดชอบตามมาตรา ๓๑๖ นั้นจะต้องเป็นความเสียหายต่อชีวิต ร่างกายหรือสุขภาพอนามัยหรือเป็นเหตุให้ทรัพย์สินของผู้อื่นหรือของรัฐเสียหายด้วยประการใด ๆ เช่น เศษฝุ่นจากโรงโม่หินฟุ้งกระจายไปเกาะตามต้นไม้ซึ่งเกษตรกรปลูกเอาไว้ทำให้ต้นไม้ตายและเกิดอันตรายต่อสุขภาพของชาวบ้านที่อยู่บริเวณใกล้เคียงเนื่องจากเป็นโรคระบบทางเดินหายใจ กรณีดังกล่าวย่อมถือได้ว่ามีความเสียหายอันเนื่องมาจากโรงโม่หินซึ่งถือเป็นแหล่งกำเนิดมลพิษเนื่องจาก โรงโม่หินเป็นสถานที่ประกอบกิจการโรงโม่หินซึ่งเป็นแหล่งที่มาของมลพิษของซึ่งในกรณีนี้คือฝุ่นจาก โรงโม่หินซึ่งถือเป็นมลพิษเนื่องจากก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน กรณีดังกล่าวผู้ เป็นเจ้าของโรงโม่หิน หรือผู้ที่ครอบครองโรงโม่หินต้องเป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบเพื่อความเสียหายต่อ ทรัพย์สินและสุขภาพของชาวบ้านที่เกิดขึ้นวันเสียแต่จะเข้าช้อยกเว้นความรับผิดชอบที่จะได้กล่าวถึง ต่อไป

ส่วนกรณีที่ทรัพย์สินที่เสียหายเป็นทรัพย์สินของรัฐ รัฐก็มีอำนาจเรียกค่าสินไหมทดแทน หรือค่าเสียหายได้เช่นกัน ซึ่งมีประเด็นที่จะต้องพิจารณาว่า “ทรัพย์สินของรัฐ” ตามมาตรา ๙๖ นี้ มีความหมายอย่างไร หากพิจารณาและตีความตามตัวอักษรแล้วคำว่าทรัพย์สินของรัฐน่าจะได้แก่ ทรัพย์สินที่รัฐเป็นเจ้าของเท่านั้น เช่น อาวุธยุทโธปกรณ์ของกองทัพถือเป็นทรัพย์สินของรัฐ เป็นต้น โดยหากเป็นสิ่งหาริมทรัพย์ที่ไม่มีเจ้าของ^{๖๕} เช่น ปลาในแม่น้ำเจ้าพระยา หรือทรัพย์สินของแผ่นดิน ประเภทสาธารณสมบัติของแผ่นดินตามมาตรา ๑๓๐๔^{๖๖} (๑) และ (๒) ไม่น่าจะอยู่ในบังคับของ

^{๖๔} อำนาจ วงศ์บัณฑิต, กฎหมายสิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๕๔๓.

^{๖๕} ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๑๘ บุคคลอาจได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์แห่งสังหาริมทรัพย์ อันไม่มีเจ้าของโดยเข้าถือเอา เว้นแต่การเข้าถือเอานั้นต้องห้ามตามกฎหมายหรือฝ่าฝืนสิทธิของบุคคลอื่นที่จะเข้า ถือเอาสังหาริมทรัพย์นั้น

มาตรา ๑๑๓๙ ถ้าเจ้าของสังหาริมทรัพย์เลิกครอบครองทรัพย์สินด้วยเจตนาสละกรรมสิทธิ์ให้ผู้อื่น ท่านว่าสังหาริมทรัพย์นั้นไม่มีเจ้าของ

^{๖๖} มาตรา ๑๓๐๔ สาธารณสมบัติของแผ่นดินนั้นรวมทรัพย์สินทุกชนิดของแผ่นดินซึ่งใช้เพื่อสาธารณประโยชน์หรือสงวนไว้เพื่อประโยชน์ร่วมกัน เช่น

(๑) ที่ดินรกร้างว่างเปล่า และที่ดินซึ่งมีผู้เวนคืนหรือทอดทิ้งหรือกลับมาเป็นของแผ่นดินโดยประการอื่น ตามกฎหมายที่ดิน

มาตรา ๙๖ นี้ แต่หากตีความโดยยึดตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัตินี้ซึ่งต้องการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมในภาพรวมน่าจะตีความ คำว่า “ทรัพย์สินของรัฐ” ตามมาตรานี้ว่านอกจากทรัพย์สินที่รัฐเป็นเจ้าของแล้วยังหมายความรวมถึงทรัพย์สินใด ๆ ที่ไม่ใช่ทรัพย์สินของเอกชนและอยู่ในความคุ้มครองดูแลของรัฐด้วย^{๗๒} เช่น แม่น้ำลำคลอง หรือป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อให้รัฐสามารถเรียกค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายเพื่อการต่าง ๆ ได้

อย่างไรก็ตามในประเด็นนี้มีความเห็นของนักวิชาการอีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า “ทรัพย์สินของรัฐ” ตามมาตรา ๙๖ น่าจะจำกัดเฉพาะทรัพย์สินที่รัฐมีกรรมสิทธิ์แต่ไม่รวมถึงทรัพย์สินที่เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินที่มีไว้สำหรับประชาชนใช้ร่วมกัน เนื่องจากมาตรา ๙๖ อยู่บนพื้นฐานของแนวคิดหลักความรับผิดโดยเคร่งครัดที่เป็นบทสันนิษฐานความรับผิดของผู้ที่ก่อความเสียหายโดยมุ่งคุ้มครองความเสียหายต่อร่างกาย สุขภาพ อนามัย และทรัพย์สินของรัฐและของเอกชนที่เป็นการกำหนดความรับผิดของบุคคลโดยไม่ต้องพิสูจน์เรื่องการจงใจหรือประมาทเลินเล่อแต่อย่างใด ประกอบกับความเสียหายดังกล่าวมีมูลค่าที่ไม่สูงมากเมื่อเทียบกับความเสียหายที่เกิดต่อทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งที่เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ดังนั้น จึงไม่น่าที่จะตีความความรับผิดดังกล่าวในลักษณะที่กว้างจนเกินไปเพราะความเสียหายในกรณีนี้มิได้เป็นความเสียหายที่เกิดจากการกระทำผิด หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งคือไม่อาจปรับใช้มาตรา ๙๖ ในความเสียหายต่อสาธารณสมบัติของแผ่นดินที่มีไว้สำหรับประชาชนใช้ร่วมกันได้^{๗๓}

๕. ค่าสินไหมทดแทนที่สามารถเรียกได้

มาตรา ๙๖ กำหนดให้ผู้ที่เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดความเสียหาย มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายซึ่งค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหาย ซึ่งเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบยังหมายความรวมถึงค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่ทางราชการต้องรับภาระจ่ายจริงในการขจัดมลพิษที่เกิดขึ้นนั้นด้วย ดังนั้น ค่าสินไหมทดแทนที่สามารถเรียกได้ตามมาตรา ๙๖ นี้จึงแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะกล่าวคือ ลักษณะแรกคือค่าสินไหมทดแทนความเสียหายหรือค่าเสียหายเพื่อความเสียหายที่เกิดขึ้น ลักษณะที่สองคือ

(๒) ทรัพย์สินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกัน เป็นต้นว่าที่ชายตลิ่ง ทางน้ำ ทางหลวงทะเลสาบ

^{๗๒} ณรงค์ ใจหาญ, เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม (environmental law), หน่วยที่ ๑๕ มาตรการเยียวยาความเสียหายในคดี สิ่งแวดล้อมชุดที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕-๓๑.

^{๗๓} อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์, กฎหมายว่าด้วยความเสียหายทางสิ่งแวดล้อม ความรับผิดทางแพ่ง การชดเชยเยียวยา และการระงับข้อพิพาท, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๐๑-๓๐๒.

ค่าใช้จ่าย (cost) ทั้งหมดที่ทางราชการต้องรับภาระจ่ายจริงในการขจัดมลพิษที่เกิดขึ้นหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ค่าขจัดมลพิษ (clean up)” ส่วนหลักในการเรียกค่าสินไหมทดแทนนั้น มาตรา ๙๖ ไม่ได้บัญญัติเรื่องดังกล่าวเอาไว้ ดังนั้น หากจะต้องพิจารณาว่าใน กรณีมีความเสียหายเกิดขึ้นจะสามารถเรียกค่าสินไหมทดแทนใดได้บ้างจะต้องกลับไปพิจารณาบทบัญญัติเรื่องค่าสินไหมทดแทนตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในมาตรา ๔๓๘ ถึงมาตรา ๔๔๗ โดยบทบัญญัติที่กำหนดหลักในการเรียกค่าสินไหมทดแทนซึ่งเกี่ยวข้องกับการพิจารณากำหนดค่าสินไหมทดแทนและค่าเสียหายตามมาตรา ๙๖ นี้ได้แก่มาตรา ๔๓๘ ซึ่งบัญญัติว่า

“ค่าสินไหมทดแทนจะพึงใช้โดยสถานใดเพียงใดนั้น ให้ศาลวินิจฉัยตามควรแก่พฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด อนึ่ง ค่าสินไหมทดแทนนั้น ได้แก่การคืนทรัพย์สินอันผู้เสียหายต้องเสียไปเพราะละเมิด หรือใช้ราคาทรัพย์สินนั้น รวมทั้งค่าเสียหายอันจะพึงบังคับให้ใช้เพื่อความเสียหายอย่างใด ๆ อันได้ก่อขึ้นนั้นด้วย”

โดยหลักแล้วเมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นการจะกำหนดว่าค่าสินไหมทดแทนที่จะพึงชดใช้สถานใด เพียงใดนั้นศาลจะเป็นผู้กำหนด ซึ่งค่าสินไหมทดแทนที่ศาลมีอำนาจกำหนดได้ตามมาตรา ๔๓๘ นี้อาจแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ^{๗๔} กล่าวคือ

๑. การชดใช้ค่าสินไหมทดแทนที่เป็นเงิน หรือ การชดใช้ค่าเสียหาย (damages) และ
๒. การชดใช้ค่าสินไหมทดแทนในรูปแบบที่เฉพาะเจาะจง เช่น การคืนทรัพย์สินที่เอาไป การใช้ราคาแทนตลอดจนการชดใช้เยียวยาตามที่กฎหมายได้กำหนดไว้โดยเฉพาะ

ซึ่งศาลจะกำหนดค่าสินไหมทดแทนด้วยวิธีการใด หรือมากน้อยเท่าใดนั้นศาลจะพิจารณาจากพฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด เช่น ในกรณีที่มีการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมลงในแหล่งน้ำสาธารณะจนทำให้ปลาที่เกษตรกรเลี้ยงไว้ในกระชังตาย ดังนี้ กรณีดังกล่าวย่อมถือว่ามี การทำละเมิดทำให้ทรัพย์สินของผู้อื่นเสียหายกรณีนี้ศาลอาจจะกำหนดค่าสินไหมทดแทน (compensation) ด้วยการให้จพเลยชดใช้ค่าเสียหาย (damages) ตามมูลค่าของปลาที่ตายไปเนื่องจากการที่ปลาตายไปแล้วย่อมไม่สามารถน ากลับมาใช้ประโยชน์อย่างใดได้อีก การกำหนดค่าสินไหมทดแทนนั้นหากมีความเสียหายในรูปแบบเฉพาะในลักษณะต่าง ๆ ศาลก็จะกำหนดรูปแบบของค่าสินไหมทดแทนเพื่อเยียวยาตามลักษณะของความเสียหายที่เกิดขึ้น เช่น หากทำให้ผู้อื่นถึงแก่ความตายค่าสินไหมทดแทนอาจจะได้แก่ค่าปลงศพและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ อันจำเป็นตามมาตรา ๔๔๓ วรรคหนึ่ง นอกจากนี้ในกรณีที่มีการท ละเมิดจนเป็นเหตุให้ผู้ใดผู้หนึ่งถึงแก่ความตายนั้นทำให้บุคคลหนึ่งคนใดต้องขาดไร้อุปการะตามกฎหมายไปด้วย ศาลอาจจะกำหนดให้ผู้ที่ต้องรับผิดชอบจ่ายค่า

^{๗๔} ศนันทกรณ (จำปี) โสทธิพันธุ์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะละเมิด จัดการงานนอกสั่งลามิควร ได้, พิมพ์ครั้งที่ ๓ แก้ไขเพิ่มเติม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๕๓), หน้า ๒๙๔.

ขาดไร้อุปการะตามมาตรา ๔๔๓ วรรคสามก็ได้ และเนื่องจากการกำหนดค่าสินไหมทดแทนตามมาตรา ๔๓๘ ถึงมาตรา ๔๔๗ นี้เป็นหลักกฎหมายทั่วไปที่สามารถนำไปปรับใช้กับการชดใช้กับการเยียวยาความเสียหายตามกฎหมายพิเศษอื่นด้วยในฐานะกฎหมายทั่วไป หากกฎหมายพิเศษกำหนดวิธีการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนไว้โดยเฉพาะศาลก็ชอบที่จะกำหนดค่าสินไหมทดแทนตามกฎหมายพิเศษได้ด้วย โดยหากพิจารณาค่าสินไหม ทดแทนหรือค่าเสียหายที่สามารถเรียกได้ตามมาตรา ๙๖ นั้น ในมาตรา ๙๖ วรรคสามแห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดค่าสินไหมทดแทนไว้โดยเฉพาะว่า “ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหาย ซึ่งเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบตามวรรคหนึ่ง หมายความว่ารวมถึงค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่ทางราชการต้องรับภาระจ่ายจริงในการขจัดมลพิษที่เกิดขึ้นนั้นด้วย” ดังนั้น ค่าขจัดมลพิษที่หน่วยงานราชการต้องรับภาระจ่ายจริงก็ถือเป็นค่าสินไหมทดแทนอย่างหนึ่งที่บุคคลที่ต้องรับผิดชอบชดใช้ด้วย

๖. ข้อยกเว้นความรับผิด

แม้มาตรา ๙๖ จะกำหนดความรับผิดเอาไว้ในลักษณะความรับผิดโดยเคร่งครัด กำหนดให้ผู้ที่เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษจะต้องรับผิดชอบแม้ความเสียหายที่เกิดขึ้นจะไม่ได้เกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อก็ตาม แต่เนื่องจากหลักความรับผิดโดยเคร่งครัดนั้นเป็นความรับผิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อสันนิษฐานว่ามีความรับผิด (liability based on presumption) ไม่ใช่การกำหนดความรับผิดโดยเด็ดขาด (absolute liability) ดังนั้นหากมีข้อเท็จจริงบางประการที่ผู้ที่เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองจะไม่ต้องรับผิดก็สมควรที่จะยกเว้นความรับผิดให้ ประกอบกับเหตุผลเรื่องความชอบธรรมที่ในกรณีดังกล่าวกฎหมายกำหนดความรับผิดไว้โดยเคร่งครัด (strict liability) อยู่แล้ว หากจะไม่เปิดช่องให้มีการพิสูจน์ยกเว้นความรับผิดเสียเลยก็ดูจะไม่เป็นธรรมกับผู้ที่จะต้องรับผิดเลยซึ่งหากเป็นเช่นนั้นอาจทำให้ผู้ที่จะต้องรับผิดซึ่งอาจจะเป็นผู้ประกอบการต้องรับภาระหนักเกินควรซึ่งอาจทำให้มีผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในการลงทุนของนักลงทุนตลอดจนระบบเศรษฐกิจในภาพรวม ดังนั้น เพื่อความเป็นธรรม กฎหมายจึงกำหนดข้อยกเว้นความรับผิดเพื่อความเสียหายในกรณีดังกล่าวไว้ ๓ กรณีกล่าวคือ

(๑) เหตุสุดวิสัยหรือการสงครามในกรณีที่ความเสียหายเกิดจากเหตุสุดวิสัยนั้น กรณีใดจะถือว่าเป็นเหตุสุดวิสัยก็ต้องพิจารณาความหมายของคำว่าเหตุสุดวิสัยตามมาตรา ๘ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ซึ่งเป็นกฎหมายทั่วไปที่ว่าด้วยความรับผิดทางแพ่งซึ่งเหตุสุดวิสัยตามมาตรา ๘ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้นหมายความว่า เหตุใด ๆ อันจะเกิดขึ้นก็ดี จะให้ผลพิบัติก็ดี เป็นเหตุที่ไม่อาจป้องกันได้แม้ทั้งบุคคลผู้ต้องประสบหรือใกล้จะต้องประสบเหตุนั้นจะได้จัดการระมัดระวังตามสมควรอันพึงคาดหมายได้จากบุคคลในฐานะและภาวะเช่นนั้น ดังนั้น ความเสียหายที่เกิดขึ้นจากเหตุสุดวิสัยก็คือเหตุที่ก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นโดยไม่อาจป้องกันได้แม้จะได้จัดการ

ป้องกัน หรือระมัดระวังตามสมควร ซึ่งกรณีเหตุสุดวิสัยนั้นเป็นเหตุที่ผู้เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองแห่งกําเนิดมลพิษไม่สามารถที่จะจัดการใช้ความระมัดระวังในการดูแลรักษา “แห่งกําเนิดมลพิษ” ได้ดังเช่นในสถานการณ์ปกติ หากกำหนดให้เขาต้องรับผิดชอบจะทำให้เกิดภาระเกินควร จึงสมควรที่จะยกเว้นความรับผิดชอบให้โดยถือว่าในสถานการณ์ที่มีเหตุสุดวิสัยเกิดขึ้นบุคคลทุกคนมีความเสี่ยงที่จะได้รับความเสียหายเช่นเดียวกันจึงไม่ควรกำหนดความรับผิดชอบให้อยู่กับบุคคลใดบุคคลหนึ่งมากเกินไป ตัวอย่างเหตุสุดวิสัยที่อาจเกิดความเสียหายขึ้นก็เช่น เกิดแผ่นดินไหวที่มีความสั่นสะเทือนสูงจนทำให้แหล่งเก็บสารพิษได้รับความเสียหายจนทำให้สารพิษรั่วไหลออกมาและเกิดความเสียหายต่อสุขภาพอนามัย ตลอดจนทรัพย์สินของประชาชนกรณีดังกล่าวอาจจะเป็นเหตุสุดวิสัยที่เข้าข้อยกเว้นความรับผิดชอบในกรณีนี้ได้

ความเสียหายที่เกิดขึ้นในการสงคราม กรณีที่เกิดความเสียหายขึ้นจากภาวะสงครามนั้นย่อมถือว่าเป็นภาวะคับขันที่เจ้าของหรือผู้ครอบครองแห่งกําเนิดมลพิษไม่อยู่ในฐานะที่จะจัดการดูแลแห่งกําเนิดมลพิษได้ดังเช่นกรณีสถานการณ์ปกติ ประกอบกับภาวะสงครามเป็นเรื่องที่ไม่ได้อยู่ในการควบคุมของผู้เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองแห่งกําเนิดมลพิษ^{๗๕} เช่น อาจมีโอกาสสูงที่อาวุธที่ใช้ในการสงครามจะทำลาย หรือก่อความเสียหายต่อแห่งกําเนิดมลพิษและทำให้แห่งกําเนิดมลพิษรั่วไหลและทำให้เกิดความเสียหายขึ้นได้โดยง่ายจึงไม่ควรให้ต้องรับผิดชอบในกรณีดังกล่าว

นอกจากนี้ กรณีข้อยกเว้นความรับผิดชอบในกรณีที่เกิดภาวะการสงครามนั้นมีปัญหาที่จะต้องตีความคำว่า “การสงคราม” ว่าจำเป็นจะต้องเป็นการต่อสู้กันระหว่างรัฐในลักษณะที่มีการประกาศสงครามหรือไม่ ในประเด็นดังกล่าว ศาสตราจารย์ ดร. อานาจ วงศ์บัณฑิต เห็นว่า การสงครามในกรณีข้อยกเว้นตามมาตรา ๙๖ นี้ไม่จำเป็นจะต้องเป็นการต่อสู้ที่มีการประกาศสงครามระหว่างรัฐ เพียงแต่มีการต่อสู้กันด้วยอาวุธของกองกำลังต่าง ๆ ไม่ว่าจะมีการประกาศสงครามหรือไม่ และอาจจะเป็นการต่อสู้ระหว่างฝ่ายกับรัฐบาลก็น่าจะเข้าข้อยกเว้นความรับผิดชอบในกรณีดังกล่าวได้^{๗๖} เนื่องจากเหตุผลสำคัญในการยกเว้นความรับผิดชอบในกรณีดังกล่าวนี้เนื่องมาจากเป็นเหตุที่อยู่ นอกเหนือการควบคุมของเจ้าของหรือผู้ครอบครองแห่งมลพิษไม่ได้ขึ้นอยู่กับลักษณะหรือรูปแบบของการทกสงครามแต่อย่างใด

(๒) การกระทำตามคำสั่งของรัฐบาลหรือเจ้าพนักงานของรัฐกรณีที่มีความเสียหายอันเนื่องมาจากการกระทำตามคำสั่งของรัฐบาลหรือเจ้าพนักงานของรัฐนั้นเหตุผลสำคัญที่กฎหมายยกเว้นความรับผิดชอบให้ น่าจะเนื่องมาจากการทำตามคำสั่งในกรณีดังกล่าว “ผู้กระทำอยู่ในภาวะที่จำต้องกระทำตามคำสั่ง” ประกอบกับ “ผู้กระทำเชื่อว่าหากทำตามคำสั่งแล้วไม่น่าจะเกิดความ

^{๗๕} อานาจ วงศ์บัณฑิต, กฎหมายสิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๕๔๕.

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔๖.

เสียหายเกิดขึ้น” ดังนั้น เมื่อเกิดความเสียหายขึ้นเนื่องจากการทำตามคำสั่งของรัฐบาลหรือเจ้าพนักงานของรัฐจึงไม่ควรจะต้องกำหนดให้ผู้ที่ทำตามคำสั่งต้องรับผิด

นอกจากนี้การทำตามคำสั่งของรัฐบาลหรือคำสั่งของเจ้าพนักงานที่จะได้รับการยกเว้นความรับผิดในกรณีนี้ได้จะต้องเป็นคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมายด้วย หากคำสั่งที่มีการกล่าวอ้างเป็นคำสั่งโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย เช่น ไม่มีกฎหมายให้เจ้าพนักงานออกคำสั่ง เช่น ว่านั่นได้ กรณีย่อมไม่อาจกล่าวอ้างคำสั่งนั้นมาเป็นข้อแก้ตัวเพื่อยกเว้นความรับผิดในกรณีดังกล่าวได้ เนื่องจากคำสั่งที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายไม่น่าจะถือเป็นคำสั่งที่จะนำมากล่าวอ้างเพื่อยกเว้นความรับผิดในกรณีที่เกิดความเสียหายต่อบุคคลภายนอกได้

(๓) การกระทำหรือละเว้นการกระทำของผู้ที่ได้รับอันตรายหรือความเสียหายเองหรือของบุคคลอื่น ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงหรือโดยอ้อม ในการรั่วไหลหรือการแพร่กระจายของมลพิษนั้นช้อยกเว้นกรณีดังกล่าวนี้มีเหตุผลเบื้องหลังที่กฎหมายยอมยกเว้นความรับผิดให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองเช่นเดียวกับช้อยกเว้นความรับผิดในกรณีที่เกิดความเสียหายเกิดขึ้นจากทรัพย์สินอันตรายตามมาตรา ๔๓๗ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์อันเนื่องมาจากความผิดของผู้เสียหายเอง ยกตัวอย่างเช่น ผู้เสียหายลักลอบเข้าไปในโรงงานและขโมยกรดซัลฟิวริกซึ่งเป็นสารเคมีที่มีพิษกัดกร่อนรุนแรงออกมาปรากฏว่า กรดซัลฟิวริกดังกล่าวหกใส่เสื้อผ้าและเนื้อตัวของผู้เสียหายจนได้รับบาดเจ็บ กรณีเช่นนี้ย่อมถือว่าเป็นความผิดของผู้เสียหายเองที่เป็นผู้ก่อสภาพอันตรายดังกล่าวขึ้นเอง จึงไม่ควรต้องให้ผู้เป็นเจ้าของโรงงานต้องรับผิด

นอกจากนี้มาตรา ๔๖ ได้ขยายช้อยกเว้นความรับผิดให้ครอบคลุมถึงกรณีที่ความเสียหายเกิดขึ้นจากการกระทำของบุคคลอื่น ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงหรือโดยอ้อม ในการรั่วไหลหรือการแพร่กระจายของมลพิษด้วย เช่น ลูกจ้างที่ถูกไล่ออกจากโรงงานผลิตแก๊สพิษแล้วได้กลับมาลักลอบปล่อยแก๊สพิษออกจากถังเก็บจนทำให้แก๊สพิษรั่วไหลและเกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของผู้ที่อาศัยอยู่รอบโรงงาน กรณีดังกล่าวเจ้าของหรือผู้ครอบครองโรงงานไม่ต้องรับผิด^{๗๗}

อย่างไรก็ตาม มาตราดังกล่าวเพียงแต่กำหนดความรับผิดของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษกรณีมีความเสียหายเกิดขึ้นเท่านั้น แต่ไม่ได้บัญญัติวิธีการในการเยียวยาความเสียหายเอาไว้ว่าจะชดใช้ค่าสินไหมทดแทนกันอย่างไรและเพียงใด ดังนั้นจึงต้องกลับไปใช้หลักการกำหนดค่าสินไหมทดแทนตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๔๓๘ ถึง มาตรา ๔๔๗ และใช้อายุความละเมิดทั่วไปตามมาตรา ๔๔๘^{๗๘} ในการเรียกร้องให้เยียวยาความเสียหายทางแพ่งนั่นเอง

^{๗๗} อานาจ วงศ์บัณฑิต, หน้า ๕๔๗.

^{๗๘} มาตรา ๔๔๘ สิทธิเรียกร้องค่าเสียหายอันเกิดแต่มูลละเมิดนั้น ท่านว่าขาดอายุความเมื่อพ้นปีหนึ่งนับแต่วันที่ผู้ต้องเสียหายรู้ถึงการละเมิดและรู้ตัวผู้จะพึงต้องใช้ค่าสินไหมทดแทน หรือเมื่อพ้นสิบปีนับแต่วันทำละเมิด

๒.๔ ลักษณะภูมิศาสตร์อำเภอแม่แตง

อำเภอแม่แตงเดิมตั้งขึ้นแห่งแรกในท้องที่ ตำบลบ้านเป่า อำเภอแม่แตง ปัจจุบันคือ บ้านเป่า หมู่ที่ ๔ ตำบลบ้านเป่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘ ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงรับสั่งให้พระเจ้าอินทวิชยานนท์ (เจ้าหลวง) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ ๗ จัดตั้งแขวงเมืองแกขึ้นที่บ้านเป่า เรียกว่า แขวงบ้านเป่าเมืองแก เพราะการคมนาคมสมัยนั้นต้องอาศัยทางแม่น้ำปิงเป็นหลัก และแต่งตั้งท้าวแสนไชย ขึ้นเป็นผู้ปกครองแขวงเป็นคนแรก ต่อมา พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้ย้ายไปตั้งอยู่บ้านเมืองก๊ิด หมู่ที่ ๑ ตำบลก๊ิดช้าง เรียกว่า แขวงเมืองก๊ิด โดยมีขุนก๊ิด เป็นผู้ปกครองแขวง ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้ย้ายไปตั้งที่บ้านวังแดง หมู่ที่ ๒ ตำบลอินทขิล เรียกว่า แขวงเมืองแก มีกำนันพรหม กำนันคนแรกของตำบลอินทขิล เป็นผู้ปกครอง ต่อมา พ.ศ. ๒๔๓๙ ได้ย้ายไปตั้งที่บ้านแม่กะ หมู่ที่ ๓ ตำบลแม่แตง เรียกว่า แขวงแม่กะ โดยมี ขุนแตง เป็นผู้ปกครองแขวง และต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้ย้ายมาตั้งที่บ้านเหล่า (ป่าเส้า) หมู่ที่ ๒ ตำบลสันมหาพน ทางการได้ยกฐานะเป็นอำเภอมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๔๕๐ เรียกว่า อำเภอสันมหาพน โดยมีนายอำเภอคนแรกชื่อ ขุนมิกสันสุรบาล (พ่อน) ป. แต่เนื่องจากอำเภอสันมหาพน ตั้งติดกับลำน้ำแม่แตง จึงเปลี่ยนชื่อเป็น อำเภอแม่แตง มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นต้นมา และได้ย้ายที่ว่าการอำเภอออกมาตั้งอยู่ในที่ปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ และมีนายอำเภอชื่อ ร.ต.ท. แก้ว เนตตโยธิน เป็นนายอำเภอในสมัยนั้น จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๔๔ นายอำเภอ ชุมพร แสงมณี เห็นว่าที่ว่าการอำเภอหลังเก่าได้ชำรุดทรุดโทรมลงมาก จึงได้ทำการเสนอของบประมาณจากทางราชการ และได้ทำการก่อสร้างที่ว่าการอำเภอหลังใหม่ขึ้นแทนที่หลังเก่า โดยใช้ระยะเวลาในการก่อสร้างเพียง ๖ เดือนและสร้างเสร็จเมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน ๒๕๔๔ โดยมี ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ดร.ทักษิณ ชินวัตร เป็นประธานพิธีเปิด และปัจจุบันนี้อำเภอแม่แตงมีนายอำเภอจำนวนทั้งสิ้น ๓๔ คน

แต่ถ้าเรียกชื่อค่าเสียหายในมูลอันเป็นความผิดมิใช่โทษตามกฎหมายลักษณะอาญา และมีกำหนดอายุความทางอาญายาวกว่าที่กล่าวมานั้นไซ้ ท่านให้อายุความที่ยาวกว่านั้นมาบังคับ

๒.๔.๑ อาณาเขตติดต่อ

อาณาเขตติดต่อของอำเภอแม่แตง มีดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอเชียงดาว ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอดอยสะเก็ด อำเภอสันทราย อำเภอแมริม อำเภอสะเมิง ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอพร้าว ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอปาย (จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

๒.๔.๒ เขตพื้นที่การปกครอง

เขตพื้นที่การปกครองของอำเภอแม่แตงแบ่งออกเป็น ๑๓ ตำบล ๑๒๐ หมู่บ้าน คือ ตำบลก๊าดช้าง มี ๘ หมู่บ้าน ตำบลสันปายาง มี ๖ หมู่บ้าน ตำบลแม่แตง มี ๘ หมู่บ้าน ตำบลป่าแป๋ มี ๑๓ หมู่บ้าน ตำบลอินทขิล มี ๙ หมู่บ้าน ตำบลเมืองกาย มี ๕ หมู่บ้าน ตำบลชี้เหล็ก มี ๙ หมู่บ้าน ตำบลบ้านช้าง มี ๕ หมู่บ้าน ตำบลแม่หอพระ มี ๙ หมู่บ้าน ตำบลสบเปิง มี ๑๓ หมู่บ้าน ตำบลบ้าน

เป้า มี ๗ หมู่บ้าน เทศบาลตำบลสันมหาพน มี ๑๒ หมู่บ้าน เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา มี ๒๗ ชุมชน^{๗๙}

๒.๔.๓ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอแม่แตง มี ๑๓ แห่ง ดังนี้เทศบาลเมือง ๑ แห่ง คือ เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา เทศบาลตำบล ๕ แห่ง คือ เทศบาลตำบลสันมหาพน, เทศบาลตำบลอินทขิล, เทศบาลตำบลแม่หอพระ, เทศบาลตำบลจอมแจ้ง, เทศบาลตำบลแม่แตง องค์การบริหารส่วนตำบล ๗ แห่ง คือ องค์การบริหารส่วนตำบลสบเปิง องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเป้า องค์การบริหารส่วนตำบลสันป่าแยง องค์การบริหารส่วนตำบลป่าแป๋ องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองก่าย องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านช้าง องค์การบริหารส่วนตำบลกี้ดช้าง

๒.๔.๔ ภูมิศาสตร์เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา

เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา เป็นองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นประเภทเทศบาลเมือง ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันออกของอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ห่างจากตัวอำเภอแม่แตง ๘ กิโลเมตร และห่างจากเทศบาลนครเชียงใหม่ ไปทางทิศเหนือประมาณ ๔๘ กิโลเมตร ตามทางหลวงหมายเลข ๑๐๗ สภาพพื้นที่โดยทั่วไปของตัวชุมชนเป็นพื้นที่ราบระหว่างเทือกเขาและที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง

เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา แรกจัดตั้งมีฐานะเป็นสุขาภิบาลตำบลเมืองแกนพัฒนา และได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลเมืองแกนพัฒนาตามราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. ๒๕๔๒ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ จึงได้รับการยกฐานะอีกครั้งเป็นเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนาจนถึงปัจจุบัน

๒.๔.๕ ลักษณะที่ตั้ง

ทิศเหนือ ติดต่อกับท้องที่องค์การบริหารส่วนตำบลอินทขิล อำเภอแม่แตง ทิศใต้ ติดต่อกับท้องที่องค์การบริหารส่วนตำบลแม่หอพระ อำเภอแม่แตง ทิศตะวันออก ติดต่อกับท้องที่องค์การบริหารส่วนตำบลแม่หอพระ และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเป้า อำเภอแม่แตง ทิศตะวันตก ติดต่อกับท้องที่องค์การบริหารส่วนตำบลอินทขิล อำเภอแม่แตง

๒.๔.๖ เขตการปกครอง

มีเขตการปกครองครอบคลุม ๒ ตำบล คือตำบลช่อแล รวม ๖ หมู่บ้าน และตำบลอินทขิล รวม ๑๐ หมู่บ้าน ตั้งแต่หมู่ที่ ๑- หมู่ที่ ๑๑ (ยกเว้นหมู่ที่ ๙) ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ ๒๔ ตารางกิโลเมตร (๑๕,๐๐๐ไร่)

^{๗๙} กรมการปกครอง, รายงานสถิติจำนวนประชากรและบ้าน, (จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕๕๙), หน้า ๘๓.

๒.๔.๗ จำนวนประชากร

จำนวนประชาชนในเขตเทศบาลเมืองเมืองแก่นพัฒนา มีจำนวน ๑๓,๒๓๙ คน แยกเป็นชาย ๖,๓๑๒ คน หญิง ๖,๙๒๗ คน ความหนาแน่นของประชากรประมาณ ๕๕๒ คนต่อตารางกิโลเมตร จำนวนบ้าน ๕,๒๗๒ หลังคาเรือน

๒.๔.๘ สถานศึกษา

สถานศึกษาในเขตเทศบาลเมืองเมืองแก่นพัฒนามีดังนี้
สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนป่าจี่วังแดงวิทยา โรงเรียนบ้านปง โรงเรียนชุมชนวัดช่อแล โรงเรียนวัดหนองออน โรงเรียนอนุบาลสาสนสายไยรัก เทศบาลเมืองเมืองแก่นพัฒนา

๒.๔.๙ สาธารณสุข

ภายในเทศบาลเมืองเมืองแก่นพัฒนามีสถานพยาบาลดังนี้
สถานอนามัย จำนวน ๒ แห่ง คลินิกเอกชน จำนวน ๒ แห่ง^{๘๐}

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นางสาวสายใจ ปิ่นแก้ว ได้กล่าวในวิทยานิพนธ์เรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาเรื่องขยะ และน้ำเสีย สำหรับนักศึกษาการศึกษาออกโรงเรียนสายสามัญระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัด เพชรบุรี พบว่า การทดสอบนัยสำคัญความแตกต่างของค่าเฉลี่ยระหว่างครู กรรมการสถานศึกษา ผู้นำชุมชน และประชาคมหมู่บ้านในภาพรวมมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ในด้านการจัดกิจกรรมพัฒนาการอนุรักษ์ มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕^{๘๑}

พรพจน์ พจน์พัฒนาพล ได้กล่าวในวิทยานิพนธ์เรื่องการจัดสภาพสิ่งแวดล้อม ของโรงเรียนวัดเทพนิมิต สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาฉะเชิงเทรา เขต ๑ พบว่าการจัดการ สภาพสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนวัดเทพนิมิต ด้านการจัดการเรียนรู้ และด้านการบริหารอยู่ในระดับ มาตรฐานด้านอาคารสถานที่ พบว่า อยู่ระดับปานกลาง^{๘๒}

^{๘๐} แผนพัฒนาสามปี เทศบาลเมืองเมืองแก่นพัฒนา (พ.ศ. ๒๕๕๘ - ๒๕๖๐), หน้า ๘.

^{๘๑} นางสาวสายใจ ปิ่นแก้ว, “สิ่งแวดล้อมศึกษาเรื่องขยะและน้ำเสีย สำหรับนักศึกษาการศึกษาออกโรงเรียนสายสามัญระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดเพชรบุรี”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๗.

^{๘๒} พรพจน์ พจน์พัฒนาพล, “การจัดสภาพสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนวัดเทพนิมิต สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาฉะเชิงเทรา เขต ๑”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๘), หน้า ๒๕.

ลิปตำรวจเอก ศิลป์ สีกวด ได้กล่าวในวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จังหวัดราชบุรี พบว่าการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จังหวัดราชบุรี โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าการมีส่วนร่วม ด้านการสร้างความตระหนักต่อปัญหา มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และมีอยู่ ๓ ด้านอยู่ในระดับปานกลาง ที่มีค่าเฉลี่ยเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้ ด้านการประเมินผล ด้านการจัดกิจกรรมพัฒนาการอนุรักษ์ และด้านการแนะนำเผยแพร่ความรู้^{๘๓}

ชนิสรา อีสริยะกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความรู้และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อ พฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือนของประชาชนในชุมชนห้วยจรดักตึกแดง เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า เพศ อายุ ระดับการศึกษา ระยะเวลาการอยู่อาศัย จำนวนสมาชิกในครัวเรือน อาชีพ และรายได้ที่แตกต่างกันมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือนของประชาชนในชุมชนห้วยจรดักตึกแดงไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ แต่ปัจจัยด้านการับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับขยะมูลฝอยพบว่า การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับขยะมูลฝอยที่ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ และพบว่าความรู้เกี่ยวกับขยะมูลฝอยด้านต่าง ๆ มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยโดยรวมรวมทั้งพฤติกรรมด้านการคัดแยกขยะและการใช้ ประโยชน์จากขยะมูลฝอย อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕^{๘๔}

พฤกษ์พงศ์ วิสุทธิดวงดุขติ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลตำบลแม่สาย ผลการศึกษาพบว่า เทศบาลตำบลแม่สายไม่สามารถ ดำเนินการเก็บรวบรวม เก็บขนและกำจัดขยะมูลฝอยได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งชุมชนยังขาด ความสามารถในการจัดการขยะมูลฝอย ณ แหล่งกำเนิด นอกจากนี้การจัดการขยะมูลฝอยในเขต เทศบาลตำบลแม่สายยังขาดการมีส่วนร่วมจากภาคประชาสังคม ส่งผลให้เทศบาลตำบลแม่สายไม่ สามารถแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการ ขยะมูลฝอยของเทศบาลแม่สายประกอบด้วยสมรรถนะองค์การด้านการจัดการขยะมูลฝอย สภาพแวดล้อมทาง

^{๘๓} ลิปตำรวจเอก ศิลป์ สีกวด, “การศึกษาการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖.

^{๘๔} ชนิสรา อีสริยะกุล, “ความรู้และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการจัดการมูลฝอยในครัวเรือนของประชาชนในชุมชนห้วยจรดักตึกแดง เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร”, สารนิพนธ์ สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ , ๒๕๕๔), หน้า ๑๐.

เศรษฐกิจและสังคม การมีส่วนร่วมของธุรกิจซื้อขายของเก่าในท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน การมีส่วนร่วมขององค์กรเอกชน พฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือนของประชาชน นโยบายการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนในประเทศไทยและของเทศบาล ตำบลแม่สาย กฎหมาย และสภาพบังคับทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะมูลฝอยของ เทศบาลตำบลแม่สาย^{๘๕}

พรลักษณ์ พินิจปรีชา ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการขยะสำนักงาน บริษัท สยาม แอดมินิเทรทีฟ แมเนจเม้นท์ จำกัด การศึกษานี้พบว่า การจัดการขยะสำนักงานกระทำได้ ๕ วิธี มีผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่ายได้แก่ พนักงานบริษัทส่วนต่าง ๆ และผู้บริหารร่วมรับผิดชอบการจัดการ ขยะสำนักงานดังนี้

๑) ลดปริมาณขยะสำนักงานให้น้อยลงโดยการเลือกซื้อสินค้าที่มีอายุการใช้งานนาน ๆ หรือการเลือกใช้สินค้าที่มีขนาดบรรจุมากเพื่อลดขยะบรรจุภัณฑ์

๒) การใช้ซ้ำ (Reuse) เป็นการนำเอาสิ่งของใช้สอยบางประเภทมาใช้ซ้ำหลาย ๆ ครั้ง โดยไม่มีการทิ้งเป็นขยะสำนักงาน เช่น คลิปหนีบกระดาษ การใช้กระดาษทั้ง ๒ หน้า และการนำเชือก สายรัด ตาข่ายมาใช้ซ้ำ

๓) การซ่อมแซมเพื่อใช้ใหม่ (Repairing) เป็นการนำเอาวัสดุอุปกรณ์ที่ชำรุดมาซ่อมแซมให้ใช้งานได้ต่อไป แทนการทิ้งเป็นขยะสำนักงาน เช่น โต๊ะ เก้าอี้

๔) การแปรรูปกลับมาใช้ใหม่ (Recycling) ทำได้โดยการรวบรวมขยะได้แก่ เศษกระดาษ พลาสติก โลหะ แก้ว แยกเก็บรวบรวม เพื่อส่งให้โรงงานอีกต่อหนึ่ง

๕) การหลีกเลี่ยง (Rejection) เป็นการส่งเสริมให้พนักงานมีจิตสำนึกรับผิดชอบด้านสิ่งแวดล้อม โดยหลีกเลี่ยงการใช้สิ่งของที่กำลังจัดหรือทำลายได้ยาก เช่น โฟม ขวดพลาสติก น้ำบรรจุกระป๋อง เป็นต้น ผู้บริหารควรเป็นผู้นำและประกาศนโยบายที่ชัดเจน จึงจะเกิดการจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพ^{๘๖}

จิตติกุล บัวลา ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะกรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา การศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความคิดเห็นต่อปัญหาและผลกระทบ ความคิดเห็นเกี่ยวกับศรัทธาผู้นำชุมชนและความคิดเห็นเกี่ยวกับการเห็นประโยชน์ของการเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมอยู่ในระดับค่อนข้างมาก กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีส่วนร่วมต่อการจัดการขยะอยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

^{๘๕} พฤกษ์พงศ์ วิสุทธิ์ดวงดุขุฎี, “ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลตำบลแม่สาย”, **ปริญญาหมหาบัณฑิต**, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๔.

^{๘๖} พรลักษณ์ พินิจปรีชา, “การจัดการขยะสำนักงาน บริษัท สยามแอดมินิเทรทีฟ แมเนจเม้นท์ จำกัด”, **สารนิพนธ์สำนักพัฒนาศึกษา**, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓.

ร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะได้แก่ เพศ ประสบการณ์ในการฝึกอบรมเรื่อง การจัดการขยะ การถือครองที่อยู่อาศัย ความคิดเห็นต่อปัญหาและผลกระทบของขยะ ความศรัทธา ต่อผู้นำชุมชน การเห็นประโยชน์ของการเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม ส่วนปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมี ส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะ ได้แก่ อายุ การศึกษา รายได้ อาชีพ สถานภาพสมรส สถานภาพในครอบครัว ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ลักษณะการอยู่อาศัยในพื้นที่ ลักษณะที่อยู่อาศัยและจำนวนสมาชิกในครอบครัว^{๘๗}

ศุภขวัญ ดวงฤกษ์. ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือนเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลคลองห้า จังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือนในระดับ ปานกลาง ระดับ พฤติกรรมการลดปริมาณขยะมูลฝอยให้เหลือน้อยที่สุดอยู่ในระดับต่ำ พฤติกรรมให้นำวัสดุสิ่งของมาใช้ซ้ำอยู่ในระดับ ปานกลาง และพฤติกรรมการคัดแยกขยะมูลฝอยไปรีไซเคิลอยู่ในระดับ ปานกลาง ทั้งนี้ภาพรวมกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือนในระดับ ปานกลาง ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือน ได้แก่ อายุ การได้รับข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และทัศนคติเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือน^{๘๘}

ทัศนีย์ บุญยะผลึก ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องความตระหนักต่อการจัดการขยะของผู้อยู่อาศัยบริเวณริมคลองบางใหญ่ อำเภอกะทู้ จังหวัดภูเก็ต การศึกษาพบว่า ด้านความตระหนักต่อการจัดการขยะของผู้อยู่อาศัยบริเวณริมคลองบางใหญ่ กลุ่มตัวอย่างมีความตระหนักโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับสูง ทั้งภาพรวม ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับความตระหนัก ต่อการจัดการขยะของผู้อยู่อาศัยบริเวณริมคลองบางใหญ่ คือ ระดับการศึกษา โดยผู้ที่อยู่อาศัย บริเวณริมคลองบางใหญ่ที่มีการศึกษาสูง มีความตระหนักต่อการจัดการขยะมากกว่าผู้ที่มีการศึกษา ระดับต่ำ^{๘๙}

ลัดดาวัลย์ บุญยศ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลตำบลเชิงเนิน อำเภอูเชิงเนิน จังหวัดอุบลราชธานี ผล

^{๘๗} รัฐติกุล บัวลา, “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะ:กรณีศึกษาองค์การบริหาร ส่วนตำบล ในเขตอำเภอยางชุมน้อยจังหวัดพะเยา”, **สารนิพนธ์ สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา**, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗.

^{๘๘} ศุภขวัญ ดวงฤกษ์, “พฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือน เขตพื้นที่องค์การบริหารส่วน ตำบลคลองห้า จังหวัดปทุมธานี”, **สารนิพนธ์ สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา**, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๘), หน้า ๒๑.

^{๘๙} ทัศนีย์ บุญยะผลึก, “ความตระหนักต่อการจัดการขยะของผู้อยู่อาศัยบริเวณริมคลองบางใหญ่ อำเภอกะทู้ จังหวัดภูเก็ต”, **สารนิพนธ์ สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา**, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๘), หน้า ๒๕.

การศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีแรงจูงใจในการจัดการขยะมูลฝอยโดย รวมอยู่ในระดับ มาก การรับรู้เกี่ยวกับขยะมูลฝอย การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการขยะมูล ฝอย และการมีส่วนร่วม ในการจัดการขยะมูลฝอยโดยรวมอยู่ในระดับ ปานกลาง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการขยะมูลฝอย ได้แก่ ความสนใจในความเป็นระเบียบเรียบร้อยของ เทศบาล ความมุ่งหวัง ที่จะมีส่วนร่วมแก้ปัญหามลพิษ การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับจัดการขยะมูล ฝอย ปัจจัยที่ไม่มีผลต่อ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย ได้แก่ เพศ อายุ ระดับ การศึกษา อาชีพ รายได้ การยอมรับว่าตนเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ และการรับรู้เกี่ยวกับ จัดการขยะมูลฝอย ตำบล เชียงใน^{๙๐}

วิลาสินี เพชรวงค์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการ ขยะมูลฝอย ศึกษากรณี ชุมชนริมคลองพระโขนง เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร การศึกษาพบว่า ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับขยะมูลฝอย ความรู้ในเรื่องจัดการขยะมูลฝอยและการมีส่วนร่วมในการรับ ผลประโยชน์อยู่ในระดับสูง การมีส่วนร่วมในการจัดการขยะ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ และการมี ส่วนร่วมในการประเมินผลอยู่ในระดับต่ำ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะ มูลฝอย ได้แก่ เพศ ระยะเวลา การอยู่อาศัยในชุมชนริมคลองพระโขนง การรู้จักธนาคารขยะในชุมชน และความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับขยะมูลฝอย ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ความรู้ในเรื่องการ จัดการขยะมูลฝอย^{๙๑}

วิทิศา หัตถกรรม ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับปัญหา ขยะมูลฝอย กรณีศึกษา อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดระยอง ผล การศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีพฤติกรรมที่เกี่ยวกับปัญหาขยะมูลฝอยในระดับ ที่เหมาะสม โดยปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมดังกล่าวที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๑ คือ อายุ อาชีพ รายได้เฉลี่ย ต่อเดือน การรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาขยะมูลฝอย ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับขยะมูล ฝอย และ ประสิทธิภาพการจัดการขยะมูลฝอยของอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง^{๙๒}

^{๙๐} ลัดดาวัลย์ บุญยศ, “ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตเทศบาล ตำบล เชียงใน อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี”, **สารนิพนธ์ สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา**, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร ศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐.

^{๙๑} วิลาสินี เพชรวงค์, “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะ : ศึกษากรณีชุมชนริมคลอง พระโขนง เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร”, **สารนิพนธ์ สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา**, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร ศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๓๒.

^{๙๒} วิทิศา หัตถกรรม, “พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับปัญหาขยะมูลฝอย กรณีศึกษาอุทยาน แห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดระยอง”, **ปริญาญมหาบัณฑิต สำนักพัฒนาบัณฑิต ศึกษ**, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๓๕.

สุวิทย์ พุกษาประเสริฐ^{๙๓} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย:กรณีศึกษาเทศบาลตำบลกระบุรี อำเภอกระบุรี จังหวัดพังงา ผล การศึกษาพบว่าระดับความรู้ความเข้าใจและจิตสำนึกเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย โดยรวมอยู่ใน ระดับมาก ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย โดยรวมอยู่ในระดับปานกลางและพบว่า เพศ อายุ รายได้ ระดับการศึกษา การประกอบอาชีพ สถานภาพที่อยู่อาศัย ระยะเวลาที่อยู่อาศัยใน เทศบาลและแหล่ง ที่ได้รับข่าวสาร ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย ของประชาชนในเขตเทศบาลกระบุรี อำเภอกระบุรี จังหวัดพังงา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕และพบว่า ความถี่ในการได้รับข่าวสารมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของประชาชน ในเขตเทศบาลกระบุรี อำเภอกระบุรี จังหวัดพังงา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ ๐.๐๕

รุ่งกิจ บุรณ์เจริญ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการจัดการขยะฐานศูนย์: กรณีศึกษาโรงเรียนจอมพระประชาสรรค์ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ ผลการศึกษา พบว่า นักเรียน มีความรู้เกี่ยวกับการจัดการขยะทั่วไปอยู่ในระดับปานกลาง การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการขยะส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง และพฤติกรรมการจัดการขยะฐานศูนย์ในภาพรวม “ปานกลาง” ส่วนผู้อำนวยการและอาจารย์เห็นด้วยกับโครงการขยะฐานศูนย์ว่าเป็นประโยชน์ต่อ โรงเรียน ภายหลังจากการดำเนินโครงการธนาคารขยะยืม พบว่า ปริมาณขยะลดลง ร้อยละ ๑๔.๑๖นักเรียน และอาจารย์มีความพึงพอใจในโครงการเฉลี่ยในระดับ มาก ปัญหา/อุปสรรค ได้แก่ การขาดความร่วมมือจากนักเรียน รองลงมาขาดการสนับสนุนจากผู้บริหารโรงเรียน ขาดอุปกรณ์ในการ จัดการขยะฐานศูนย์ เช่น ถังขยะสีต่าง ๆ ไว้ในการคัดแยก การขาดความรู้/ความเข้าใจ ในการจัดการ ขยะอย่างมีประสิทธิภาพ ขาดเงินทุน/งบประมาณ และบุคลากรในการจัดการขยะฐานศูนย์ ข้อเสนอแนะในการจัดการขยะฐานศูนย์โรงเรียนควรมีการดำเนินการในขั้นตอนการจัดการขยะ “ต้นทาง” โดยส่งเสริมการคัดแยกขยะ และอาศัยการมีส่วนร่วมของอาจารย์ในการให้ความรู้อย่างต่อเนื่อง^{๙๔}

^{๙๓} สุวิทย์ พุกษาประเสริฐ, “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะ:กรณีศึกษาเทศบาลตำบลกระบุรี อำเภอกระบุรี จังหวัดพังงา”, **สารนิพนธ์คณะรัฐประศาสนศาสตร์**, (วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๑), หน้า ๔๓.

^{๙๔} รุ่งกิจ บุรณ์เจริญ, “การจัดการขยะฐานศูนย์:กรณีศึกษาโรงเรียนจอมพระประชาสรรค์ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์”, **ปริญญามหาบัณฑิต**, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๔๗.

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตัวแปรต้น ปัจจัยส่วนบุคคล	ตัวแปรตาม พุทธธรรมกับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม
๑. เพศ	๑. คีล ๕
๒. อายุ	๒. ไตรสิกขา ๓
๓. สถานภาพ	๓. ฆราวาสธรรม ๔
๔. ระดับการศึกษา	
๕. อาชีพ	
๖. รายได้	

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเรื่องการปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษาการจัดขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม และเพื่อปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

- ๓.๑ ประชากรที่ใช้ในการศึกษา
- ๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๓ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้มีจำนวน ๒ กลุ่ม ได้แก่

- ๑) ผู้บริหาร พนักงาน เจ้าหน้าที่ ของเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา จำนวน ๘๐ คน
- ๒) ประชาชนในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา จำนวน ๑๒๐ คน

ประชากร ได้แก่ ผู้บริหาร พนักงาน เจ้าหน้าที่ และประชาชนในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา จำนวน ๒๐๐ คน

๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วยแบบสอบถาม จำนวน ๑ ฉบับ ดังนี้

สำหรับผู้บริหาร พนักงาน เจ้าหน้าที่ ประชาชน ในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา แบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ และปลายเปิด จำนวน ๙ ข้อ

ตอนที่ ๒ พุทธธรรมกับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม จำนวน ๑๗ ข้อ

ตอนที่ ๓ การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอย มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ๕ ระดับ ตามรูปแบบของ Likert Scale จำนวน ๔๒ ข้อ

๓.๓ วิธีการสร้างเครื่องมือและทดสอบเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

๑. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ จากเอกสาร ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติ บทลงโทษผู้ฝ่าฝืนปฏิบัติกับปัญหาและพุทธวิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม เกี่ยวกับขยะมูลฝอยรูปแบบ และวิธีการสร้างแบบสอบถามจากเอกสารให้เหมาะสมกับเนื้อหาและประเด็นที่จะศึกษา

๒. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาสร้างเป็นกรอบความคิด เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม

๓. นำแบบสอบถามไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ ท่านตรวจสอบและนำมาปรับปรุงแก้ไข โดยผ่านความเห็นชอบของกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

๔. นำแบบสอบถามแต่ละฉบับมาหาความเชื่อมั่น (Reliability) โดยการคำนวณสัมประสิทธิ์แอลฟา (α - Coefficient) ของ Cronbach จากสูตร

$$\alpha = [K/(k - 1)] [1 - (MS_i / S_t)]$$

S_i = ความแปรปรวนของแบบสอบถาม (ข้อที่ ๑ ถึงข้อที่ i)

MS_i = ผลรวมของความแปรปรวนของแบบสอบถามแต่ละข้อ

S_t = ความแปรปรวนของคะแนนรวมของแบบสอบถามทั้งฉบับ

K = จำนวนข้อในแบบสอบถามทั้งหมด

N = จำนวนผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด

a = ค่าความเชื่อมั่น^๑

๕. จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ แล้วนำแบบสอบถามไปเก็บรวบรวมข้อมูล

^๑ ระวีวรรณ ชินะตระกูล, การทำวิจัยทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ที.พี. พรินท์ จำกัด, ๒๕๔๒),

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. ผู้วิจัยได้ทำหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ถึงผู้บริหารเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา และนำแบบสอบถามไปส่งและเก็บรวบรวมด้วยตนเอง ระหว่างวันที่ ๒๐ มิถุนายน ถึง ๓๐ สิงหาคม ๒๕๕๙

๒. แบบสอบถามที่ส่งไปมีจำนวนทั้งสิ้น ๒๐๐ ฉบับ โดยแบ่งเป็นแบบสอบถามสำหรับผู้บริหาร พนักงาน เจ้าหน้าที่ เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา จำนวน ๘๐ ฉบับ แบบสอบถามสำหรับประชาชนในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา จำนวน ๑๒๐ ฉบับ ได้รับแบบสอบถามศึกษา จำนวน ๒๐๐ ฉบับ คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ และเป็นแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ทั้งหมด

สำหรับการที่ผู้วิจัยสามารถเก็บรวบรวมแบบสอบถามได้อย่างสมบูรณ์ และครบถ้วนนั้น เนื่องจากผู้วิจัยทำงานอยู่ในพื้นที่นั้น ประกอบกับผู้วิจัยได้ดำเนินการคือ ได้ขออนุญาตผู้บริหาร เข้าพบปะกับเจ้าหน้าที่ พนักงาน เพื่ออธิบายวิธีการตอบแบบสอบถามและให้ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ พนักงานตอบแบบสอบถาม โดยขอความร่วมมือจากทุกคน

นอกจากนั้น ผู้วิจัยได้ขอความร่วมมือจากคณะผู้บริหารทุกท่าน ได้ติดตามและเก็บแบบสอบถามคืนจนครบทุกฉบับ โดยผู้วิจัยได้กำหนดวันรับคืน และได้มีการโทรศัพท์ติดตามแบบสอบถามก่อนวันรับคืน

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลของแบบสอบถามดังต่อไปนี้

แบบสอบถามสำหรับครูผู้สอน มีจำนวน ๓ ตอน ทำการวิเคราะห์ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ ๒ พุทธธรรมกับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม และตอนที่ ๓ การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอย ซึ่งแบบสอบถามเป็นแบบตรวจสอบรายการและปลายเปิด วิเคราะห์โดยการแจกแจงความถี่และหาค่าร้อยละ แล้วนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบตารางประกอบคำบรรยาย

สำหรับเกณฑ์ในการพิจารณาระดับความคิดเห็นในเรื่องสภาพปัญหา และความต้องการ ได้ใช้เกณฑ์แปลผล ดังนี้

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๐๐-๑.๔๙ หมายถึง เป็นปัญหา / ความต้องการระดับน้อยที่สุด

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๕๐-๒.๔๙ หมายถึง เป็นปัญหา / ความต้องการระดับน้อย

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๒.๕๐-๓.๔๙ หมายถึง เป็นปัญหา / ความต้องการระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๓.๕๐-๔.๔๙ หมายถึง เป็นปัญหา / ความต้องการระดับมาก

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๔.๕๐-๕.๐๐ หมายถึง เป็นปัญหา / ความต้องการระดับมากที่สุด^๒
และนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบตารางประกอบคำบรรยาย
สำหรับแบบสอบถามแบบปลายเปิดได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยการจัดหมวดหมู่ และ
นำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

---

^๒ นงคราญ อุดมพันธุ์, “ปัญหาสุขภาพจิตของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนเทศบาลวัดศรีสุพรรณ จังหวัดเชียงใหม่”, การค้นคว้าแบบอิสระศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑.

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษาการกำจัดขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม และเพื่อปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา

โดยผู้ศึกษาได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเป็น ๓ ตอน ดังนี้

๔.๑ ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

๔.๒ ตอนที่ ๒ พุทธธรรมกับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

๔.๓ ตอนที่ ๓ การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา

ผลการศึกษาเรื่อง การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษาการกำจัดขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา ดังนี้

๔.๑ ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

การศึกษาสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ผู้วิจัยได้ศึกษาสถานภาพโดยทั่วไปของผู้บริหาร พนักงาน เจ้าหน้าที่ และประชาชนในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา จำแนกตามระดับทางด้าน เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ สมาชิกในครัวเรือน ลักษณะที่อยู่อาศัย และการจัดการขยะมูลฝอย ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้านสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม มีรายละเอียดดังในตารางที่ ๔.๑, ๔.๒, ๔.๓, ๔.๔, ๔.๕, ๔.๖, ๔.๗, ๔.๘, ๔.๙

ตารางที่ ๔.๑ จำนวนร้อยละ จำแนกตามเพศ

เพศ	จำนวน	ร้อยละ
ชาย	๖๐	๓๐
หญิง	๑๔๐	๗๐
รวม	๒๐๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน ๑๔๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๐ และเพศชาย จำนวน ๖๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๐

ตารางที่ ๔.๒ จำนวนร้อยละ จำแนกตามอายุ

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เกิน ๒๕ ปี	๑๕	๗.๕
๒๖ - ๓๕ ปี	๒๘	๑๔
๓๖ - ๔๕ ปี	๗๘	๓๙
๔๖ - ๕๕ ปี	๕๐	๒๕
มากกว่า ๕๕ ปี	๒๙	๑๔.๕
รวม	๒๐๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ มีอายุอยู่ในระหว่าง ๓๖-๔๕ ปี จำนวน ๗๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๙ รองลงมาอายุระหว่าง ๔๖-๕๕ ปี จำนวน ๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕ อายุระหว่าง ๒๖-๓๕ ปี จำนวน ๒๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔ และสุดท้ายอายุไม่เกิน ๒๕ ปี จำนวน ๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๕

ตารางที่ ๔.๓ จำนวนร้อยละ จำแนกตามสถานภาพ

สถานภาพ	จำนวน	ร้อยละ
โสด	๔๙	๒๔.๕
สมรส	๑๓๕	๖๗.๕
อยู่ร้าง	๑๖	๘
รวม	๒๐๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรส จำนวน ๑๓๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๗.๕ รองลงมาสถานภาพโสด จำนวน ๔๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๕ และสุดท้ายมี สถานภาพหย่าร้าง จำนวน ๑๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๘

ตารางที่ ๔.๔ จำนวนร้อยละ จำแนกตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่าระดับปริญญาตรี	๑๒๐	๖๐
ระดับปริญญาตรี	๗๐	๓๕
สูงกว่าระดับปริญญาตรี	๑๐	๕
รวม	๒๐๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาต่ำกว่าระดับปริญญาตรี จำนวน ๑๒๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๐ รองลงมามีระดับการศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน ๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕ และสุดท้ายมีระดับการศึกษาสูงกว่าระดับปริญญาตรี จำนวน ๑๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๕

ตารางที่ ๔.๕ จำนวนร้อยละ จำแนกตามอาชีพ

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
รับจ้าง	๖๐	๓๐
ทำนา/ทำไร่	๙๑	๔๕.๕
ค้าขาย	๒๙	๑๔.๕
รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ	๒๐	๑๐
รวม	๒๐๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาทำไร่ จำนวน ๙๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๕ รองลงมามีอาชีพรับจ้าง จำนวน ๖๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๐ อาชีพค้าขาย จำนวน ๒๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๕ และสุดท้ายมีอาชีพรับราชการ/รัฐวิสาหกิจ จำนวน ๒๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐

ตารางที่ ๔.๖ จำนวนร้อยละ จำแนกตามรายได้

รายได้	จำนวน	ร้อยละ
๐ - ๔,๙๙๙	๓๐	๑๕
๕,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐	๑๒๕	๖๒.๕
๑๐,๐๐๑ - ๑๕,๐๐๐	๒๕	๑๒.๕
๑๕,๐๐๐ ขึ้นไป	๒๐	๑๐
รวม	๒๐๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีรายได้ ๕,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ บาท จำนวน ๑๒๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๒.๕ รองลงมามีรายได้ ๐ - ๔,๙๙๙ บาท จำนวน ๓๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕ มีรายได้ ๑๐,๐๐๑ - ๑๕,๐๐๐ บาท จำนวน ๒๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๕ และสุดท้ายมีรายได้ ๑๕,๐๐๐ บาท จำนวน ๒๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐

ตารางที่ ๔.๗ จำนวนร้อยละ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน	จำนวน	ร้อยละ
๑ - ๓	๖๐	๓๐
๔ - ๖	๑๓๐	๖๕
๗ - ๑๐	๑๐	๕
รวม	๒๐๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๗ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ๔-๖ จำนวน ๑๓๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๕ รองลงมามีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ๑ -๓ จำนวน ๖๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๐ และสุดท้ายมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ๗ -๑๐ จำนวน ๑๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๕

ตารางที่ ๔.๘ จำนวนร้อยละ จำแนกตามลักษณะที่อยู่อาศัย

ลักษณะที่อยู่อาศัย	จำนวน	ร้อยละ
บ้านเช่า	๔๐	๒๐
บ้านพักราชการ/รัฐวิสาหกิจ	๑๐	๕
บ้านของตนเอง	๑๕๐	๗๕
รวม	๒๐๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีลักษณะที่อยู่อาศัยบ้านของตนเอง จำนวน ๑๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๕ รองลงมาบ้านเช่า จำนวน ๔๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๐ สุดท้ายมีลักษณะที่อยู่อาศัยบ้านพักข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ จำนวน ๑๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๕

ตารางที่ ๔.๙ จำนวนร้อยละ ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย

ข้อมูลข่าวสาร	จำนวน	ร้อยละ
ได้รับข้อมูลข่าวสาร	๑๘๕	๙๒.๕
ไม่ได้รับข้อมูลข่าวสาร	๑๕	๗.๕
รวม	๒๐๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๙ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย จำนวน ๑๘๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๙๒.๕ รองลงมาไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย จำนวน ๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๕

๔.๒ ตอนที่ ๒ พุทธธรรมกับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของพุทธธรรมกับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับพฤติกรรมจัดการขยะมูลฝอย ในการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชนของเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา ด้านการควบคุมพฤติกรรม ด้านไม่ทำลายธรรมชาติ ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมจัดการขยะมูลฝอยของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตชุมชนของเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนาในภาพรวม มีรายละเอียดดังในตารางที่ ๔.๑๐, ๔.๑๑, ๔.๑๒, ๔.๑๓

ตารางที่ ๔.๑๐ ด้านการควบคุมพฤติกรรม ตามหลักศีล ๕

รายการ	พฤติกรรมจัดการขยะ							
	ปฏิบัติมากที่สุด	ปฏิบัติมาก	ปฏิบัติน้อย	ปฏิบัติน้อยที่สุด	X	S.D.	ระดับ	ลำดับ
๑. สิ้นค้าที่นำมาใช้ไม่ก่อให้เกิดขยะมากเกินความจำเป็น	๕๐ (๒๕)	๑๑๕ (๕๗)	๒๕ (๑๒.๕)	๑๐ (๕)	๒.๖๙	๐.๗๙	มาก	๓
๒. ไม่ใช้ถุงพลาสติก	๕๕ (๒๗.๕)	๑๒๐ (๖๐)	๒๐ (๑๐)	๕ (๒.๕)	๒.๖๘	๐.๘๐	มาก	๔
๓. ใช้สินค้าที่ก่อให้เกิดขยะน้อยที่สุด	๓๐ (๑๕)	๘๐ (๔๐)	๗๐ (๓๕)	๒๐ (๑๐)	๒.๖๗	๐.๘๕	มาก	๕
๔. สามัคคีพร้อมใจกันลดขยะมูลฝอย	๓๖ (๑๘)	๗๐ (๓๕)	๘๕ (๔๒.๕)	๙ (๔.๕)	๒.๖๖	๐.๘๕	มาก	๖
๕. ให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดีในการช่วยลดขยะมูลฝอย	๗๐ (๓๕)	๘๕ (๔๒.๕)	๓๕ (๑๗.๕)	๑๐ (๕)	๒.๙๑	๐.๗๙	มาก	๑
๖. เลือกใช้วัสดุธรรมชาติที่สลายง่าย	๓๐ (๑๕)	๙๐ (๔๕)	๖๕ (๓๒.๕)	๑๕ (๗.๕)	๒.๗๙	๐.๘๗	มาก	๒
รวม					๒.๗๓	๐.๖๑	มาก	

จากตารางที่ ๔.๑๐ พบว่า พฤติกรรมจัดการขยะมูลฝอยของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนาในด้านการควบคุมพฤติกรรม ตามหลักศีล ๕ นำข้อมูลมาแปรค่าเฉลี่ยพฤติกรรมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($x = ๒.๗๓$, $S.D. = ๐.๖๑$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดีในการช่วยลดขยะมูลฝอย ($x = ๒.๙๑$, $S.D. = ๐.๗๙$)

รองลงมาคือ เลือกใช้วัสดุธรรมชาติที่สลายง่าย และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ สามัคคีพร้อมใจกันลดขยะมูลฝอย ($x = 2.66$, $S.D. = 0.85$)

ตารางที่ ๔.๑๑ ด้านไม่ทำลายธรรมชาติ ตามหลักสี ๕

รายการ	พฤติกรรมกรรมการจัดการขยะ							
	ปฏิบัติมากที่สุด	ปฏิบัติมาก	ปฏิบัติน้อย	ปฏิบัติน้อยที่สุด	X	S.D.	ระดับ	ลำดับ
๑. วัสดุที่ใช้ไม่ก่อมลภาวะเป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม	๒๐ (๑๐)	๗๐ (๓๕)	๑๐๐ (๕๐)	๑๐ (๕)	๒.๘๓	๐.๗๖	มาก	๔
๒. ขวดพลาสติกหรือขวดแก้ว นำกลับมาใช้ใหม่	๒๕ (๑๒.๕)	๑๐๐ (๕๐)	๖๐ (๓๐)	๑๕ (๗.๕)	๒.๘๗	๐.๘๖	มาก	๓
๓. วัสดุประเภทโลหะ ถ้ามรดสภาพใช้งานไม่ได้ควรทำลายโดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่นมีการฝังเป็นต้น	๓๕ (๑๗.๕)	๖๐ (๓๐)	๙๐ (๔๕)	๑๕ (๗.๕)	๒.๕๒	๐.๘๖	มาก	๖
๔. ถูพลาสติกที่ยังใช้งานได้ก็นำมาใช้ใหม่อีกเพื่อลดขยะมูลฝอย	๔๐ (๒๐)	๑๐๐ (๕๐)	๔๐ (๒๐)	๒๐ (๑๐)	๒.๙๔	๐.๘๒	มาก	๒
๕. วัสดุประเภทไม้ที่เหลือควรนำกลับมาอีก	๖๐ (๓๐)	๑๑๕ (๕๗.๕)	๒๐ (๑๐)	๕ (๒.๕)	๒.๘๑	๐.๘๙	มาก	๕
๖. กล่องกระดาษหรือหนังสือพิมพ์ เมื่อหมดสภาพการใช้งานแล้ว ควรทำลายในที่ที่เหมาะสม เพื่อป้องกันมลพิษทางสิ่งแวดล้อม	๖๖ (๓๓)	๗๔ (๓๗)	๔๕ (๒๒.๕)	๑๕ (๗.๕)	๓.๑๓	๐.๘๒	มาก	๑
รวม					๒.๘๕	๐.๕๘	มาก	

จากตารางที่ ๔.๑๑ พบว่า พฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนาในด้านไม่ทำลายธรรมชาติ ตามหลักศีล ๕ นำข้อมูลมาแปรค่าเฉลี่ยพฤติกรรม โดยรวมอยู่ในระดับ ($x = ๒.๘๕$, $S.D. = ๐.๕๘$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ กล่องกระดาษหรือหนังสือพิมพ์ เมื่อหมดสภาพการใช้งานแล้ว ควรทำลายในที่ที่เหมาะสม เพื่อป้องกันมลพิษทางสิ่งแวดล้อม ($x = ๓.๑๓$, $S.D. = ๐.๘๒$) รองลงมาคือ ถุงพลาสติกที่ยังใช้งานได้กลับนำมาใช้ใหม่อีกเพื่อลดขยะมูลฝอยและข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ วัสดุประเภทโลหะ ถ้าหมดสภาพการใช้งานไม่ได้ควรทำลายโดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่นมีการฝังเป็นต้น ($x = ๒.๕๒$, $S.D. = ๐.๘๖$) ซึ่งพบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในลำดับต่ำสุดของข้อมูล ในตารางข้อมูลด้านไม่ทำลายธรรมชาติ

ตารางที่ ๔.๑๒ ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตามหลักศีล ๕

รายการ	พฤติกรรมการจัดการขยะ							
	ปฏิบัติมากที่สุด	ปฏิบัติมาก	ปฏิบัติน้อย	ปฏิบัติน้อยที่สุด	X	S.D.	ระดับ	ลำดับ
๑. ทิ้งขยะในที่ควรทิ้ง เช่น ในถังขยะที่มีอยู่ตามบ้านหรือตามที่เทศบาลกำหนดไว้ เพื่อเป็นการส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๔๐ (๒๐)	๗๗ (๓๘)	๖๖ (๓๓)	๑๗ (๘.๕)	๒.๖๓	๐.๘๙	มาก	๓
๒. การทิ้งขยะเปียกจะต้องมีภาชนะรองรับปกปิดอย่างมิดชิด เพื่อป้องกันกลิ่นเน่าเหม็น	๒๐ (๑๐)	๑๑๗ (๕๘.๕)	๕๗ (๒๘.๕)	๖ (๓)	๒.๗๑	๐.๙๐	มาก	๒
๓. ขยะประเภทหลอดนื้ออนและกระป๋องสเปรย์ ควรทิ้งตามที่เทศบาลได้กำหนดมาตรฐานความปลอดภัย	๑๐ (๕)	๔๕ (๒๒.๕)	๑๓๖ (๖๘)	๙ (๔.๕)	๒.๖๑	๐.๙๑	มาก	๔
๔. ขยะประเภทแบตเตอรี่โทรศัพท์	๑๐ (๕)	๒๐ (๑๐)	๑๖๔ (๘๒)	๖ (๓)	๒.๔๘	๐.๘๙	น้อย	๕

ควรทิ้งลงในถังขยะ ไม่ควรทิ้งลงในแหล่ง แม่น้ำลำคลอง เพื่อ เป็นการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม								
๕. ขยะประเภทวัสดุ พลาสติกควรทิ้งลงใน ถังขยะ ไม่ควรนำไป ทำลายเอง เช่น นำไปเผาไฟ ซึ่งจะก่อ มลภาวะเป็นพิษต่อ สิ่งแวดล้อม	๓๑ (๑๕.๕)	๖๔ (๓๒)	๗๘ (๓๙)	๒๗ (๑๓.๕)	๒.๗๓	๐.๘๙	มาก	๑
รวม					๒.๖๓	๐.๗๓	มาก	

จากตารางที่ ๔.๑๒ พบว่า พฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนาในด้านการส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นำข้อมูลมาแปรค่าเฉลี่ยพฤติกรรม โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($x=๒.๓$, $S.D.= ๐.๗๓$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ขยะประเภทวัสดุพลาสติกควรทิ้งลงในถังขยะ ไม่ควรนำไปทำลายเอง เช่น นำไปเผาไฟ ซึ่งจะก่อมลภาวะเป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม ($x=๒.๗๓$, $S.D.= ๐.๘๙$) รองลงมาคือ การทิ้งขยะเปียกจะต้องมีภาชนะรองรับปกปิดอย่างมิดชิด เพื่อป้องกันกลิ่นเน่าเหม็น ($x=๒.๗๑$, $S.D.= ๐.๙๐$) และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ ขยะประเภทแบตเตอรี่โทรศัพท์ควรทิ้งลงในถังขยะ ไม่ควรทิ้งลงในแหล่งแม่น้ำลำคลอง เพื่อเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ($x=๒.๔๘$, $S.D.= ๐.๘๙$) ซึ่งพบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในลำดับต่ำสุดของข้อมูลในตารางข้อมูลด้านการส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ตารางที่ ๔.๑๓ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตชุมชนของเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนาในภาพรวม

รายการ	พฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอย			
	X	S.D.	ระดับ	ลำดับ
๑. ด้านการควบคุมพฤติกรรม	๒.๗๓	๐.๖๑	มาก	๒
๒. ด้านการไม่ทำลายธรรมชาติ	๒.๘๕	๐.๕๘	มาก	๑
๓. ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๒.๖๓	๐.๗๓	มาก	๓
รวม	๒.๗๔	๐.๕๖	มาก	

จากตารางที่ ๔.๑๓ พบว่า พฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอยของประชาชนในเขตชุมชนเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนาในด้านการคัดแยกขยะมูลฝอยนำข้อมูลมาแปรค่าเฉลี่ยพฤติกรรม ของตัวแปรต่าง ๆ ที่มีต่อระดับพฤติกรรม โดยการหาความกว้างของอันตรภาคชั้นพฤติกรรม โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($x=๒.๗๔$, $S.D.= ๐.๕๖$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ด้านการไม่ทำลายธรรมชาติ ($x=๒.๘๕$, $S.D.= ๐.๕๘$) รองลงมาคือ ด้านการควบคุมพฤติกรรม ($x=๒.๗๓$, $S.D.= ๐.๖๑$) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ($x=๒.๖๓$, $S.D.= ๐.๗๓$) พบว่าด้านการส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในเขตชุมชนเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา ควรจัดให้มีการประชาสัมพันธ์การการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูล เพื่อให้ประชาชนมีความร่วมมือให้มากขึ้น ในด้านการไม่ทำลายธรรมชาติ ควรจัดให้มีสถานที่รับซื้อขยะนำกลับมาใช้ใหม่ในพื้นที่เพื่อส่งเสริมประชาชนนำขยะไปขายเพื่อเพิ่มรายได้อีกหนึ่งทาง และส่งเสริมด้านพฤติกรรมการไม่ทำลายธรรมชาติ เพื่อประชาชนจะปฏิบัติให้อยู่ในระดับมากที่สุด

๔.๓ ตอนที่ ๓ การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล ความคิดเห็นเรื่องการใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนาแต่ละด้านของผู้ตอบแบบสอบถาม มีรายละเอียดดังในตารางที่ ๔.๑๔, ๔.๑๕, ๔.๑๖, ๔.๑๗, ๔.๑๘, ๔.๑๙, ๔.๒๐

ตารางที่ ๔.๑๔ จำนวนร้อยละ จำแนกรายข้อตามแนวทางการแก้ปัญหา

ลำดับ	การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอย ด้วยหลักไตรสิกขา (ศีล)	จำนวน	ร้อยละ
	ส่งเสริมสันติสุขในการแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ได้อย่างยั่งยืน (ศีล)		
๑	มีการส่งเสริมให้ชุมชนแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยอันเกิดจากมนุษย์โดยการรณรงค์ชี้ให้เห็นโทษของขยะมูลฝอยที่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำลายสิ่งแวดล้อม	๕	๒.๕
๒	กำจัดขยะมูลฝอยโดยไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อช่วยลดปัญหาโลกร้อน	๗๕	๓๗.๕
๓	คัดแยกขยะมูลฝอย เพื่อแก้ไขปัญหาขยะล้นเมือง โดยแปรรูปนำไปขาย ลดปัญหาขยะมูลฝอยได้เป็นอย่างดี	๒๐	๑๐

๔	ให้ความร่วมมือกับชุมชน เพื่อหาแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน	๑๐	๕
๕	หาแนวทางในการจัดการขยะมูลฝอยภายในครัวเรือน เริ่มจากครอบครัวของตนก่อน เพื่อลดปริมาณขยะมูลฝอยในบ้านและชุมชน	๙๐	๔๕
รวม		๒๐๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑๔ พบว่า ความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องการใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอย ด้วยหลักไตรสิกขา (ศีล) ในด้านการส่งเสริมสันติสุขในการแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน (ศีล) ที่ได้ผลดีมากที่สุด ควรเริ่มมาจากครัวเรือนก่อน ร้อยละ ๔๕ รองลงมาคือ กำจัดขยะมูลฝอยโดยไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อช่วยลดปัญหาโลกร้อนร้อยละ ๓๗.๕ และกลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วยคือ คัดแยกขยะมูลฝอย เพื่อแก้ไขปัญหาขยะล้นเมือง โดยแปรรูปนำไปขาย ลดปัญหาขยะมูลฝอยได้เป็นอย่างดี ร้อยละ ๑๐ สุดท้ายคือ มีการส่งเสริมให้ชุมชนแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยอันเกิดจากมนุษย์โดยการรณรงค์ชี้ให้เห็นโทษของขยะมูลฝอยที่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำลายสิ่งแวดล้อม ๒.๕

ตารางที่ ๔.๑๕ จำนวนร้อยละ จำแนกรายข้อการจัดการขยะมูลฝอย

ลำดับ	การใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอย ด้วยหลักไตรสิกขา	จำนวน	ร้อยละ
	รายการ ว่าด้วยมีจิตสำนึกที่ดี (สมาธิ)		
๑	มีจิตสำนึกในการทิ้งขยะมูลฝอยในที่ควรทิ้ง (ถังขยะ) ทุกครั้ง	๕๐	๒๕
๒	มีความยินดีในการคัดแยกขยะมูลฝอยเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ได้ ลดปัญหามลภาวะเป็นพิษได้เป็นอย่างดี	๕	๒.๕
๓	คิดหาวิธีหลีกเลี่ยงการใช้ถุงพลาสติก กล่องโฟม	๓๐	๑๕
๔	มีจิตสำนึกในการนำวัตถุที่ทำจากธรรมชาติ นำมาใช้เพื่อลดปัญหามลภาวะทางอากาศ ทางน้ำ เป็นต้น	๒๐	๑๐
๕	มีจิตสำนึกรักธรรมชาติโดยใช้เศษหญ้า เศษใบไม้คลุมดิน เพื่อเป็นปุ๋ยธรรมชาติต่อไป ไม่ต้องนำไปทิ้งถังขยะ เพื่อลดขยะได้เป็นอย่างดี	๒	๑

๖	เห็นคุณค่าของเศษอาหารที่เหลือนำไปใช้เลี้ยงสัตว์ได้	๓	๑.๕
๗	เห็นคุณค่าของถุงพลาสติก ที่มีสภาพดีนำกลับมาใช้ใหม่ เพื่อลดขยะมูลฝอย	๗	๓.๕
๘	เตือนสติตัวเองและผู้อื่นให้คิดรอบคอบก่อนทุกครั้งที่มีการทิ้งขยะ โดยให้คัดแยกขยะประเภทขยะมูลฝอยก่อนทิ้งเสมอ	๕	๒.๕
๙	คิดอยู่เสมอว่าการคัดแยกขยะมูลฝอยที่เป็นอันตรายต่อชีวิตและทำลายสิ่งแวดล้อมออกจากขยะมูลฝอยอื่นก่อนทิ้ง เป็นการลดปัญหาสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี	๔	๒
๑๐	สร้างจิตสำนึกให้กับตัวเองและผู้อื่นร่วมกิจกรรม การจัดการขยะมูลฝอยกับหน่วยงานต่าง ๆ	๘	๔
๑๑	มีโมตรจิตชักชวนเพื่อนบ้านนำขยะมูลฝอยกลับมาใช้ใหม่อีก	๖	๓
๑๒	มีความตระหนักเห็นคุณค่าของกระดาษที่ใช้แล้วนำกลับมาใช้ใหม่อีก เพื่อช่วยลดปริมาณขยะมูลฝอย	๖๐	๓๐
รวม		๒๐๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑๕ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอย ในด้านมีจิตสำนึกในการทิ้งขยะมูลฝอยในที่ควรทิ้ง (ถังขยะ) ทุกครั้ง ร้อยละ ๒๕ รองลงมา คือ มีความตระหนักเห็นคุณค่าของกระดาษที่ใช้แล้วนำกลับมาใช้ใหม่อีก เพื่อช่วยลดปริมาณขยะมูลฝอย ร้อยละ ๓๐ พฤติกรรมกลุ่มตัวอย่างไม่เคยปฏิบัติเลย คือ หลีกเลี้ยงการใช้ถุงพลาสติก กล่องโฟมยอละ ๑๕ และสุดท้ายมีจิตสำนึกในการนำวัสดุที่ทำจากธรรมชาติ นำมาใช้เพื่อลดปัญหามลภาวะทางอากาศทางน้ำ เป็นต้น ร้อยละ ๑๐

**ตารางที่ ๔.๑๖ จำนวนร้อยละ จำแนกรายข้อการค้นหาปัญหาและสาเหตุ
ของปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน**

ลำดับ	การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหา ขยะมูลฝอย ด้วยหลักไตรสิกขา	จำนวน	ร้อยละ
	รายการ ว่าด้วยความรู้ความเข้าใจ (ปัญญา)		
๑	ใช้ปัญญาพิจารณาหาสาเหตุและแนวทางการปัญหา สิ่งแวดล้อมด้าน ขยะมูลฝอยภายในชุมชน	๓๐	๑๕
๒	ร่วมมือกับประชาชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐในการแก้ไข	๔๐	๒๐

	ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านขยะมูลฝอย ที่เกิดขึ้นในเขตชุมชน และในเขตเทศบาล		
๓	เสนอปัญหา สาเหตุของปัญหา และวิธีการแก้ปัญหาในการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชนในที่ประชุม	๕๐	๒๕
๔	หาสาเหตุของปัญหาและการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชน	๒๐	๑๐
๕	เรียงลำดับความสำคัญสาเหตุของปัญหาขยะมูลฝอยในชุมชนว่าควรจะทำสิ่งไหนก่อนหรือหลัง	๖๐	๓๐
รวม		๒๐๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑๖ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชนในด้าน เรียงลำดับความสำคัญสาเหตุของปัญหาขยะมูลฝอยในชุมชนว่าควรจะทำสิ่งไหนก่อนหรือหลัง มากที่สุด ร้อยละ ๓๐ รองลงมา ด้านเสนอปัญหา สาเหตุของปัญหา และวิธีการแก้ปัญหาในการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชนในที่ประชุม ร้อยละ ๒๕ ด้านร่วมมือกับประชาชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านขยะมูลฝอย ที่เกิดขึ้นในเขตชุมชน และในเขตเทศบาล ร้อยละ ๒๐ ด้านใช้ปัญญาพิจารณาหาสาเหตุและแนวทางการปัญหาสิ่งแวดล้อมด้าน ขยะมูลฝอยภายในชุมชน ร้อยละ ๑๕ และสุดท้ายน้อยที่สุดคือด้าน หาสาเหตุของปัญหาและการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชน ร้อยละ ๑๐

ตารางที่ ๔.๑๗ จำนวนร้อยละ จำแนกรายข้อการวางแผนแก้ไขปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน

ลำดับ	การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอย ด้วยหลักขรราวาสธรรม ๔	จำนวน	ร้อยละ
	รายการ ว่าด้วยความซื่อสัตย์ (สัจจะ)		
๑	ให้ข้อมูลที่ถูกต้องและจำเป็นในการวางแผนขั้นตอนในการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชน	๗๐	๓๕
๒	มาตรงต่อเวลา และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ในการประชุมวางแผน การจัดการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยภายในชุมชน	๒๐	๑๐
๓	มีความโปร่งใสเกี่ยวกับการจัดหาทุนหรือแหล่งเงินทุน เพื่อแก้ปัญหาขยะมูลฝอยภายในชุมชน โดยสามารถ	๔๐	๒๐

	ตรวจสอบได้ตลอดเวลา		
๔	มีความซื่อสัตย์ในการบริหารจัดการในด้านการจัดซื้ออุปกรณ์เกี่ยวกับการเก็บขยะ ที่มีคุณภาพดี ใช้ได้ทนนาน เพื่อแก้ปัญหาขยะมูลฝอยภายในชุมชน	๖๐	๓๐
๕	มีการวางแผนรณรงค์ให้ข้อมูลอันเป็นจริงและถูกต้องในการกำจัดขยะมูลฝอยภายในชุมชน	๑๐	๕
รวม		๒๐๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑๗ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมการวางแผนแก้ไขปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชนในด้าน ให้ข้อมูลที่ถูกต้องและจำเป็นในการวางแผนขั้นตอนในการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชน ร้อยละ ๓๕ รองลงมาด้าน มีความซื่อสัตย์ในการบริหารจัดการในด้านการจัดซื้ออุปกรณ์เกี่ยวกับการเก็บขยะ ที่มีคุณภาพดี ใช้ได้ทนนาน เพื่อแก้ปัญหาขยะมูลฝอยภายในชุมชน ร้อยละ ๓๐ ด้าน มีความโปร่งใสเกี่ยวกับการจัดหาทุนหรือแหล่งเงินทุนเพื่อแก้ปัญหาขยะมูลฝอยภายในชุมชน โดยสามารถตรวจสอบได้ตลอดเวลา ร้อยละ ๒๐ ด้าน มาตรงต่อเวลา และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ในการประชุมวางแผน การจัดการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยภายในชุมชน ร้อยละ ๑๐ และสุดท้ายน้อยสุดคือด้าน มีการวางแผนรณรงค์ให้ข้อมูลอันเป็นจริงและถูกต้องในการกำจัดขยะมูลฝอยภายในชุมชน ร้อยละ ๕

ตารางที่ ๔.๑๘ จำนวนร้อยละ จำแนกรายข้อการดำเนินงานการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน

ลำดับ	การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอย ด้วยทวารวาสธรรม ๔	จำนวน	ร้อยละ
	รายการ ว่าด้วยเรื่องการฝึกตน (ทมะ)		
๑	มีการฝึกฝนพัฒนาตนเองในกระบวนการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหามูลฝอยในชุมชน	๕	๒.๕
๒	รู้จักยับยั้งชั่งใจหรือข่มใจ เมื่อเห็นสมาชิกภายในครอบครัวและเพื่อนบ้านได้นำขยะมาทิ้งเรี่ยราดไม่เป็นที่เป็นทาง ไม่แสดงอาการโกรธหรือเกี้ยวผู้ให้นำขยะมาทิ้งในที่ที่ไม่เหมาะสม แต่ให้ข้อคิดและปลุกจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหามูลฝอยร่วมกัน	๘๐	๔๐

๓	เมื่อตนเองได้รับการฝึกฝนมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ก็ถ่ายทอดความรู้ผ่านสื่อกิจกรรมต่าง ๆ เช่นป้ายรณรงค์การทำความสะอาดชุมชนในวันสำคัญที่ทางราชการกำหนด	๙๐	๔.๕
๔	หาบุคคลที่มีแนวร่วมหรืออุดมการณ์เดียวกันที่ผ่านทักษะการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ช่วยกันแก้ปัญหาขยะมูลฝอยภายในเขตชุมชนของตนเอง	๑๐	๕
๕	เข้ารับการฝึกอบรมหรือฝึกฝนตนเองเพื่อเสริมสร้างความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย	๑๕	๗.๕
รวม		๒๐๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑๘ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมการดำเนินงานการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชนในด้าน เมื่อตนเองได้รับการฝึกฝนมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ก็ถ่ายทอดความรู้ผ่านสื่อกิจกรรมต่าง ๆ เช่นป้ายรณรงค์การทำความสะอาดชุมชนในวันสำคัญที่ทางราชการกำหนด ร้อยละ ๔๕ รองลงมาด้าน รู้จักยับยั้งชั่งใจหรือข่มใจ เมื่อเห็นสมาชิกภายในครอบครัวและเพื่อนบ้านได้นำขยะมาทิ้งเรียกรวดไม่เป็นที่เป็นทาง ไม่แสดงอาการโกรธหรือเกี้ยวผู้ที่นำขยะมาทิ้งในที่ที่ไม่เหมาะสม แต่ให้ข้อคิดและปลูกจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยร่วมกัน ร้อยละ ๔๐ ด้าน เข้ารับการฝึกอบรมหรือฝึกฝนตนเองเพื่อเสริมสร้างความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย ร้อยละ ๗.๕ และสุดท้ายน้อยสุดคือด้าน มีการฝึกฝนพัฒนาตนเองในกระบวนการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยในชุมชน ร้อยละ ๒.๕

ตารางที่ ๔.๑๙ จำนวนร้อยละ จำแนกรายข้อการรับผลประโยชน์

ลำดับ	การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอย ด้วยหลักขรราวาสธรรม ๔	จำนวน	ร้อยละ
	รายการ ว่าด้วยเรื่องความอดทน (ขันติ)		
๑	มีความขยันอดทนหารายได้จากการทำงานนำขยะมูลฝอยบางประเภทไปขาย เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว เป็นการแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยโดยตรง	๕	๒.๕
๒	ทำงานไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยอดทน เพื่อให้บ้านเรือนน่าอยู่ (สิ่งแวดล้อมน่าอยู่) เช่น นำขยะมูล	๗๑	๓๕.๕

	ฝอยภายในครัวเรือนมาทำเป็นปุ๋ยหมัก หรือน้ำหมักชีวภาพ แล้วนำผลผลิตไปขาย นำรายได้สู่ครอบครัว ลดปัญหาขยะมูลฝอยได้เป็นอย่างดี		
๓	มีความอดทนต่อสภาพสิ่งแวดล้อมในด้านบุคคล เช่น การที่คนในสังคมไม่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ทั้งขยะมูลฝอยในที่สาธารณะหรือทิ้งตามถนนหนทาง เมื่อเราพบเห็นก็ต้องอดทนอดกลั้น ไม่ควรชวนทะเลาะ แต่ใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา แนะนำแนวทางในการรักษาความสะอาด เพื่อให้ชุมชนน่าอยู่ ปราศจากขยะมูลฝอย	๑๕	๗.๕
๔	ทนลำบากเพื่อมีส่วนร่วมช่วยทำความสะอาดภายในชุมชนให้เรียบร้อย	๑๐	๕
๕	มีความอดทนเมื่อเจอปัญหามลภาวะเป็นพิษ แต่ร่วมด้วยช่วยกันรณรงค์ลดมลพิษในชุมชนให้น้อยลง	๙๙	๔๙.๕
รวม		๑๐๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑๙ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมการรับผลประโยชน์ในด้าน อดทนเมื่อเจอปัญหามลภาวะเป็นพิษ แต่ร่วมด้วยช่วยกันรณรงค์ลดมลพิษในชุมชนให้น้อยลง มากที่สุด ร้อยละ ๔๙.๕ รองลงมาด้าน ทำงานไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยอดทน เพื่อให้บ้านเรือนน่าอยู่ (สิ่งแวดล้อมน่าอยู่) เช่น นำขยะมูลฝอยภายในครัวเรือนมาทำเป็นปุ๋ยหมัก หรือน้ำหมักชีวภาพ แล้วนำผลผลิตไปขาย นำรายได้สู่ครอบครัว ลดปัญหาขยะมูลฝอยได้เป็นอย่างดี ร้อยละ ๓๕.๕ ด้าน มีความอดทนต่อสภาพสิ่งแวดล้อมในด้านบุคคล เช่น การที่คนในสังคมไม่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ทั้งขยะมูลฝอยในที่สาธารณะหรือทิ้งตามถนนหนทาง เมื่อเราพบเห็นก็ต้องอดทนอดกลั้น ไม่ควรชวนทะเลาะ แต่ใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา แนะนำแนวทางในการรักษาความสะอาด เพื่อให้ชุมชนน่าอยู่ ปราศจากขยะมูลฝอย ร้อยละ ๗.๕ ด้านมีความขยันอดทนหารายได้จากการนำขยะมูลฝอยบางประเภทไปขาย เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว เป็นการแก้ไขปัญหามูลฝอยโดยตรง ร้อยละ ๒.๕

ตารางที่ ๔.๒๐ จำนวนร้อยละ จำแนกรายข้อการติดตามและประเมินผล

ลำดับ	การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหา ขยะมูลฝอย ด้วยหลักทวารวาสธรรม ๔	จำนวน	ร้อยละ
	รายการ ว่าด้วยเรื่องความเสี่ยสละ (จาคะ)		
๑	มีความเสี่ยสละทำงานเพื่อชุมชนโดยทำเกณฑ์ ประเมินผลการดำเนินงานการจัดการขยะมูลฝอย ภายในชุมชน เพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม	๕	๒.๕
๒	มีความเสี่ยสละเวลาเพื่อชุมชนโดยติดตามข้อมูลการ ประเมินผลการดำเนินงานการจัดการขยะมูลฝอย ภายในชุมชน	๑๐	๕
๓	ทำงานให้กับชุมชนในด้านการประเมินผลการ ดำเนินงานการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชน โดยไม่ หวังสิ่งตอบแทน	๑๒๐	๖๐
๔	ทุ่มเทกำลังกายกำลังใจทำงานให้กับชุมชนในด้านการ จัดการขยะมูลฝอยด้วยความยินดี เพื่อความผาสุกของ คนภายในชุมชน	๕๐	๒๕
๕	มีจิตอาสาช่วยประชาสัมพันธ์รณรงค์ป้องกันขยะมูล ฝอยภายในชุมชน	๑๕	๗.๕
รวม		๒๐๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๒๐ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมการติดตามและประเมินผลในด้าน
ทำงานให้กับชุมชนในด้านการประเมินผลการดำเนินงานการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชน โดยไม่
หวังสิ่งตอบแทนมากที่สุด ร้อยละ ๖๐ รองลงมาด้าน ทุ่มเทกำลังกายกำลังใจทำงานให้กับชุมชนใน
ด้านการจัดการขยะมูลฝอยด้วยความยินดี เพื่อความผาสุกของคนภายในชุมชน ร้อยละ ๒๕ ด้าน มี
จิตอาสาช่วยประชาสัมพันธ์รณรงค์ป้องกันขยะมูลฝอยภายในชุมชน ร้อยละ ๗.๕ และสุดท้ายน้อยสุด
คือด้าน มีความเสี่ยสละทำงานเพื่อชุมชนโดยทำเกณฑ์ประเมินผลการดำเนินงานการจัดการขยะมูล
ฝอยภายในชุมชน เพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม ร้อยละ ๒.๕

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษาการกำจัดขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ๒) เพื่อปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ลักษณะส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ จำนวนสมาชิกในครอบครัว ลักษณะที่อยู่อาศัย การได้รับข้อมูลข่าวสาร แบบสอบถามพุทธธรรมกับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม เกี่ยวกับข้อมูลพฤติกรรม ของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เป็นแบบสอบถามพฤติกรรมจัดการด้านขยะ แบ่งออกเป็นด้านการควบคุมพฤติกรรมตามหลักศีล ๕ ด้านไม่ทำลายธรรมชาติ ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา จากการแจกแบบสอบถามประชากรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๒๐๐ คน และได้รับแบบสอบถามคืน จำนวน ๒๐๐ ชุด คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ รูปแบบการศึกษาเป็นการศึกษาเชิงสำรวจ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการใช้แบบสอบถามกลุ่มตัวอย่าง วิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป SPSS For Window

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ปัญหาสิ่งแวดล้อม พบว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง "สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา" รวมถึงสิ่งแวดล้อมในโลกนี้เป็นทุก สิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของ บ้านเรือน ถนน วัด แม่น้ำ ดิน ป่าไม้ ภูเขาระเบียบ เป็นต้น มีลักษณะ และประเภทสิ่งแวดล้อมแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment) แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทย่อย คือ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (หรือสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต) และสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต (๒) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-Mode Environment) แบ่งได้ ๒ ประเภทย่อยคือ ๑ สิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรม (Concrete Environment) และ ๒ สิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม (Abstract Environment) เมื่อมีสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นก็ย่อมต้องเจอปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน ในปัจจุบันปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยแบ่งออก ๔ หมวดใหญ่ ๆ คือ ปัญหาเกี่ยวกับ ดินเสื่อมโทรม ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ และ ปัญหา

เกี่ยวกับป่าไม้ เป็น ต้น ล้วนมีสาเหตุมาจากการเพิ่มประชากรมนุษย์ ผลกระทบข้างเคียง (Side Effect) ของการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ขนบธรรมเนียมประเพณี – วัฒนธรรม – ค่านิยม – ความเชื่อ และการยกระดับมาตรฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบันนั่นเอง จากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ กำลังเผชิญอยู่ อันจะส่งผลกระทบต่อสังคมไทย คือความเป็นอยู่และชีวิตมนุษย์ในปัจจุบันเช่น ซึ่ง ส่งผลก่อให้เกิดโรคร้ายเบียดเบียน เป็นต้น

๕.๑.๒ หลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อม

หลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อม พบว่า การพัฒนาและอนุรักษ์สีงแวดล้อม คือการปฏิบัติงานพัฒนาเพื่อสร้างสรรค์ความเจริญ ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสีงแวดล้อมอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อย เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพื่อขจัดปัญหาทางด้านปัญหาเกี่ยวกับดินเสื่อมโทรม ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษ ทางอากาศ และ ปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้ ของสีงแวดล้อมให้หมดไป เพราะหากสีงแวดล้อมอยู่ในสภาวะ ปกติบริสุทธิ์ สดใสตามธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์และสีงมีชีวิตทั้งหมดก็จะพบกับความสุขสดชื่นไปด้วย โดยใช้หลักธรรมเพื่อพัฒนาสีงแวดล้อม ได้แก่ หลักศีล ๕ หลักไตรสิกขา และหลักฆราวาสธรรม ๔

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เป็นผู้หญิง จำนวน ๑๔๐ คน คิดเป็น ร้อยละ ๗๐ มีอายุระหว่าง ๓๖ – ๔๕ ปี จำนวน ๗๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๙ มีสถานภาพสมรส จำนวน ๑๓๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๗.๕ ระดับการศึกษาต่ำกว่าระดับปริญญาตรี จำนวน ๑๒๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๐ ส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา/ทำไร่ จำนวน ๙๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๕ มีรายได้ในครัวเรือนระหว่าง ๕,๐๐๐ – ๑๐,๐๐๐ บาท จำนวน ๑๒๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๒.๕ มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ๔ – ๖ คน จำนวน ๑๓๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๕ ลักษณะที่อยู่อาศัยบ้าน เป็นของตนเอง จำนวน ๑๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๕ และได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการ ขยะมูลฝอย จำนวน ๑๘๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๙๒.๕ กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีพฤติกรรมด้านการควบคุมพฤติกรรม ตามหลักศีล ๕ ผลการศึกษาพบว่า เมื่อนำข้อมูลมาแปรค่าเฉลี่ยพฤติกรรมของตัวแปรต่าง ๆ ที่มีต่อระดับพฤติกรรม โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($x=๒.๗๓, S.D.= ๐.๖๑$) ประชาชนให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดีในการช่วยลดขยะมูลฝอย ในระดับมาก รองลงเลือกใช้วัสดุธรรมชาติที่สลายง่าย ส่วนด้านไม่ทำลายธรรมชาติ ตามหลักศีล ๕ ผลการศึกษาพบว่า นำข้อมูลมาแปรค่าเฉลี่ย พฤติกรรมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($x=๒.๘๕, S.D.= ๐.๕๘$) พฤติกรรมที่มีมากที่สุด คือ กลองกระดาษหรือหนังสือพิมพ์ เมื่อหมดสภาพการใช้งานแล้ว ควรทำลายในที่ที่เหมาะสม เพื่อป้องกันมลพิษทางสีงแวดล้อม ผลการศึกษาพฤติกรรมด้านการส่งเสริมอนุรักษ์สีงแวดล้อม ตามหลักศีล ๕ พบว่า นำข้อมูลมาแปรค่าเฉลี่ยพฤติกรรมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($x=๒.๖๓, S.D.= ๐.๗๓$)

พฤติกรรมที่มีมากที่สุด ขยะประเภทวัสดุพลาสติกควรทิ้งลงในถังขยะ ไม่ควรนำไปทำลายเอง เช่น นำไปเผาไฟ ซึ่งจะก่อมลภาวะเป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม

การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา โดยใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอย ด้วยหลักไตรสิกขา จำนวน ๓ ด้าน ได้แก่ ส่งเสริมสันติสุขในการแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน (ศีล) แนวทางการแก้ปัญหา พบว่า ควรเริ่มมาจากครัวเรือนก่อน ร้อยละ ๔๕ ด้านมีจิตสำนึกที่ดี (สมาธิ) พบว่า มีจิตสำนึกในการทิ้งขยะมูลฝอยในที่ควรทิ้ง (ถังขยะ) ทุกครั้ง ร้อยละ ๒๕ ด้านความรู้ความเข้าใจ (ปัญญา) พบว่า เรียงลำดับความสำคัญสาเหตุของปัญหาขยะมูลฝอยในชุมชนว่าควรจะทำสิ่งไหนก่อนหรือหลัง มากที่สุด ร้อยละ ๓๐ การวางแผนแก้ไขปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชนด้วยหลักฆราวาสธรรม ๔ ด้าน ความซื่อสัตย์ (สัจจะ) พบว่า ให้ข้อมูลที่ถูกต้องและจำเป็นในการวางแผนขั้นตอนในการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชน มากที่สุด ร้อยละ ๓๕ ด้านการฝึกตน (ทมะ) พบว่า เมื่อตนเองได้รับการฝึกฝนมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ก็ถ่ายทอดความรู้ผ่านสื่อกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ป้ายรณรงค์การทำความสะอาดชุมชนในวันสำคัญที่ทางราชการกำหนด มากที่สุด ร้อยละ ๔๕ ด้านความอดทน (ขันติ) พบว่า มีความอดทนเมื่อเจอปัญหามลภาวะเป็นพิษ แต่ร่วมด้วยช่วยกันรณรงค์ลดมลพิษในชุมชนให้น้อยลง มากที่สุด ร้อยละ ๔๙.๕ และด้านความเสียสละ (จาคะ) พบว่า ทำงานให้กับชุมชนในด้านการประเมินผลการดำเนินงานการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชน โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน มากที่สุด ร้อยละ ๖๐

๕.๒ อภิปรายผล

การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษาการจัดการกำจัดขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา โดยได้รับความร่วมมือจาก ผู้บริหาร พนักงาน เจ้าหน้าที่และประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา ผู้วิจัยนำประเด็นสำคัญมาอภิปรายผล ดังนี้

จากการศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา ผลการศึกษา พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องวรรณธณี กองจันทร์ดี ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “การจัดการขยะของผู้ค้าในตลาดสด ศึกษากรณีตลาดสดบางกะปิและตลาดสดนครไทย เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัย พบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้ค้าตลาดสดบางกะปิได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการขยะภายในตลาดสด คิดเป็นร้อยละ ๓๙.๔ ส่วนตลาดสดนครไทยผู้ค้าส่วนใหญ่ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการขยะภายในตลาดสด คิดเป็นร้อยละ ๙๑.๓ กลุ่มตัวอย่างผู้ค้าตลาดสดบางกะปิมีความรู้ด้านการจัดการขยะ โดยมีค่าเฉลี่ยในภาพรวมเท่ากับ ๐.๖๘ ซึ่งน้อยกว่าผู้ค้าในตลาดสดนครไทยที่มีค่าเฉลี่ยความรู้ด้านการจัดการขยะอยู่ที่

๐.๘๐ นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างผู้ค้าตลาดสดบางกะปิ มีทัศนคติต่อการจัดการขยะเท่ากับ ๔.๐๕ ซึ่งอยู่ในระดับมาก ส่วนผู้ค้าตลาดสดนครไทยมีทัศนคติต่อการจัดการขยะเท่ากับ ๓.๓๖ ซึ่งอยู่ในระดับปานกลาง ผู้ค้าในตลาดสดบางกะปิ มีการจัดการขยะอยู่ในระดับสูง โดยมีค่าเฉลี่ยในภาพรวมเท่ากับ ๓.๗๘ ซึ่งมากกว่าผู้ค้าตลาดสดนครไทยที่มีการจัดการขยะอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยในภาพรวมเท่ากับ ๓.๕๘ และมีความสอดคล้อง นัยนา เดชะ ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี” ผลจากการวิจัย พบว่า ประชาชนมีพฤติกรรมในการจัดการขยะมูลฝอยที่ไม่เหมาะสมมีการทิ้งขยะในพื้นที่สาธารณะและนำไปทิ้งบริเวณพื้นที่ว่างรอบบ้าน ประชาชนไม่มีการคัดแยกมูลฝอยก่อนทิ้ง และในปัจจุบันองค์การบริหารส่วนตำบลเลม็ดยังไม่มีแผนแม่บท และยังไม่มีการบริหารจัดการขยะมูลฝอยแต่อย่างใด ด้านการจัดการขยะในชุมชน ได้ลดปริมาณขยะในครัวเรือน โดยการไม่สร้างขยะให้เพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ ๙๕.๔ การทิ้งขยะทิ้งรวมในถุงเดียวกัน คิดเป็นร้อยละ ๔๓.๕ วิธีการจัดการขยะในครัวเรือนโดยวิธีเผา คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๘ ประเภทของขยะเป็นขยะประเภทผัก ผลไม้ และเศษอาหาร คิดเป็นร้อยละ ๕๗.๕ ความรู้ที่ต้องการเพิ่มเติมในด้านวิธีการแยกขยะอย่างถูกวิธีมากที่สุด ๘๖๐ คะแนน ความรู้เกี่ยวกับมูลฝอย อยู่ในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๔๒ เจตคติเกี่ยวกับมูลฝอย อยู่ในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ ๖๗.๓๒ พฤติกรรมการจัดการมูลฝอยในครัวเรือน อยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ ๖๖.๖๗

ในความคิดเห็นของผู้วิจัย เห็นว่าอาจเป็นเพราะการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนในปัจจุบัน เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนาใช้สื่อประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ รณรงค์ให้มีการลดภาวะโลกร้อน ประชาชนในชุมชนจึงตระหนักถึงการลดขยะมูลฝอยจากครัวเรือน และประชาชนได้รับความสะดวก จากการที่มีเจ้าหน้าที่ของเทศบาลรักษาความสะอาด จัดเก็บขยะมูลฝอยเป็นประจำทุกวัน มีการวางถังขยะของเทศบาลให้เพียงพอต่อความต้องการของประชาชน และเทศบาลรณรงค์ขอความร่วมมือไม่ให้ประชาชนทิ้งขยะลงลำคลองหรือใต้ถุนบ้าน เนื่องจากขยะมูลฝอยทำให้สภาพภูมิทัศน์ไม่สวยงามแล้วยังเป็นแหล่งเพาะพันธุ์เชื้อโรคต่าง ๆ นำไปสู่การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ เช่น โรคไข้เลือดออก ซึ่งทุกปีมีการแพร่ระบาดของโรค ประชาชนจึงต้องร่วมกันรักษาความสะอาด ภายในบริเวณชุมชน โดยสรุปการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านสามารถสรุปอภิปรายผลได้ดังนี้

๑.๑ ด้านแนวทางการแก้ปัญหา ผลการศึกษาพบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ในความคิดเห็นของผู้วิจัย เห็นว่าอาจเป็นเพราะประชาชนเข้าร่วมประชุม เพื่อเสนอปัญหาและความต้องการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนร่วมกับเทศบาล ร่วมวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชนเพื่อจัดทำโครงการ/ กิจกรรมการจัดการขยะมูลฝอย และให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนของตนเองแก่เจ้าหน้าที่เพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน ร่วมในการ

วางแผนงาน/ โครงการเพื่อแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่การมีส่วนร่วมในการจัดทำร่างเทศบัญญัติของเทศบาลเกี่ยวกับการรักษาความสะอาดในชุมชนอยู่ในระดับน้อย ในความคิดเห็นของผู้วิจัย เห็นว่าประชาชนยังได้รับข้อมูลข่าวสารการประชาสัมพันธ์น้อยในการจัดทำร่างเทศบัญญัติของเทศบาลเกี่ยวกับการรักษาความสะอาดในชุมชน จึงทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานน้อย

๑.๒ ด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย ผลการศึกษาพบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ในความคิดเห็นของผู้วิจัย เห็นว่าอาจเป็นเพราะประชาชนมีส่วนร่วมปฏิบัติกิจกรรมของเทศบาลในการรณรงค์และร่วมเก็บขยะมูลฝอยในชุมชน และเทศบาลเมืองเมืองแก่น ให้การสนับสนุนงบประมาณแก่ชุมชนในการรักษาความสะอาดภายในบริเวณชุมชนเป็นประจำทุกปี และขอความร่วมมือให้ประชาชนในชุมชนคัดแยกประเภทขยะ เช่น เศษกระดาษ พลาสติก ขวดแก้ว หรือขยะมีพิษ ก่อนนำไปทิ้งลงถังขยะของเทศบาล ในการซื้อสินค้าและผลิตภัณฑ์ภายในชุมชนให้ลดการใช้ถุงพลาสติกและกล่องโฟม ใช้ถุงผ้า ปิ่นโต หรือตะกร้า มาซื้อสินค้า ให้ประชาชนมีความตระหนักถึงภาวะโลกร้อน และรณรงค์ให้นำขยะมูลฝอยในครัวเรือนมาทำเป็นปุ๋ยหมักหรือน้ำหมัก จุลินทรีย์ชีวภาพ การมีส่วนร่วมในการเสียค่าธรรมเนียมให้แก่เทศบาลในการบริการจัดเก็บขยะ มูลฝอยอยู่ในระดับมากที่สุด ในความคิดเห็นของผู้วิจัย เห็นว่าประชาชนมีจิตสำนึกว่าจะต้องเสียค่าธรรมเนียมให้แก่เทศบาล เนื่องจากเทศบาลเมืองเมืองแก่นพัฒนา มีการจัดเก็บขยะจากบริเวณบ้านของประชาชน ที่ประชาชนทิ้งขยะเหล่านั้นเป็นประจำทุกวัน ทางเทศบาลจึงมีการจัดเก็บค่าธรรมเนียมเพื่อนำเงินรายได้นี้มาพัฒนาท้องถิ่นต่อไป

๑.๓ ด้านการรับผลประโยชน์ ผลการศึกษาพบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ในความคิดเห็นของผู้วิจัย เห็นว่าอาจเป็นเพราะในปัจจุบันเทศบาลเมืองเมืองแก่นพัฒนา ได้ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ รณรงค์ให้มีการลดภาวะโลกร้อนประชาชนในชุมชนจึงตระหนักถึงการทำให้เกิดขยะน้อยที่สุด ได้แก่ ลดขยะมูลฝอย นำขวดพลาสติกขวดแก้วหรือถุงพลาสติกที่ใช้แล้วนำกลับมาใช้ใหม่ซื้อผลิตภัณฑ์ชนิดเติมแบบถุงพลาสติกมาใช้แทนการซื้อ ผลิตภัณฑ์แบบขวด ทำให้ลดรายจ่าย เช่น น้ำยาปรับผ้านุ่ม มีการคัดแยกขยะมูลฝอยในครัวเรือน แล้วนำไปขายเพื่อเพิ่มรายได้ การมีส่วนร่วมในการนำขยะมูลฝอยจากครัวเรือนมาทิ้งลงถังขยะของเทศบาลและการมีส่วนร่วมในการไม่ทิ้งขยะลงลำคลองหรือใต้ถุนบ้าน ทำให้ลำคลองสะอาดอยู่ในระดับมากที่สุด ในความคิดเห็นของผู้วิจัย เห็นว่าประชาชนได้รับความสะดวกจากการที่มีเจ้าหน้าที่ของเทศบาลรักษาความสะอาดคอยจัดเก็บขยะมูลฝอยเป็นประจำทุกวัน มีการวางถังขยะของเทศบาลให้ตามเพียงพอต่อความต้องการของประชาชนและเทศบาล รณรงค์ขอความร่วมมือไม่ให้ประชาชนทิ้งขยะลงลำคลองหรือใต้ถุนบ้าน เนื่องจากขยะมูลฝอยทำให้สภาพภูมิทัศน์ไม่สวยงาม แล้วยังเป็นแหล่งเพาะพันธุ์เชื้อโรคต่าง ๆ นำไปสู่

การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ เช่น โรคไข้เลือดออก ซึ่งทุกปีมีการแพร่ระบาดของโรค ประชาชนจึงต้องร่วมกันรักษาความสะอาดภายในบริเวณชุมชน และการติดตามและเฝ้าผล

๑.๔ ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ผลการศึกษาพบว่า โดยภาพรวมอยู่ใน ระดับน้อย ในความคิดเห็นของผู้วิจัย เห็นว่าอาจเป็นเพราะประชาชนมีความคิดเห็นว่าการบริหาร จัดการขยะมูลฝอยในชุมชน เป็นภารกิจงานประจำที่เทศบาลจะต้องดำเนินการให้บริเวณชุมชน มีความสะอาด ประชาชนจึงไม่ได้ให้ความสนใจในการประเมินผล การเก็บ ขนส่ง ลำเลียง และการกำจัดขยะมูลฝอยของรถเก็บขยะเทศบาล รวมถึงประชาชนไม่เห็นความสำคัญของการติดตาม และประเมินผล การตรวจสอบรายได้จากการจัดเก็บค่าธรรมเนียมขยะมูลฝอยของเทศบาล

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาผู้วิจัยได้พบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจที่ควรจะได้รับการศึกษาเพิ่มเติมอีกทั้งในด้านทางสังคมและทางด้านการวิจัย ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) พระภิกษุสามเณรควรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพราะว่าพระภิกษุสามเณรเป็นผู้มีเมตตาธรรมและประชาชนทั่วไปให้ความเคารพนับถือ ดังนั้น โอกาสที่จะสร้างความเข้าใจในการดูแลสิ่งแวดล้อมโดยผ่านกระบวนการตามหลักพุทธธรรม

๒) รัฐบาลควรส่งเสริมและสนับสนุนพระภิกษุสามเณรที่มีความเกี่ยวข้องกับ การดูแลรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม และ มีรูปแบบการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาปรับใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม

๓) ประชาชนต้องศึกษาหลักการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังและชัดเจนให้มาก และจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรขึ้นมาแล้วกำหนดนโยบายอย่างชัดเจนในการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมไปกับรัฐบาล นอกจากนี้ ยังต้องเฝ้าระวังเชิงวัฒนธรรมทางสังคมด้วย

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องกฎเกณฑ์ธรรมชาติในทัศนะพุทธศาสนาเถรวาท

๒) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องการนำหลักธรรมไปใช้พัฒนามนุษย์และสิ่งแวดล้อมของสังคมไทย

๓) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องหน้าที่ของชาวพุทธในการบำรุงรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในยุคสังคมไทยปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(ก) ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

(ข) ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กิตติภูมิ มีประดิษฐ์. **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๕๓.

กรมการปกครอง. **รายงานสถิติจำนวนประชากรและบ้าน**. จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕๕๙.

คณะกรรมการแผนกตำรา. **มังคลัตถปิพทีแปล เล่ม ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร. **สวัสดิการสังคมทางแก่วิกฤตสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทฟ้าอภัย, ๒๕๔๐.

จิราภรณ์ คชเสนี. **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ณรงค์ ใจหาญ. **เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม (environmental law)**.

หน่วยที่ ๑๕ มาตรการเยียวยาความเสียหายในคดี สิ่งแวดล้อมชุดที่ ๘-๑๕.

พิมพ์ครั้งที่ ๓, นนทบุรี:โรง พิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๔.

दनัย บวรเกียรติกุล. **ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและปัญหาสุขภาพจากการท่องเที่ยวและนันทนาการ**.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐.

เดือน คำดี. **ศาสนศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

ดิช นัทฮันท์ (Thich Nhat Hanh). **ศานติในเรือนใจ**. แปลโดย ธีระเดช อุทัยวิทยารัตน์. พิมพ์ครั้งที่

๕. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๐.

นิวัติ เรืองพานิช. **นิเวศวิทยาทรัพยากรธรรมชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖.

ประชา หุตานิวัตร. **การเมืองสีเขียว** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเด็ก, ๒๕๒๒.

ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรม มคอ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, ม.ป.ท., ม.ป.ป.

แผนพัฒนาสามปี **เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา**, ๒๕๕๘ – ๒๕๖๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธณัช, ๒๕๕๓.

_____ **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้ว, ๒๕๕๔.

_____ **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

_____ **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑

_____ **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.

_____ **พุทธวิธีแก้ปัญหา เพื่อศตวรรษที่ ๒๑**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

_____ **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาจรรยา สุทธิธำโณ. **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

พระมหาบุญช่วย สิริธโร (ตู่ใจ). **เอกสารประกอบการสอนรายวิชานิเวศวิทยาในพระไตรปิฎก**.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๔๑.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยรร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร :

ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

พระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในโอกาสเสด็จฯ ทรงเปิดการประชุมครั้งที่

๒๖ ของสภาสตรีระหว่างประเทศ ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๔.

พระราชบัญญัติการสาธารณสุข, ๒๕๓๕.

พุทธทาสภิกขุ. **อัสติสังวัจฉรายุคมนานุสรณ์ จากพุทธทาสภิกขุ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙, กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๐.

_____ **ปณิธาน ๓ ประการของพุทธทาสภิกขุ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

สุขภาพใจ, ๒๕๓๗.

_____ . **อิทัปปัจจยตา (ฉบับย่อความจากชุดธรรมโฆษณ์)**. พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๕.

_____ . **คู่มือมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙.

_____ . **พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๓.
มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **มานพ นักการเรียน. พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

_____ . **มนัส สุวรรณ. การจัดการสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙.

_____ . **นิเวศวิทยาของมนุษย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.

_____ . **นิเวศวิทยากับการพัฒนาเศรษฐกิจ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.

_____ . **เมธาวิ อุดมธรรมมานุภาพ และคณะ. พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๙.

_____ . **มัน เสือสูงเนิน. พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑, จังหวัดฉะเชิงเทรา บริษัทเดอะโมเดิร์นซิสเต็ม ออฟเซท จำกัด, ๒๕๕๒.

_____ . **มีชัย วรสายัณห์. มนุษย์และสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕.

_____ . **ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

_____ . **ศันท์กรรณ์ (จำปี) โสทธิพันธ์. คำอธิบายกฎหมายลักษณะละเมิด จัดการงานนอกสั่งลามิควรได้**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, แก้ไขเพิ่มเติม กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๕๓.

_____ . **สถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล. นนทบุรี: (องค์การมหาชน), ๒๕๕๔.**

_____ . **สมพร เทพสิทธิ์. ศาสนากับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๓๗.

_____ . **สมิทธิ์ สระอุบล. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

_____ . **สุลักษณ์ ศิวรักษ์. ศาสนากับการพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๐.

อำนาจ วงศ์บัณฑิต. **กฎหมายสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๕๐.

อุดมศักดิ์ สิ้นธิพงษ์. **กฎหมายว่าด้วยความเสียหายทางสิ่งแวดล้อม ความรับผิดทางแพ่ง การชดเชยเยียวยา และการระงับข้อพิพาท**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

(๒) บทความ :

ประพจน์ คล้ายสุบรรณ. “แนวคิด ทฤษฎี และหลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องในคดีสิ่งแวดล้อม”, **วารสารวิชาการศาลปกครอง**. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๕๐) : ๒๓

(๓) วิทยานิพนธ์ :

ชนิสรา อีสริยะกุล. “ความรู้และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการจัดการมูลฝอยในครัวเรือนของ ประชาชนในชุมชนห้วยจรดักตึกแดง เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร”. **สารนิพนธ์สำนัก พัฒนาบัณฑิตศึกษา**. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ , ๒๕๔๔.

ฐิติกุล บัวลา. “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะ:กรณีศึกษาองค์การบริหาร ส่วนตำบล ในเขตอำเภอเชิงคำจังหวัดพะเยา”. **สารนิพนธ์ สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา**. สถาบัน บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐.

เดือนจิต สุตสวาท. “การศึกษาพฤติกรรมการจัดการขยะมูลฝอย ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนในเขตเทศบาล ตำบลท่าเรือพระแท่น อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี”. **ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิไล, ๒๕๔๗.

ทัศนีย์ บุญยะผลึก. “ความตระหนักต่อการจัดการขยะของผู้อยู่อาศัยบริเวณริมคลองบางใหญ่ อำเภอ กะทู้ จังหวัดภูเก็ต”. **สารนิพนธ์ สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา**. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร ศาสตร์, ๒๕๔๘.

นางสาวสายใจ ปิ่นแก้ว. “สิ่งแวดล้อมศึกษาเรื่องขยะและน้ำเสีย สำหรับนักศึกษาการศึกษานอก โรงเรียนสายสามัญระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดเพชรบุรี,”. **วิทยานิพนธ์วิทยา ศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖.

นัยนา เดชะ. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน ตำบลเลม็ด อำเภอ ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี”. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๗.

- ปภาวรินทร์ นาจาปา. “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาล ตำบลคลองใหญ่ อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๗.
- พฤกษ์พงศ์ วิสุทธิ์ดวงดุษฎี. ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลตำบลแม่สาย.**ปริญญา มหาบัณฑิต**, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐.
- พรพจน์ พจน์พัฒนาพล. “การจัดการสภาพสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนวัดเทพนิมิต สังกัดสำนักงานเขต พื้นที่การศึกษาฉะเชิงเทรา เขต ๑”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๘.
- พรลักษณ์ พิณีจปรีชา. “การจัดการขยะสำนักงาน บริษัทสยามแอดมินนิสเทรทพี แมเนจ เม้นท์ จำกัด”. **สารนิพนธ์ สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา**. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐.
- พระมหาประพันธ์ ศุภษร. “พระวินัยกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : ศึกษา เฉพาะกรณีพระวินัย ๒๒๗ ข้อในพระไตรปิฎกและอรรถกถา”. **พ.ส.ล.** ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๒๑๑. พฤษภาคมมิถุนายน, ๒๕๔๑.
- ภัทรพร สิริกาญจน. “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ. แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน”. **งานวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**, ๒๕๓๘.
- รุ่งกิจ บุรณ์เจริญ. “การจัดการขยะฐานศูนย์:กรณีศึกษาโรงเรียนจอมพระประชาสรรค์ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์”. **ปริญญามหาบัณฑิต**. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๔.
- ลัดดาวัลย์ บุญยศ. “ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตเทศบาล ตำบล เชียงใน อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี”. **สารนิพนธ์สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา**. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๖.
- วิหิตา หัตถกรรม. “พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับปัญหาขยะมูลฝอย กรณีศึกษาอุทยาน แห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดระยอง”. **ปริญญามหาบัณฑิต สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา**. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๗.
- วิลาสสินี เพชรวงศ์. “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะ : ศึกษากรณีชุมชนริมคลองพระ โขนง เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร”. **สารนิพนธ์ สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา**. สถาบัน บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๗.
- วรรณธณี กองจันทร์ดี. “การจัดการขยะของผู้ค้าในตลาดสด ศึกษากรณีตลาดสดบางกะปิและตลาด สดนครไทย เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕.

พระสงฆ์ เสริม แสงทอง. “แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักทางพุทธศาสนา”. **ปริญาศิลป**

ศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.

ศุภขวัญ ดวงฤกษ์. “พฤติกรรมจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือน เขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบล คลองห้า จังหวัดปทุมธานี”, **สารนิพนธ์ สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา**. (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๘).

สิบทำรวจเอก ศิลป์ สีกวอด. “การศึกษาการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จังหวัดราชบุรี”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, ๒๕๕๐.

สุวิทย์ พุกษาประเสริฐ. “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะ:กรณีศึกษาเทศบาลตำบล คุระบุรี อำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา”. **สารนิพนธ์คณะรัฐประศาสนศาสตร์**. วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๑.

(๔) **สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :**

http://www.tungsong.com/Environment/Garbage_n/garbage_07.html

[http://www.thailandlawyercenter.com/index.php?show&ac=article&id=538973889
&Ntype=19](http://www.thailandlawyercenter.com/index.php?show&ac=article&id=538973889&Ntype=19)

<http://www.๔๐๙๐๙๑๗.ob.tc/type.htm> เข้าถึงเมื่อวันศุกร์ ที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

<http://guru.sanook.com/>, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) **Books :**

J.A. Simpson and E.S.C. Weiner. **The Oxford English Dictionary**. second edition.

Volume 5. (The United states of America : Rand McNally@Company. Taunton Mass.). Clarendon Press. Oxford, 19.

Noah Webster and Jean L. Mckechnie, Webster’s New Twentieth Century Dictionary of the English Lanuage. Second Edition. The United states of America : copyright by the world publishing company, 1957.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสอบถาม

แบบสอบถามเพื่อวิทยานิพนธ์

เรื่อง

การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม :
กรณีศึกษาการกำจัดขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา

คำชี้แจง

แบบสอบถามฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์ เรื่องการปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษาการกำจัดขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา จึงขอให้ท่านตอบแบบสอบถามตรงตามความคิดของท่านมากที่สุด ข้อมูลที่ได้จะวิเคราะห์และนำเสนอในภาพรวม ไม่มีผลกระทบต่อผู้ตอบแบบสอบถามแต่อย่างใด แบบสอบถามฉบับนี้ มี ๓ ตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๑	ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	จำนวน ๙ ข้อ
ตอนที่ ๒	พุทธธรรมกับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม	จำนวน ๑๗ ข้อ
ตอนที่ ๓	การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอย	จำนวน ๔๒ ข้อ

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม

(พระครูโสภิตพัฒนโชติ)

นิสิตปริญญาโท สาขาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตเชียงใหม่

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง : โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง หน้าข้อความตามความเป็นจริง

๑. เพศ

๑. ชาย ๒. หญิง

๒. อายุ

๑. ไม่เกิน ๒๕ ปี ๒. ๒๖ - ๓๕ ปี
 ๓. ๓๖ - ๔๕ ปี ๔. ๔๖ - ๕๕ ปี
 ๕. มากกว่า ๕๕ ปี

๓. สถานภาพ

๑. โสด ๒. สมรส
 ๓. หย่าร้าง

๔. ระดับการศึกษา

๑. ต่ำกว่าปริญญาตรี ๒. ปริญญาตรี
 ๓. สูงกว่าปริญญาตรี

๕. อาชีพ

๑. รับจ้าง ๒. ทำนา/ทำไร่
 ๓. ค้าขาย ๔. รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ

๖. รายได้ในครัวเรือน

๑. ๐ - ๔,๙๙๙ บาท ๒. ๕,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ บาท
 ๓. ๑๐,๐๐๑ - ๑๕,๐๐๐ บาท ๔. ๑๕,๐๐๑ บาท ขึ้นไป

๗. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

๑. ๑ - ๓ คน ๒. ๔ - ๖ คน
 ๓. ๗ - ๑๐ คน

๘. ลักษณะที่อยู่อาศัย

๑. บ้านเช่า ๒. บ้านพักข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ
 ๓. บ้านตนเอง

๙. ท่านได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย

๑. ได้รับข้อมูลข่าวสาร ๒. ไม่ได้รับข้อมูลข่าวสาร

ตอนที่ ๒ พุทธธรรมกับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

คำชี้แจง : โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องลงที่กำหนดให้ที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านโดยพิจารณาจากข้อความข้างล่าง ดังนี้

- ๕ หมายถึง ปฏิบัติมากที่สุด
- ๔ หมายถึง ปฏิบัติมาก
- ๓. หมายถึง ปฏิบัติปานกลาง
- ๒ หมายถึง ปฏิบัติน้อย
- ๑ หมายถึง ปฏิบัติน้อยที่สุด

ความคิดเห็นเรื่องพุทธธรรม กับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ตามหลักศีล ๕	ระดับการแสดงความคิดเห็น				
	๕	๔	๓	๒	๑
ด้านการควบคุมพฤติกรรม					
๑. สินค้าที่นำมาใช้ไม่ก่อให้เกิดขยะมากเกินความจำเป็น					
๒. ไม่ใช่ถุงพลาสติก					
๓. ใช้สินค้าที่ก่อให้เกิดขยะน้อยที่สุด					
๔. สามัคคีพร้อมใจกันลดขยะมูลฝอย					
๕. ให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดีในการช่วยลดขยะมูลฝอย					
๖. เลือกใช้วัสดุธรรมชาติที่สลายง่าย					
ด้านไม่ทำลายธรรมชาติ					
๗. วัสดุที่ใช้ไม่ก่อมลภาวะเป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม					
๘. ขวดพลาสติกหรือขวดแก้ว นำกลับมาใช้ใหม่					
๙. วัสดุประเภทโลหะ ถ้าหมดสภาพใช้งานไม่ได้ควรทำลายโดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่นมีการฝังเป็นต้น					
๑๐. ถุงพลาสติกที่ยังใช้งานได้กลับนำมาใช้ใหม่อีกเพื่อลดขยะมูลฝอย					
๑๑. วัสดุประเภทไม้ที่เหลือควรนำกลับมาอีก					
๑๒. กล่องกระดาษหรือหนังสือพิมพ์ เมื่อหมดสภาพการใช้งานแล้ว ควรทำลายในที่ที่เหมาะสม เพื่อป้องกันมลพิษทางสิ่งแวดล้อม					

ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม					
๑๓. ทิ้งขยะในที่ควรทิ้ง เช่น ในถังขยะที่มีอยู่ตามบ้านหรือตามที่เทศบาลกำหนดไว้ เพื่อเป็นการส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม					
๑๔. การทิ้งขยะเปียกจะต้องมีภาชนะรองรับปิดอย่างมิดชิด เพื่อป้องกันกลิ่นเน่าเหม็น					
๑๕. ขยะประเภทหลอดนํ้าร้อนและกระป๋องสเปรย์ ควรทิ้งตามที่เทศบาลได้กำหนดตามมาตรฐานความปลอดภัย					
๑๖. ขยะประเภทแบตเตอรี่โทรศัพท์ควรทิ้งลงในถังขยะไม่ควรทิ้งลงในแหล่งน้ำลำคลอง เพื่อเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม					
๑๗. ขยะประเภทวัสดุพลาสติกควรทิ้งลงในถังขยะไม่ควรนำไปทำลายเอง เช่น นำไปเผาไฟ ซึ่งจะก่อมลภาวะเป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม					

ตอนที่ ๓ การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา

คำชี้แจง : โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องลงที่กำหนดให้ที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านโดยพิจารณาจากข้อความข้างล่าง ดังนี้

- ๕ หมายถึง ปฏิบัติมากที่สุด
- ๔ หมายถึง ปฏิบัติมาก
- ๓ หมายถึง ปฏิบัติปานกลาง
- ๒ หมายถึง ปฏิบัติน้อย
- ๑ หมายถึง ปฏิบัติน้อยที่สุด

การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาขยะมูลฝอย ด้วยหลักไตรสิกขา	ระดับการแสดงความคิดเห็น				
	๕	๔	๓	๒	๑
ส่งเสริมสันติสุขในการแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน (ศีล)					
๑. มีการส่งเสริมให้ชุมชนแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยอันเกิดจากมนุษย์โดยการรณรงค์ชี้ให้เห็นโทษของขยะมูลฝอยที่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำลายสิ่งแวดล้อม					
๒. กำจัดขยะมูลฝอยโดยไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อช่วยลดปัญหาโลกร้อน					

๓. คัดแยกขยะมูลฝอย เพื่อแก้ไขปัญหาขยะล้นเมือง โดยแปรรูปนำไปขาย ลดปัญหาขยะมูลฝอยได้เป็นอย่างดี					
๔. ให้ความร่วมมือกับชุมชน เพื่อหาแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน					
๕. หาแนวทางในการจัดการขยะมูลฝอยภายในครัวเรือน เริ่มจากครอบครัวของตนก่อน เพื่อลดปริมาณขยะมูลฝอยในบ้านและชุมชน					
มีจิตสำนึกที่ดี (สมาธิ)					
๖. มีจิตสำนึกในการทิ้งขยะมูลฝอยในที่ควรทิ้ง (ถังขยะ) ทุกครั้ง					
๗. มีความยินดีในการคัดแยกขยะมูลฝอยเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ได้ ลดปัญหามลภาวะเป็นพิษได้เป็นอย่างดี					
๘. คิดหาวิธีหลีกเลี่ยงการใช้ถุงพลาสติก กล่องโฟม					
๙. มีจิตสำนึกในการนำวัสดุที่ทำจากธรรมชาติ นำมาใช้เพื่อลดปัญหามลภาวะทางอากาศ ทางน้ำ เป็นต้น					
๑๐. มีจิตสำนึกรักธรรมชาติโดยใช้เศษหญ้า เศษใบไม้คลุมดิน เพื่อเป็นปุ๋ยธรรมชาติต่อไป ไม่ต้องนำไปทิ้งถังขยะ เพื่อลดขยะได้อย่างดี					
๑๑. เห็นคุณค่าของเศษอาหารที่เหลือนำไปใช้เลี้ยงสัตว์ได้					
๑๒. เห็นคุณค่าของถุงพลาสติก ที่มีสภาพดีนำกลับมาใช้ใหม่ เพื่อลดขยะมูลฝอย					
๑๓. เตือนสติตัวเองและผู้อื่นให้คิดรอบคอบก่อนทุกครั้งที่มีการทิ้งขยะ โดยให้คัดแยกขยะประเภทขยะมูลฝอยก่อนทิ้งเสมอ					
๑๔. คิดอยู่เสมอว่าการคัดแยกขยะมูลฝอยที่เป็นอันตรายต่อชีวิตและทำลายสิ่งแวดล้อมออกจากขยะมูลฝอยอื่นก่อนทิ้ง เป็นการลดปัญหาสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี					
๑๕. สร้างจิตสำนึกให้กับตัวเองและผู้อื่นร่วมกิจกรรมการจัดการขยะมูลฝอยกับหน่วยงานต่าง ๆ					
๑๖. มีมิตรจิตซึกชวนเพื่อนบ้านนำขยะมูลฝอยกลับมาใช้ใหม่อีก					
๑๗. มีความตระหนักเห็นคุณค่าของกระดาษที่ใช้แล้วนำกลับมาใช้ใหม่อีก เพื่อช่วยลดปริมาณขยะมูลฝอย					

ความรู้ความเข้าใจ (ปัญญา)					
๑๘. ใช้ปัญหาพิจารณาหาสาเหตุและแนวทางการแก้ปัญหา สิ่งแวดล้อมด้าน ขยะมูลฝอยภายในชุมชน					
๑๙. ร่วมมือกับประชาชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐในการ แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านขยะมูลฝอย ที่เกิดขึ้นในเขต ชุมชน และในเขตเทศบาล					
๒๐. เสนอปัญหา สาเหตุของปัญหา และวิธีการแก้ปัญหา ในการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชนในที่ประชุม					
๒๑. หาสาเหตุของปัญหาและการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการ จัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชน					
๒๒. เรียงลำดับความสำคัญสาเหตุของปัญหาขยะมูลฝอย ในชุมชนว่าควรจะทำสิ่งไหนก่อนหรือหลัง					
การปรับใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหา ขยะมูลฝอย ด้วยหลักพรวาจาธรรม ๔					
ความซื่อสัตย์ (สัจจะ)					
๒๓. ให้ข้อมูลที่ถูกต้องและจำเป็นในการวางแผนขั้นตอน ในการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชน					
๒๔. มาตรงต่อเวลา และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ใน การประชุมวางแผน การจัดการแก้ปัญหาขยะมูลฝอย ภายในชุมชน					
๒๕. มีความโปร่งใสเกี่ยวกับการจัดหาทุนหรือแหล่ง เงินทุนเพื่อแก้ปัญหาขยะมูลฝอยภายในชุมชน โดย สามารถตรวจสอบได้ตลอดเวลา					
๒๖. มีความซื่อสัตย์ในการบริหารจัดการในด้านการ จัดซื้ออุปกรณ์เกี่ยวกับการเก็บขยะ ที่มีคุณภาพดี ใช้ได้ ทนนาน เพื่อแก้ปัญหาขยะมูลฝอยภายในชุมชน					
๒๗. มีการวางแผนรณรงค์ให้ข้อมูลอันเป็นจริงและ ถูกต้องในการกำจัดขยะมูลฝอยภายในชุมชน					
การฝึกตน (ทมะ)					
๒๘. มีการฝึกฝนพัฒนาตนเองในกระบวนการเรียนรู้เพื่อ แก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยในชุมชน					
๒๙. รู้จักยับยั้งชั่งใจหรือข่มใจ เมื่อเห็นสมาชิกภายใน ครอบครัวและเพื่อนบ้านได้นำขยะมาทิ้งเรียกราคาไม่เป็นที่ เป็นทาง ไม่แสดงอาการโกรธหรือเกียจผู้ที่นำขยะมาทิ้งใน					

ที่ไม่เหมาะสม แต่ให้ข้อคิดและปลูกจิตสำนึกในการแก้ไข ปัญหาขยะมูลฝอยร่วมกัน					
๓๐. เมื่อตนเองได้รับการฝึกฝนมีความรู้เกี่ยวกับ สิ่งแวดล้อม ก็ถ่ายทอดความรู้ผ่านสื่อกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ป้ายรณรงค์การทำความสะอาดชุมชนในวันสำคัญที่ทาง ราชการกำหนด					
๓๑. หาคู่คนที่มีความพร้อมหรืออุดมการณ์เดียวกันที่ผ่าน ทักษะการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ช่วยกันแก้ปัญหาขยะ มูลฝอยภายในเขตชุมชนของตนเอง					
๓๒. เข้ารับการฝึกอบรมหรือฝึกฝนตนเองเพื่อเสริมสร้าง ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย					
ความอดทน (ขันติ)					
๓๓. มีความขยันอดทนหารายได้จากการนำขยะมูลฝอย บางประเภทไปขาย เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว เป็น การแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยโดยตรง					
๓๔. ทำงานไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยอดทน เพื่อให้ บ้านเรือนน่าอยู่ (สิ่งแวดล้อมน่าอยู่) เช่น นำขยะมูลฝอย ภายในครัวเรือนมาทำเป็นปุ๋ยหมัก หรือน้ำหมักชีวภาพ แล้วนำผลผลิตไปขาย นำรายได้สู่ครอบครัว ลดปัญหา ขยะมูลฝอยได้เป็นอย่างดี					
๓๕. มีความอดทนต่อสภาพสิ่งแวดล้อมในด้านบุคคล เช่น การที่คนในสังคมไม่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ทั้งขยะ มูลฝอยในที่สาธารณะหรือทิ้งตามถนนหนทาง เมื่อเราพบ เห็นก็ต้องอดทนอดกลั้น ไม่ควรชวนทะเลาะ แต่ใช้เหตุผล ในการแก้ปัญหา แนะนำแนวทางในการรักษาความสะอาด เพื่อให้ชุมชนน่าอยู่ ปราศจากขยะมูลฝอย					
๓๖. ทนลำบากเพื่อมีส่วนร่วมช่วยทำความสะอาดภายใน ชุมชนให้เรียบร้อย					
๓๗. มีความอดทนเมื่อเจอปัญหาหมอกควันเป็นพิษ แต่ร่วม ด้วยช่วยกันรณรงค์ลดมลพิษในชุมชนให้น้อยลง					
เรื่องความเสียสละ (จาคะ)					
๓๘. มีความเสียสละทำงานเพื่อชุมชนโดยทำเกณฑ์ ประเมินผลการดำเนินงานการจัดการขยะมูลฝอยภายใน ชุมชน เพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม					

๓๙. มีความเสียสละเวลาเพื่อชุมชนโดยติดตามข้อมูลการประเมินผลการดำเนินงานการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชน					
๔๐. ทำงานให้กับชุมชนในด้านการประเมินผลการดำเนินงานการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชน โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน					
๔๑. ทีมเทกกำลังกายกำลังใจทำงานให้กับชุมชนในด้านการจัดการขยะมูลฝอยด้วยความยินดี เพื่อความผาสุกของคนภายในชุมชน					
๔๒. มีจิตอาสาช่วยประชาสัมพันธ์รณรงค์ป้องกันขยะมูลฝอยภายในชุมชน					

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-ฉายา-นามสกุล	พระครูโสภิตพัฒนโชติ (สุพรรณ โขติธมโม) นามสกุล เตจ๊ะ
เกิด	วันอังคาร ที่ ๑๖ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๖
ภูมิลำเนาเดิม	บ้านช่อแล ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
การศึกษา	นักธรรมชั้นเอก (น.ธ.เอก), ป.วช. พธ.บ. (ภาษาบาลี) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ (๒๕๕๖) เข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโท พธ.ม. (พระพุทธศาสนา) พ.ศ. ๒๕๕๖
หน้าที่การงานทางคณะสงฆ์	เป็นเจ้าอาวาสวัดช่อแลพระงาม เป็นเจ้าของคณะตำบลช่อแล เป็นพระวินยาธิการ ประจำอำเภอแม่แตง
งานด้านสังคม	เป็นกรรมการที่ปรึกษานายกเทศบาลเมืองเมืองแกน เป็นกรรมการที่ปรึกษาชุมชนบ้านช่อแล เป็นกรรมการที่ปรึกษา อ.ป.ต.ช่อแล
งานด้านการศึกษา	เป็นครูพระสอนศีลธรรมโรงเรียนชุมชนบ้านช่อแล เป็นกรรมการที่ปรึกษาโรงเรียนชุมชนบ้านช่อแล
ปัจจุบัน	วัดช่อแลพระงาม ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่